

Tšekin ja unkarin kielen deminutiivit kontrastiivisesta näkökulmasta

Marie Habartová

Pro gradu -tutkielma

Suomen ja sen sukukielten maisteriohjelma

Kieli- ja käännöstieteiden laitos

Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto

2022

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu

Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

Pro gradu -tutkielma

Suomen ja sen sukukielten maisteriohjelma

Marie Habartová

Tšekin ja unkarin kielen deminutiivit kontrastiivisesta näkökulmasta

Sivumäärät: tutkielman sivumäärä 87, liitteiden sivumäärä 7

Tässä pro gradussa keskityn deminutiivimuotoihin, erityiseen johdosluokkaan, joka voi ilmaista pienempää kokoa (eli kvantitatiivista modifikaatiota) tai puhujan emotionaalista asennetta (yleensä positiivista) kuvattua esinettä tai henkilöä kohtaan (eli kvalitatiivista modifikaatiota). Flektiivisissä ja agglutinoivissa kielissä deminutiivit muodostetaan yleensä liittämällä deminutiivinen suffiksi kantasanaan. Tutkimuksen tavoitteena on vastata kysymykseen, käännetäänkö tšekkiläiset deminutiivimuodot unkariksi myös deminutiivimuodoilla, ja jos ei, mitä käännösvastineita kääntäjät käyttävät sen sijaan. Tutkimus on tehty kontrastiivisen kielitieteen ja käännösteorian pohjalta.

Tutkimuksen ensimmäisessä osassa annan lyhyen kuvauksen tšekin ja unkarin deminutiivijohtimista, niiden funktiosta ja toiminnasta. Useimmilla näistä johtimista voi olla muitakin toimintoja kuin pelkkä pienennys tai hellittely. Toinen ongelma on leksikalisatio prosessi, jolloin deminutiivijohdos saa uuden merkityksen ja siitä tulee kielessä itsenäinen leksikaalinen yksikkö. Tämä tarkoittaa, että minun on tutkimuksessa tehtävä valinta ja jätettävä pois sanat, jotka ovat deminutiivimuotoisia mutta joilla ei ole deminutiivimerkitystä.

Tutkimuksen kaksi viimeistä osaa perustuvat rinnakkaiskorpuksen aineiston analysointiin. Korpus sisältää kuusitoista tšekin kaunokirjallista teosta ja niiden käännökset unkariksi. Valitsin kuusitoista tšekkiläistä deminutiivimuotoa, joilla on suurin käyttöfrekvenssi, ja yritin selvittää, kuinka ne käännetään unkariksi. Kävi ilmi, että unkarilaiset kääntäjät käyttävät useammin käännösvastineena deminutiivimuodon kantasanaa tai kantasanan ekvivalenttia (synonyymiä) ja joissakin tapauksissa myös lisäävät kantasanan eteen adjektiivin merkityksessä 'pieni'.

Avainsanat: deminutiivi, unkarin, tšekki, johtaminen, rinnakkaiskorpus, käännösvastineet

Taulukkojen lista

Taulukko 1. Konsonanttien palatalisaatio ennen deminutiivijohdinta	20
Taulukko 2. Deminutiivijohdinten liittämällä aiheutetut kvalitatiiviset vokaalimuutokset	20
Taulukko 3. Deminutiivijohdinten liittämällä aiheutetut kvantitatiiviset vokaalimuutokset	21
Taulukko 4. Marginaaliset toissijaiset maskuliinideminutiivijohdit	22
Taulukko 5. Neutrideminutiivijohdit, joissa on konsonanttiyhtymä -čk-	24
Taulukko 6. Neutrideminutiivijohdit, joissa on konsonanttiyhtymä -nk-	24
Taulukko 7. Unkarin kielen marginaaliset deminutiivijohdit	30
Taulukko 8. <i>Beletrie cs-hu 2022</i> -alakorpukseen sisältyvät teokset	44
Taulukko 9. Viisitoista suurifrekvenssistä <i>ek</i> -lemmaa	45
Taulukko 10. Luettelo tutkituista deminutiiveista	47
Taulukko 11. Deminutiivijohdoksen <i>knížka</i> käännösvaihtoehdot	49
Taulukko 12. Deminutiivijohdoksen <i>kousek</i> käännösvaihtoehdot	52
Taulukko 13. Deminutiivijohdoksen <i>chvilka</i> käännösvaihtoehdot	54
Taulukko 14. Deminutiivijohdoksen <i>ulička</i> käännösvaihtoehdot	56
Taulukko 15. Deminutiivijohdoksen <i>stolek</i> käännösvaihtoehdot	57
Taulukko 16. Deminutiivijohdoksen <i>domek</i> käännösvaihtoehdot	59
Taulukko 17. Deminutiivijohdoksen <i>písnička</i> käännösvaihtoehdot	61
Taulukko 18. Deminutiivijohdoksen <i>okénko</i> käännösvaihtoehdot	62
Taulukko 19. Deminutiivijohdoksen <i>maminka</i> käännösvaihtoehdot	65
Taulukko 20. Deminutiivijohdoksen <i>tatínek</i> käännösvaihtoehdot	67
Taulukko 21. Deminutiivijohdoksen <i>babička</i> käännösvaihtoehdot	69
Taulukko 22. Deminutiivijohdoksen <i>děděček</i> käännösvaihtoehdot	71
Taulukko 23. Deminutiivijohdoksen <i>holčička</i> käännösvaihtoehdot	73
Taulukko 24. Deminutiivijohdoksien <i>chlapík</i> ja <i>chlápek</i> käännösvaihtoehdot	76
Taulukko 25. Deminutiivijohdoksen <i>chlapeček</i> käännösvaihtoehdot	78

Sisällysluettelo

1	Johdanto	6
1.1	Tutkimuksen tausta	6
1.2	Tutkimuksen tehtävät ja aineisto	7
2	Kontrastiivinen kielitiede ja kääntämisteoria	9
2.1	Kontrastiivinen kielitiede	9
2.2	Käännösteoria	13
3	Deminutiivit	18
3.1	Deminutiivien muodostaminen	18
3.1.1	Tšekin kielen deminutiivijohtimet	18
3.1.1.1	Feminiinijohtimet	22
3.1.1.2	Neutrijohtimet	24
3.1.2	Unkarin kielen deminutiivijohtimet	26
3.1.2.1	Perusjohtimet	28
3.1.2.2	Marginaaliset johtimet	30
3.1.3	Tšekin ja unkarin deminutiivijohdinten muodostuksen vertailua	33
3.2	Deminutiivin funktiot ja käyttö	33
3.2.1	Tšekki	33
3.2.2	Unkari	37
3.2.3	Tšekin ja unkarin deminutiivin funktion ja käytön vertailua	40
4	Aineisto	42
4.1	Kriteerit tutkittujen deminutiivien valinnalle	42
4.2	Korpusmateriaali	43
4.3	Hakumenettely	44
5	Tutkittujen deminutiivijohdoksien käännösvastineiden analyysi	48
5.1	knížka 'kirjanen'	48
5.2	kousek 'palanen'	49
5.3	chvilka 'hetkinen'	52
5.4	ulička 'pieni katu'	54

5.5	stolek 'pikkupöytä'	56
5.6	domek 'pieni talo'	58
5.7	písnička 'laulu'	60
5.8	okénko 'pikkuikkuna'	61
5.9	maminka 'äiti, äiskä'	62
5.10	tatínek 'iskä, isä'	65
5.11	babička 'isoäiti, mummo'	67
5.12	dědeček 'isoisä, pappa'	69
5.13	holčička 'pikkutyttö'	71
5.14	chlapík 'hyvä tyyppi' ja chlápek 'epämukava tyyppi'	73
5.15	chlapeček 'pikkupoika'	76
5.16	Alkuperäisten tekstien ja käännöksen vertailu	78
6	Lopuksi	81
	Lähteet	85
	Liitteet	88
	Liite 1. Korpukseen sisältyvät kaunokirjallisuuden teokset	88
	Liite 2. Lemmat, jotka päättyvät haettuihin suffikseihin	89
	Liite 3. Luettelo kaikista löydetystä deminutiivijohdoksien käännösvastineista	93

1 Johdanto

1.1 Tutkimuksen tausta

Graduni aiheena on deminutiivi unkarin ja tšekin kielessä kontrastiivisen kielitieteen näkökulmasta. Deminutiivit, deminutiivimuodot tai deminutiivijohdokset (gradussani käytän näitä synonyymeinä) ovat sanoja, jotka osoittavat tavallista pienemmän kokoisia esineitä, ja/tai ne ilmaisevat puhujan emotionaalista asennetta (yleensä positiivista) nimettyä tosiasiaa kohtaan. Molemmat merkitykset voivat esiintyä samanaikaisesti. Unkarilla on kaksi erilaista nimitystä näille kahdelle merkitykselle: *kicsinyítő* eli pienennysmuoto ja *kedveskedő* eli hellittelymuoto (Tudásbazis sulinet 2012: Kicsinyítő képző).

Jossain määrin deminutiivit ovat universaali kieliluokka. Kuitenkin luomistavat ja toiminnot, joissa tietyn kielen puhujat käyttävät deminutiivia, vaihtelevat eri kielissä. Näiden erojen seurauksena on kieliä, joissa deminutiivit ovat lähes olemattomia – ja jos niitä on, ne ovat yleensä vahvasti tyylillisiä – ja kieliä (kuten tšekki), joissa deminutiivit edustavat yhtä tärkeimmistä ja yleisimmistä johdosluokista, jotka voivat myös suorittaa erilaisia tehtäviä.

Deminutiivi voidaan jakaa erikoiskategoriaksi vain jos kielessä on toinen ei-deminutiivinen muoto, joka toimii kantasanaan, josta deminutiivi on johdettu. Deminutiivien luokkaa ei siis voida määrittellä ilman vertailua tähän kantasanaan. Joskus voi tapahtua, että ajan myötä kantasana katoaa kielestä. Tästä kantasanasta johdettu deminutiivinen muoto menettää sitten deminutiivisen merkityksensä, eli sen merkitys neutraloituu, eivätkä puhujat enää käytä sitä deminutiivisessa merkityksessä. Lisäksi deminutiivimuotojen frekvenssin pitäisi olla pienempi kuin niiden kantasanojen, joista ne on johdettu. Vastakkaisessa tapauksessa kyseessä on juuri kuvatus prosessin alusta, jossa deminutiivijohdos asteittain työntää kantasanansa pois käytöstä (esim. tšekissä sanapari *triko* → *tričko* 't-paita'). (Káňa 2012: 7.)

On olemassa muutamia yleisiä sääntöjä deminutiivien luomiseen:

- 1) Deminutiivimuodot eroavat kantasanoistaan vain lisätyn semanttisen piirteen perusteella,
- 2) deminutiivimuodoilla on sama sanaluokka kuin niiden kantasanalla,
- 3) deminutiivit säilyttävät myös muut kantasanansa kieliopilliset luokat (esim. kieliopillinen luku, suku jne.),
- 4) ja deminutiivijohtimen liittäminen voi aiheuttaa foneettisia muutoksia kantasanan vartaloon. (Dokulil 1986: 300; Káňa 2012: 3.)

Deminutiivimuodot ovat yksi tšekin kielen suurimmista rikkauksista. František Štíchan mukaan (2018: 523) deminutiivijohdokset esiintyvät usein tšekin kielessä ja niillä on erilaisia tehtäviä. Tästä herää kysymys, kuinka deminutiivimuodot toimivat muissa kielissä ja miten muut kielet käsittelevät tšekkiläisiä deminutiiveja niitä käännettäessä. Voidaan olettaa, että deminutiivimuoto lähdekielessä vastaa deminutiivimuotoa myös kohdekielessä, jos kohdekieleessä on deminutiivi olemassa kyseiselle alueelle (Káňa 2016: 65).

Tšekin deminutiivimuodoista ja niiden kääntämisestä muihin kieliin on olemassa aiempaa tutkimusta. Esimerkiksi Tomáš Káňa on käsitellyt tätä asiaa usein tutkimuksissaan. Hän yleensä, kuten monet muutkin, keskittyy muihin indoeurooppalaisiin kieliin, useimmiten englantiin tai saksaan. Oma tutkimukseni pohjautuu osin hänen näkemyksiinsä ja havaintoihinsa. Aiheesta on tehty myös lukemattomia pro gradu -tutkielmia, jotka enemmän tai vähemmän tarkastelevat aihetta. Niistä on oma tutkimukseni näkökulmasta mielenkiintoisin Dominika Strížková'n pro gradu -tutkielma (2019), jonka aihe on suomen ja tšekin deminutiivit kontrastiivista näkökulmasta (*Finská a česká deminutiva v kontrastivním pohledu*). Tämä tutkimus oli yksi harvoista, jotka käsittelevät käännöstä tšekin kielestä suomalais-ugrilaiseen kieleen. Tämänlaisessa tutkimuksessa esiintyy luultavasti enemmän monimuotoisuutta sekä tuloksena saatavista käännösvastineista että erilaisista ongelmista.

1.2 Tutkimuksen tehtävät ja aineisto

Unkari ja tšekki pystyvät muodostamaan useita uusia sanoja, eli johdoksia, erilaisien johtimien avulla. Sillä tavalla on johdettu myös deminutiivimuodot, jotka on unkarissa muodostettu useilla perus- ja marginaalisuffikseilla. Hypoteesini on, että Unkarin ja Tšekin pitkäaikaiset historialliset, kulttuuriset ja taloudelliset suhteet mahdollisesti ovat vaikuttaneet kieleen (sekä sanastoon että kielioppiin). Siksi oletan, että molempien kielten välillä esiintyy yhtäläisyyksiä deminutiivimuotojen luomisessa ja/tai käytössä. Haluan selventää tämän hypoteesin totuutta seuraavien kysymysten avulla:

- 1) Mitä deminutiivi on, ja milloin sitä käytetään tšekin ja unkarin kielessä?
- 2) Miten deminutiivi muodostetaan tšekin ja miten unkarin kielessä?

Toinen graduni tehtävä on saada selville, onko Káňan hypoteesi (2016: 65) – eli se, että deminutiivi lähdekielessä vastaa deminutiivia myös kohdekielessä – totta. Hypoteesin todentamiseksi päätin keskittyä deminutiivien käännöksiin kaunokirjallisissa teksteissä. Koska kyseessä on käännösvastineiden löytäminen ja vertailu, päätin tehdä tutkimukseni kontrastiivisen kielitieteen ja käännösteorian perusteella. Yksi tärkeimmistä säännöistä vertailtavien tekstien suhteen on, että

niiden on oltava joko toistensa käännöksiä tai niillä on oltava samat ominaisuudet, kuten tekstilaji, julkaisuajankohta jne. (Jokela 2012: 22). Libuše Dušková (2017:199), Hanna Jokelan (2012: 8) ja Ke Pingin (2019: 42) mukaan on tämänlaisissa tutkimuksissa paras menetelmä käännöskorpusten käyttö, koska niissä on paljon lähdetietoja. Näin voi löytyä uusia ja tarkempia lähestymistapoja kielten välisten eroavuuksien ja vastineiden tutkimiseen, joka on tutkimuksessani tärkeää. Siksi etsin tutkimukseni aineiston korpuksesta. Etsin vastauksia seuraaviin kysymyksiin:

- 3) Käännetäänkö tšekin deminutiivimuodot kaunokirjallisuudessa unkariksi myös deminutiivijohdinta käyttämällä?
- 4) Millä muilla tavoin deminutiivimuodot käännetään kaunokirjallisuudessa tšekistä unkarin?

On tärkeä huomatta, että aina kuin tutkimuksessa käytetään käännöksiä, voi esiintyä erilaisia ongelmia ja haasteita, jotka liittyvät käännösprosessin vaikutuksiin käännökseen sekä kääntäjien tekemiin yksilöllisiin ratkaisuihin ja mahdollisiin virheisiin (Jokela 2012: 22–23; Krejčí 2015: 48–51; Levý 2012: 33; Newmark 2003: 6–7). Toisin sanoen tällaisen tutkimuksen tulokset voivat olla epätarkkoja.

Tutkimukseni tarpeita varten päätin käyttää tšekkiläistä rinnakkaiskorpusta *InterCorp*, sen uusinta versiota *InterCorp v14*, josta loin alakorpuksen, joka toimii tutkimusaineistoni. Rinnakkaiskorpus *InterCorp* on osa Tšekin tasavallan opetusministeriön tukemaa Tšekin kansalliskorpus -projektia. Projektin tavoitteena on rakentaa rinnakkainen synkroninen korpus useimmille Prahan yliopiston humanistisessa tiedekunnassa opiskeltaville kielille suhteessa tšekin kieleen. Koko projekti on akateeminen ja ei-kaupallinen.

Kontrastiivisella analyysillä on kaksi vaihetta. Ensin on kuvattava kahta vertailtavaa kieltä ja sen jälkeen tulee niiden vertailemisen vaihe. Sellainen on myös minun tutkimukseni rakenne. Toisessa luvussa kuvailen kontrastiivisen kielitieteen ja käännösteorian perusteet. Kolmannessa luvussa keskityn deminutiivimuodon muodostamisen ja käytön kuvaukseen tšekin ja unkarin kielessä.

Kahdessa seuraavassa luvussa keskityn aineiston tutkimukseen. Luvussa neljä selitän, miten aineistohakuni tapahtui. Mukana on 16 tšekin kirjallisuuden teosta, jotka on käännetty unkariksi. Materiaalista löysin 16 tšekin deminutiivimuotoa, joiden unkarinkieliset käännösvastineet etsin. Löydetyt käännösratkaisut on kuvattu luvussa viisi, ja niiden yhteenveto löytyy liitteessä kolme.

2 Kontrastiivinen kielitiede ja kääntämisteoria

Tässä luvussa kuvaan kontrastiivista kielitiedettä¹ ja käännösteoriaa. Sekä kontrastiivinen kielitiede että käännösteoria ovat valtavan laajoja aiheita, siksi yritän kuvata niitä lyhyesti ja yksinkertaisesti tutkimukseni tarpeiden mukaan. Päätin kuvata niitä, koska ne ovat tutkimukseni perusta.

Kontrastiivista kielitiedettä käytetään hyvin usein silloin, kun tutkimusaineisto on kerätty korpuksesta kuten tutkimuksessani. Koska tutkimusaineistoni on kerätty paralleelisesta käännöskorpuksesta, on myös mainittava käännösteoria. Muutenkin käännösteoria liittyy usein läheisesti kontrastiiviseen kielitieteeseen myös muissa tapauksissa, kuin vain käännöskorpuksien aineiston tutkimuksissa. Miten tarkalleen tutkimukseni liittyy kontrastiiviseen kielitieteeseen ja käännösteoriaan, mainitsen vielä luvuissa 4 ja 5. Tässä luvussa siis keskityn ensin kontrastiivisen kielitieteen kuvaukseen ja sen jälkeen käännösteorian kuvaukseen.

2.1 Kontrastiivinen kielitiede

Kuten nimestä voi päätellä, kontrastiivinen kielitiede määritellään yleensä kahden tai useamman kielen vertailevaksi tarkasteluksi, ts. kahden kielen synkroniseksi vertailuksi. Vertailun päätehtävänä on selvittää, mikä on kielissä yleistä ja yhteistä ja mikä toisaalta kielikohtaista. Tämä on yksi perusmenetelmistä, jonka avulla opiskellaan ja hahmotetaan asioita. Samalla voivat vertailun tarkoitusperät ja kohteet olla monenlaisia. Näistä syistä kielitieteessä käytetään vertailumenetelmää hyvin usein. (Jokela 2012: 17; Ping 2019: 4.)

Kontrastiivinen kielitiede on syntynyt 1940-luvulla Yhdysvalloissa, kielenopetuksen välineenä. Kuitenkin termiä kontrastiivinen kielitiede/analyysi oli ensimmäisen kerran käytetty vuonna 1941 Benjamin Lee Whorfin artikkelissa ”Language and Logic”. Vasta myöhemmin, uusien psykologisten ja kielellisten suuntausten syntymisen ja käytännön löydösten seurauksena, kävi ilmi, että kontrastiivinen kielitiede kattaa vain osittain vieraiden kielten opetuksen ongelmat. Jotkin ongelmista voivat johtua esimerkiksi opiskelijoista, heidän kokemuksistaan, iästään, taidostaan oppia jne., ennemminkin kuin kieltenvälisistä eroista. (Jokela 2012: 17; Ping 2019: 15–19.)

Edellä mainitusta käy ilmi, että kontrastiivinen tutkimus voi olla joko teoreettista tai tarkoitettu käytännön tarkoituksiin. Kontrastiivisen kielitieteen avulla voidaan esimerkiksi vertailla ja saada selville, toimivatko nykyiset kieliteoriat kaikissa kielissä ja sillä tavalla myötävaikuttaa näiden teorioiden vahvistamiseen, jalostukseen tai kumoamiseen. Samalla kontrastiivinen analyysi saattaa tarjota ratkaisuja erilaisiin käytännön kielellisiin ongelmiin, erityisesti niihin, joiden ratkaisun

¹ Tässä gradussa käytän termejä kontrastiivinen kielitiede, kontrastiivinen analyysi ja kontrastiivinen tutkimus synonyymeinä.

löytämiseksi pitää analysoida todisteita useammista kielistä. Hyvä esimerkki voi olla kieltenvälinen käännös, koska kielten typologinen erilaisuus usein aiheuttaa kääntämisessä ongelmia ja juuri kontrastiivinen analyysi voi auttaa löytämään niihin ratkaisuja. (Jokela 2012: 17; Ping 2019: 9–15.)

Nykyään kontrastiivisen analyysin rajana ei ole siis vain kieltenopetus, vaan sitä voidaan käyttää myös kielentutkimuksessa, kääntämisessä, kielitynologiassa tai jopa kielten universaalien tutkimuksissa. Kontrastiivinen kielitiede ei kuitenkaan ole yhtenäinen tutkimussuunta, vaan siinä on usein analyysin perustaksi yhdistettävä erilaisia teoreettisia lähtökohtia. Ts. se ei muodosta yhtenäistä teoriaa, vaan kyse on enemmänkin tutkimusnäkökulmasta, jota on mahdollista helposti käyttää useiden teorioiden parissa. (Jokela 2012: 18; Ping 2019: 20–21.)

Kontrastiivisen kielitieteen yhteydessä joskus puhutaan myös komparatiivisesta kielitieteestä. Vaikka molempia käytetään kielten vertailuun, on niiden välillä ero: kontrastiivinen kielitiede on synkronista, toisaalta komparatiivinen kielitiede on diakronista. (Jokela 2012: 18; Ping 2019: 4–9.) Tutkimukseni päätehtävänä on siis synkroninen kielten välinen vertailu, jonka tarkoitus on tšekin ja unkarin kielen kieliopillinen vertailu morfologisten erojen ja yhtäläisyyksien havaitsemiseksi.

Kontrastiivisen kielitieteen soveltamisessa on kaksi vaihetta. Ensin on riittävästi kuvattu kahta vertailtavaa kieltä, ja sen jälkeen tulee niiden vertailemisen vaihe. Nykyään monikielisten korpusten olemassaolon ansiosta voidaan vertailemisvaiheessa tutkia kahden eri kielen rakenteiden käyttöä autenttisissa teksteissä. Laajojen korpuksien käyttö tutkimusmenetelmänä on antanut kontrastiiviselle analyysille uusia mahdollisuuksia ja painopisteitä, koska on esim. olemassa suuri lähdetietojen määrä ja sen ansiosta syntyy uusia ja tarkempia lähestymistapoja kielten välisten eroavuuksien ja vastineiden tutkimiseen. Sen lisäksi korpusmenetelmät mahdollistavat systemaattisuuden kieltenvälisten vastineiden jäljittämässä. (Dušková 2017: 199; Jokela 2012: 18; Ping 2019: 42.)

Kontrastiivisen kielitieteen päätehtävänä on siis auttaa havaitsemaan vastineita ja toisiaan vastaavia ilmiöitä eri kielten välillä. Havaitsemisen väline on aineistomateriaali. Aineistomateriaalina voivat toimia kääntämättömät tekstit, käännökset, paralleelitekstit, kielioppien esimerkit jne. Kuitenkin tavallisimpia kontrastoinnin lähtökohtia ovat paralleelitekstit ja käännökset. Kontrastiivisen kielitieteen tarpeita varten on luotu erilaisia korpuksia. Vertailtavien tekstien on oltava joko toistensa käännöksiä, tai niillä on oltava samat ominaisuudet, esim. tekstilaji, julkaisuajankohta jne. Käännöskorpuksissa vertaillaan alkuperäistekstejä ja käännöksiä, ja niitä voidaan pitää samankaltaisuuksien havainnoinnin lähteenä. (Jokela 2012: 22.)

Aina kun käytetään käännöksiä, voi esiintyä ongelmia. Nämä ongelmat liittyvät käänносprosessin vaikutukseen käännökseen sekä kääntäjien tekemiin yksilöllisiin ratkaisuihin ja mahdollisiin virheisiin. Kuitenkin käännöskorpuksissa olevilla teksteillä on iso etu, sillä niiden tarkoituksena on ilmaista samoja merkityksiä ja niillä on samat diskurssitehtävät. Samalla tekstit, jotka valitaan käännettäviksi ovat yleensä arvostettuja ja tarkoitettuja laajalle lukijakunnalle. Etenkin kun lähtö- tai kohdekieli otetaan lähtökohdaksi, voidaan hyvin löytää kielenvälisiä vastineita systemaattisesti. Varsinkin kun verrataan kahta typologisesti erilaista kieltä, toimivat käännöskorpuksset hyvänä apuvälineenä. Pääsyyinä on se, että yleensä kahdessa typologisesti erilaisessa kielessä esiintyy valtava määrä rakenteita, jotka toisesta kielestä puuttuvat. Niiden puuttuvien rakenteiden funktionaalisen vastineiden löytäminen onnistuu paremmin käännöstekstien kuin paralleelitekstien avulla. Toisin sanoen käänöksien avulla on helpompi löytää kontrasteja, jotka eivät ole muuten niin näkyviä. (Jokela 2012: 22–23.)

Perinteisellä kontrastiivisella kielitieteellä on kolme oletusta: Pääongelmat $K2:n^2$ oppimisessa ja käytössä johtuvat $K1$ -siirrosta. Ongelmia voidaan ennakoida kontrastiivisella analyysillä, mikä auttaa kielen opiskelijaa/käyttäjää näkemään uuden kielen- ja äidinkielen väliset erot. Samalla opetusmateriaalit voivat hyötyä kontrastianalyysistä, joka antaa käsityksen siitä, kuinka $K1$ -siirron vaikutuksia voidaan vähentää. (Ping 2019: 25.)

Kielensiiirtoon liittyy termi *kielenhäiriö*, joka on kielensiiirron negatiivinen seuraus. Sellainen häiriö aiheuttaa virheitä $K2$ -oppimisessa ja -käytössä. Negatiivinen kielensiiirto ja sen häiriöt ovat siis yleensä kontrastiivisen kielitieteen tutkimuksen kohteena, toisin sanoen niitä etsitään. Siihen liittyy myös kontrastiivisen kielitieteen perushypoteesi eli se, että virheitä ja häiriötä voidaan ennustaa ja sillä tavalla estää. (Ping 2019: 26–27.)

Kontrastiivisessa kielitieteessä on käytetty ns. deduktiivista menetelmää, joka analysoi kahta toisiinsa liittyvää kielijärjestelmää ja analyysin perusteella ennustaa oppilaiden/kääntäjien mahdollista käyttäytymistä. (Ping 2019: 27–28.) Kuten jo mainitsin, kontrastiivisessa kielitieteessä erotetaan kaksi analyysin tasoa: teoreettisen ”puhtaan” kontrastiivisen kielitieteen ja soveltavan kontrastiivisen kielitieteen tasot. Teoreettisen tason päätehtävänä on löytää vertailuun sopivia malleja ja teoreettisia viitteitä sekä muodostaa keskeisiä käsitteitä kuten eri kielten muotojen kongruenssi, samankaltaisuus ja ekvivalenssi. Se koskee universaalisia luokkia tai ominaisuuksia, jotka ovat yhteisiä ainakin verrattavalle kieliparille. Toisaalta soveltava kontrastiivinen analyysi haluaa selvittää ongelman siitä, miten jokin universaaliluokka X (vakio) on toteutettu $K1$:ssa Xa -

² $K1$ tarkoittaa ensimmäistä kieltä, äidinkieltä. $K2$ taas tarkoittaa toista kieltä, ei-äidinkieltä.

muotona ja *K2*:ssa *Xb* -muotona. Ts. se etsii *Xa:a* vastaavia elementtejä *K2*:ssa, toisin sanoen *Xb* -muotoja. (Ping 2019: 29–32.) Tutkimukseni on pääasiassa juuri soveltavaa tutkimusta.

Tutkimuksessa on aina verrattava ja etsittävä eroja saman asian välillä, toisin sanoen vertailemillamme yksiköillä on oltava samat attribuutit. Se mikä on samaa, on *vakio*, ja ne missä esiintyy eroja ovat *muuttujia*. Vakiot voivat olla erilaisia. Esimerkiksi *pintarakenne* on lauseen syntaktinen rakenne eli se, jonka henkilö puhuu, kuulee, lukee tai kirjoittaa. Toisaalta *syvärakenne* on paljon abstraktimpi, ja sen katsotaan olevan olemassa puhujan, kirjoittajan, kuulijan tai lukijan mielessä. Tutkimuksissa on vakiona enemmän käytetty pintarakennetta. Kuitenkaan muodollinen vastaavuus, ei aina vastaa pragmaattista vastaavuutta. Toisin sanoen muodollinen vastaavuus ei aina ole luotettava perusta kielten väliselle vertailulle (Ping 2019: 32–34.)

Syvärakenne ei siis koske pelkästään viestinnän muotoa vaan myös sen merkitystä. Sen perusidea on, että lauseparit kahdesta eri kielestä, joilla on sama ajatussisältö/merkitys, ovat samoin peräisin yhteisestä syvärakenteesta. Samalla syvärakennetta voidaan käyttää kielten välisten erojen tai vastaavuuksien asteen mittaamiseksi. Ts. tutkimus, jossa vakiona käytetään syvärakennetta, voi mennä syvemmälle ja olla yksityiskohtaisempi. Kuitenkin syvärakenteella on yksi suuri haittapuoli. Se ei ota huomioon, että lauseet – samassa tai eri kielessä – joilla on yhteinen syvärakenne, eivät välttämättä ole kommunikatiivisesti tai pragmaattisesti vastaavia. Siksi on olemassa vielä ns. *käännösekvivalenssi*. (Ping 2019: 35–38.)

Käännösekvivalenssi voi vaikuttaa saman merkityksen synonyymilta. Kuitenkin on tosi vaikea löytää sen objektiivista määritelmää, koska käytännössä on ongelmallista määritellä, mikä on sama merkitys kahdessa eri kielessä. Tästä huolimatta on objektiivinen määritelmä luotu viestinnän merkityksen ja olennaisten elementtien avulla. (Ping 2019: 38–39.)

Olemassa on ainakin kolme eri viestinnän merkitystä: referenssi (*referential* – verbaalisten merkkien ja maailman entiteettien/prosessien välinen suhde, johon ne viittaavat tai joita ne kuvaavat), pragmaattinen (verbaalisten merkkien ja niiden käyttäjien välinen suhde, esim. ekspressiiviset, assosiatiiviset ja muut merkitykset) ja kielensisäinen (*interlingual* – itse verbaalisten merkkien välinen suhde, esim. morfologinen/lekseeminen, syntaktinen jne.) merkitys. (Ping 2019: 39–40.)

Viestinnässä on mukana vähintään viisi olennaista elementtiä: aihe (viesti), koodi (symbolijärjestelmä, jolla viesti käsitellään ja lähetetään), lähettäjä (lähettää viestin koodattuna), vastaanottaja (dekoodaa viestin) ja yhteydenottokanava (tapa tai asetukset, joilla viesti välitetään lähettäjältä vastaanottajalle). Kukin kolmesta merkitystyyppistä sisältää yhden tai useamman näistä

viidestä elementistä. Referenssimerkitys liittyy viestinnän aiheen käsitteelliseen tai kognitiiviseen puoleen. Toisaalta pragmaattinen merkitys määrittää, millainen on kielenkäyttäjän puheen tavoite: ylistää, tuomita, kieltäytyä, suostua jne. Ja lopuksi kielen sisäinen merkitys määrittää, mitä informaatiota se lisää viestiin. Kaikilla kielellisillä elementeillä on kielen sisäinen merkitys. Lähes kaikilla ilmaisuilla on myös referenssimerkitys ja hyvin usein sanoilla, ilmaisuilla ja lauseilla on sen lisäksi myös pragmaattinen merkitys. Nämä kolme merkityksen luokkaa eroavat kuitenkin tärkeydeltään eri yhteyksissä. Esimerkiksi tieteessä ja akateemisissa kirjoituksissa on referenssimerkitys lähes yksinomaisen tärkeä. Toisaalta kaunokirjallisissa yhteyksissä on yleensä tärkeämpi pragmaattinen ja kielen sisäinen merkitys. (Ping 2019: 40–41.)

Jotta kahdella eri kielellä olevalla lauseella olisi sama käännosekvivalenssi, niillä on oltava sama referenssimerkitys, pragmaattinen merkitys sekä kielen sisäinen merkitys. Sillä tavalla on käännosekvivalenssi erilainen kuin syvärakenne, joka perustuu vain yhteen merkitystyypeistä. (Ping 2019: 39, 41.)

Kontrastiivista analyysiä varten on siis rinnastettava *K1*- ja *K2*-muodot, jotka riippumatta siitä, kuinka pitkälle ne eroavat pintarakenteeltaan, ovat semanttisesti, pragmaattisesti ja vähemmässä määrin kielen sisäisesti ekvivalentteja. Tämä tarkoittaa, että käännosekvivalenssi on kieliopillisen kontrastiivisen kielitieteen paras vakio. (Ping 2019: 41–42.) Kun sitten kontrastiivisen analyysin avulla tutkitaan kahta ei-sukukieltä kuten tutkimuksessani, on kiintoisaa, onko olemassa vertailtavien elementtien ekvivalenssi ja sen selvittäminen vai löytyykö vertailtavissa kielissä toinen tapa ilmaista samaa vastinetta ja jos kyllä, mikä tämä vastine on. (Jokela 2012: 19.)

Kaiken edellä mainittujen perusteella, voidaan todeta, että kontrastiivisella kielitieteellä on tiivis suhde käännostudkimukseen, koska kieltenvälisen tutkimuksen päätehtävänä on yleensä vertailla alkuperäistekstejä ja niiden käännoksiä. Samalla se tosiasia, että tutkimuksessa käytetään tutkimuskohtana tekstejä ja kielikorpuksia, yhdistää käännostudkimusta ja kontrastiivista kielitiedettä. Niiden suhde on kaksisuuntainen. Käännökset yleensä tarjoavat ainestoa kontrastiiviselle analyysille, ja toisaalta kontrastiivinen analyysi voi löytää selityksiä käännoistyön ongelmiin. (Jokela 2012: 19; Ping 2019: 41–42.)

2.2 Käännosteoria

Vaikka teorioita siitä, miten pitäisi kääntää tekstejä yhdestä kielestä toiseen, on ollut olemassa eri muodoissa kirjallisuuden alusta lähtien ja ensimmäisistä pyrkimyksistä siirtää tietoa kulttuurista (kielestä) toiseen, alkoi käännosteoria kehittyä erillisenä alana vasta 1900-luvun alussa.

Täysimääräisesti se sitten kehittyi vasta toisen maailmansodan jälkeen. Se voidaan määritellä

monella eri tavalla. Perusmääritelmä kuitenkin on, että tekstin idea käännetään lähdekielestä kohdekielelle tekijän/kirjailijan tarkoittamalla tavalla. Mutta ei se ole niin yksinkertaista. Käännös ei voi vain jäljentää tai olla sama kuin alkuperäinen teksti. Voidaan siis sanoa, että käännösteorian tehtävänä on ensisijaisesti löytää tietyntyyppiselle tekstille sopiva käännös menetelmä. Laajemmassa merkityksessä sitten käännösteoria sisältää kaikki tiedot, jotka ovat kääntämisestä olemassa yleisistä periaatteista ohjeisiin, ehdotuksiin ja neuvoihin. Käännösteoria liittyy läheisesti käytäntöön, ilman käytäntöä se olisi turhaa. (Krejčí 2015: 48–49; Newmark 2003: 3–5, 8.)

Käännösteoria ensin tunnistaa ja määrittelee käännösongelman, ja sen jälkeen se osoittaa kaikki tekijät, jotka on otettava huomioon ongelman ratkaisemisessa. Sitten se luettelee kaikki mahdolliset käännös menetelmät ja lopuksi suosittelee niistä sopivinta käännös menetelmää sekä sopivaa käännöstä. Edellä mainitusta on selvää, että hyvän käännöksen perusta on aina alkuperäisen tekstin analysointi. Tällainen analyysi on yleensä sekä kielitieteellinen, tissä tapauksessa esiintyy suhde kontrastiivisen kielitieteeseen, että kirjallisuustieteellinen. (Krejčí 2015: 49–51; Levý 2012: 27–28; Newmark 2003: 8.)

Kielitieteellinen käännösteorian päätavoitteena on tutkia, mitä yhteistä kahdella käännöksessä olevalla kielellä on ja miten ne eroavat toisistaan. Teoriaa käytetään joko tunnistamaan kielen universaaleja tai selvittämään, kuinka kielijärjestelmän erityispiirteet muokkaavat puhujan näkemystä maailmasta ja sen ymmärtämistä. Molemmissa tapauksissa saadaan kääntämisen edellytykset, todellinen käännösprosessi näiden kahden näkökulman avulla ei synny.

Kielitieteellisen käännösteorian edellytykset muodostuvat sekä kahden kielen ja niiden ominaisuuksien kielellisestä vertailusta että yleisestä kommunikaatioteoriasta. Toisaalta kirjallisuustieteellisen käännösteorian edellytykset muodostuvat vertailevan historiallisen poetiikan ja kääntäjän osuuden käännöksessä -analyysin avulla. Kirjallisuustieteellinen käännösteoria liittyy kiinteästi, toisin kuin kieliteoria, yksittäisten kulttuurialueiden kirjallisuus- ja käännöskonventioihin. Käännöksen perustana on siis tekstin kokonaisuuden, mutta myös sen osien ja näkökohtien tunnistaminen. (Krejčí 2015: 49–51; Levý 2012: 27–28, 32; 38.)

Peter Newmarkin (2003: 7) mukaan on kääntäjän jatkuvasti tehtävä käännöksen sisällä päätöksiä, jotka ovat tietoisesti tai intuitiivisesti käännösteorian ohjaamia. Ts. käännös on esimerkki teoriasta käytännössä, koska kääntäjä tekee päätöksiä tietojen perusteella. Kääntäjien käännös menettelynä on tarkistaa eri vaihtoehtojen kriteerit, ennen kuin he tekevät käännösvalintansa. Kääntäminen on siis pääasiassa tiedettä, eli kääntäjä tarvitsee runsaasti teoreettista tietoa, kielen ja tosiasioiden tuntemusta. Kuitenkin kääntäminen on myös taito – asianmukainen kieli ja sen hyväksyttävä käyttö

– ja jopa taidetta – käännökseen luova, intuitiivinen taso. Samalla voidaan puhua kääntämisestä jopa makuasiana: kun ei ole selvää sääntöä, se ilmaisee kääntäjän mieltymyksiä, jotka syntyvät hänen kokemuksiansa ja kompetenssinsa mukaan. Kääntäjällä itsellään on siis suuri vaikutus käänносprosessiin ja käännökseen lopulliseen muotoon, eikä hänen rooliaan voi sivuuttaa. (Krejčí 2015: 48–51; Levý 2012: 33; Newmark 2003: 6–7.)

Yksi tärkeimmistä käännosteorian säännöistä on ns. saman frekvenssin sääntö, eli se, että vastaavilla sanoilla pitäisi olla, jos ne ovat olemassa, suunnilleen sama frekvenssi molemmissa kielissä. On myös tärkeä huomata, että käännosteoria koskee sekä yksityiskohtia (*minutiae* – puolipisteiden, kursiivien, painovirheiden merkitykset) että yleisiä asioita (*generalities* – esitys, teoksen taustalla oleva ajatuskulku) ja että molemmat voivat olla käännoksessä yhtä tärkeitä. (Newmark 2003: 8.)

Kaikkien edellä mainittujen lisäksi käännoستutkimuksessa ovat tärkeitä ns. *käännoستuniversaalit* eli piirteet ja tendenssit, jotka käännoستissa aina esiintyvät kielistä riippumatta. Siksi on syntynyt erilaisia universaalihypoteeseja – *yksinkertaistumishypoteesi*, *eksplisiittistyminen*, *konventionaalistuminen* ja *epätyyppilliset frekvenssit*. Nykyään näitä universaalihypoteeseja ei enää käytetä pelkästään lähdetekstien ja käännoستen välisiin kielellisiin eroihin, vaan niitä myös tarkastellaan verrannollisten aineistojen näkökulmasta. Yksinkertaistumishypoteesin mukaan kääntäminen yksinkertaistaa ja kapea-alaistaa sanastoa ja rakenteita. Se voi olla leksikaalista, syntaktista tai tyyllillistä. Eksplisiittisyyden mukaan teksteissä eivät esiinny vain implisiittiset tiedot, vaan kääntäjä myös selittää asioita ja lisää taustatietoja. Konventionaalistumisen mukaan teksti mukautetaan kohdekielen konventioiden mukaiseksi. Se voisi tapahtua sekä kieliopillisella että leksikaalisella tasolla. Epätyyppilliset frekvenssit katsotaan väistämättömäksi käännoستen erityispiirteeksi, ja ne esiintyvät leksikaalisella, syntaktisella ja tekstuaalisella tasolla. (Jokela 2012: 19–20; Levý 2012: 27–28.)

Andrew Chestermanin (2003) mukaan on siten olemassa kolme universaalioletusluokkaa: *ideaalit universaalit*, *pejoratiiviset universaalit* ja *deskriptiiviset universaalit*. Ideaalit lähestyvät käännoستiä preskriptiivisesti. Se on vanhin ja perinteisin suhtautumistapa. Pejoratiivisen lähestymistapaan mukaan käännoستet ovat epätäydellisiä, toissijaisia verrattuna kääntämättömiin teksteihin. Toisaalta deskriptiivisen lähestymistavan mukaan on luonnollista, että käännoستiin vaikuttavat sekä lähtökielen että kohdekielen piirteet. On kaksi deskriptiivistä universaalihypoteesia: lähtökielen mukainen ja kohdekielen mukainen (Chesterman 2003: 213, 215, 218–219.)

Käännösteorian kuvauksen alussa mainitsin, että tämän teorian tehtävänä on löytää tekstille sopiva käännösmenetelmä. Niitä on useita ja luultavasti tärkeimmät ovat: ns. sananmukainen käännös (*word-to-word*), kirjaimellinen käännös, uskollinen käännös (*faithful*), semanttinen käännös, adaptaatio, vapaa käännös, idiomaattinen käännös ja kommunikatiivinen käännös. (Krejčí 2015: 52–53; Levý 2012: 33–34; Newmark 2003: 45–47.)

Sananmukaisessa käännöksessä lähdekielen sanajärjestys jää muuttumattomaksi ja samalla sanat käännetään kohdekieleen niiden perusmerkityksen mukaan kontekstista irrallaan. Kulttuurisanat käännetään kirjaimellisesti. Kirjaimellinen käännös on vähän erilainen. Lähdekielen kielioppi ja sanajärjestys käännetään niiden kohdekielen lähivastineilla, mutta sanat käännetään samalla tavalla kuin sananmukaisessa käännöksessä. Molemmat käännökset yleensä toimivat esikäännösprosessina, ja niiden avulla löydetään käännöksen haastavat kohdat. (Newmark 2003: 45–46.)

Uskollisen käännöksen päätehtävänä on kääntää alkuperäisen tekstin kontekstuaalinen merkitys muuttumattomana, kohdekielen kieliopin ja sanaston mahdollisuuksien mukaan. Semanttisella käännöksellä on melkein sama tehtävä. Suurin ero on se, että se enemmän ottaa huomioon alkuperäisen tekstin esteettisen arvon. Se vaarantaa merkityksen, jos se on välttämätöntä tekstin esteettisen arvon säilyttämiseksi. Ts. semanttinen käännös on joustavampi kuin enemmän dogmaattinen uskollinen käännös. (Newmark 2003: 46.)

Adaptaatio on vapain käännöksen muoto. Yleensä sitä käytetään, kun käännetään runoutta ja näytelmiä. Alkuperäisen tekstin aihe, hahmot ja juoni säilytetään, mutta lähdekielen kulttuuri muunnetaan kohdekielen kulttuuriin ja teksti kirjoitetaan uudelleen. (Newmark 2003: 46.)

Vapaakäännöksessä yleensä käännetään sisältö ilman alkuperäistä muotoa. Yleensä tällainen käännös on alkuperäisen tekstin pidempi parafraasi. Idiomaattinen käännös toistaa alkuperäisen tekstin ”viestin”, mutta se vääristää merkityksen vivahteita käyttämällä idiomeja tai puhekieltä silloin, kun ne eivät esiinny lähdekielen tekstissä. Viimeinen on sitten kommunikatiivinen käännös. Se yrittää esittää alkuperäisen tekstin tarkan kontekstuaalisen merkityksen niin, että sekä sisältö että kieli on helposti luettavaa, ymmärrettävää lukijakunnalle. (Newmark 2003: 46–47.)

Käännösten päätavoitteena siis pitäisi olla ekvivalenssin saavuttaminen, ts. saman tai mahdollisimman läheisen vaikutelman tuottaminen käännöksen lukijakunnalle kuin alkuperäisen tekstin lukijakunnalle, eli käännöksellä ja alkuperäisellä tekstillä pitäisi olla lähes identtinen viestintäarvo. Viestintäarvo on tekstin ominaisuus, jonka avulla teksti saa viestintävaikutuksen. Viestintävaikutuksen avulla kirjailija on halunnut herättää lukijassa tietyn mielentilan. Viestintäarvo

liittyy tekstitoimintoihin, jotka sijaitsevat kolmella kielen perustasolla: syntaktisella, semanttisella ja pragmaattisella. (Krejčí 2015: 53–54; Newmark 2003: 48–49.)

Ekvivalenssia ei esiinny, kun lähdekielen päätavoitteena on vaikuttaminen, mutta kohdekielen päätavoitteena on ilmoittaminen (tai toisinpäin). Ekvivalenssia ei ole olemassa, jos lähde- ja kohdekielen välillä on iso kulttuuriero. Ekvivalenssin saavuttamisen mahdollisuus vaihtelee teksti- ja käännöstyyppin mukaan. Kuitenkin kommunikatiivisella käännöksellä on suurin mahdollisuus saavuttaa se. Mitä kulttuurisempi teksti on, sitä vähemmän ekvivalenssia sillä on, ellei lukija ole hyvä mielikuvitukseltaan tai tutustunut lähdekielen kulttuuriin. Ekvivalenssi on tärkeä intuitiivinen periaate. Se soveltuu jossain määrin kaikentyyppiseen tekstiin, mutta se ei ole niissä yhtä tärkeä. Voidaan siis sanoa, että yleensä on välttämätöntä kääntää merkityksen mukaan, ei yksittäisten sanojen mukaan. (Jokela 2012: 18–19; Krejčí 2015: 55; Newmark 2003: 48–49.)

3 Deminutiivit

Tässä luvussa määrittelen, mikä deminutiivi on ja kuinka se muodostetaan. Luku on jaettu kahteen alalukuun – deminutiivin muodostaminen ja deminutiivin tarkoitus ja toiminta – jotka on edelleen jaettu tšekin ja unkarin kielelle omistettuun osioon. Jokaisen alaluvun lopussa on myös yhteenveto ja vastauksia siihen liittyviin tutkimuskysymyksiin.

3.1 Deminutiivien muodostaminen

Ensimmäisessä alaluvussa esitelen unkarin ja tšekin kielen deminutiivien muodostamista. Ensin keskityn tšekin ja sen jälkeen unkarin kielen deminutiivijohtimien kuvaukseen. Nämä kuvaukset on edelleen jaettu tšekin kielen osiossa suvun mukaan, ja unkarin kielen osiossa deminutiivijohtimet on jaettu perusjohtimiksi ja marginaalisiksi johtimiksi. Alaluvun lopussa teen myös tšekin ja unkarin deminutiivijohdinten muodostuksen vertailun, joka toimii yhteenvetona.

Sekä unkarissa että tšekissä on deminutiivijohdosten muodostaminen tärkeä sananmuodostuksen osa ja sille on ominaista luomisen suuri määrä ja tuottavuus. (Dokulil 1986: 300; Rounds 2001: 231.) Valéria M. Korchmárosin (2007: 219) mukaan ”deminutiivijohtimet ovat yksi suurimpia, vaihtelevimpia ja useimmin käytettyjä johdinryhmiä”.

3.1.1 Tšekin kielen deminutiivijohtimet

Tšekin kielessä muodostetaan deminutiiveja yleensä substantiiveista, joskus adjektiiveista tai harvemmin adverbeista, joilla voi olla omaperäinen tai lainattu alkuperä, vielä harvemmin muista sanaluokista, esim. numeraaleista (*dva* ’kaksi’ → *dvojka* ’kakkonen’ → *dvoječka*), pronomineista (*každý* ’jokainen’ → *každický*), artikkeleista (*trochu* ’hieman, hiukan’ → *trošičku*, *trošinku*) tai interjektioista (*Bože!* ’Herra Jumala’ → *Božinku!*) (Dokulil 1986: 301; Káňa 2016: 64, 68, 72, 80–81; Šimandl 2016: 304–305). Viimeksi mainituista sanaluokista puuttuvat kieliopeissa tiedot siitä, miten deminutiivijohdoksia muodostetaan. Tämä johtuu ennen kaikkea siitä, että tällaisia deminutiivimuotoja on vähän ja ne ovat hyvin epäsystemaattisia. Jos niistä kirjoitetaan, niin tavallisesti substantiivien (numeraalit ja toissijaiset interjektiot) tai adjektiivien/adverbien (pronominit) yhteydessä. (Káňa 2016: 64–65.)

Useimmiten deminutiivijohdokset on muodostettu sanoista, jotka nimeävät tiettyjä asioita kuten eläinten nimistä ja muista yleisnimistä, vähemmän erisnimistä ja harvoin abstraktisanoista. Koskaan ei muodosteta deminutiiveja ammattitermeistä, mutta jotkin termit voivat itse olla deminutiivimuotoisia, esim. *bubín-ek* ’tärykalvo’ ← *buben* ’rumpu’ jne. Yleisimmät deminutiivit ovat kielitieteelliseltä suvultaan maskuliineja, vähemmän on feminiinideminutiiveja ja vähiten neutrideminutiiveja. (Dokulil 1986: 301.)

Deminutiivin luomista varten on olemassa pari sääntöä, jotka ovat yhteisiä kaikille sanaluokille. Niistä tärkein on, että deminutiivi on aina vain yksi sana. Toiseksi deminutiivi on sana, joka syntyy kantasanan modifikaatiolla. Samalla deminutiivilla ja kantasanalla on sama sanaluokka ja kantasanan täytyy olla olemassa nykykielessä. (Káňa 2016: 64–65.) Sen lisäksi deminutiivien kielitieteellinen suku³ on aina sama kuin kantasanassa, josta on deminutiivimuoto johdettu. Muuttumaton on myös monikkosanojen luvun kategoria, esim. *nůžky* 'sakset' (mon.) → *nůžičky* (mon.). (Dokulil 1986: 300–301; Štícha 2018: 563.) Edellä mainittujen yleissääntöjen mukaan voidaan sanoa, että kaikki kantasanan kieliopilliset ominaisuudet säilyvät deminutiivin johtamisprosessissa.

Muut johtamissäännöt, joiden avulla tšekin kielessä muodostetaan deminutiiveja, ovat hyvin monimutkaisia ja täynnä sääntöjenvastaisuuksia. Ne johtuvat sekä johtimen variantin valinnasta että kantasanan loppuvokaalin muutoksesta. Silti voidaan sanoa, että deminutiivien frekvenssiä rajaa ennen kaikkea kantasanojen merkitys. (Dokulil 1986: 301; Štícha 2018: 523.)

Tšekin kielessä deminutiivijohdoksia⁴ siis muodostetaan liittämällä deminutiivisuffiksi⁵ kantavartaloon. Štíchan mukaan deminutiivijohtimella on tšekin kielessä monta eri varianttia (*ek*, *ik*, *eček*, *k(a)*, *ičk(a)*, *k(o)*, *ečk(o)* jne.), joista *ek/-k-*, *ik* (maskuliinit), *k(a)* (feminiinit), *k(o)* (neutri) ovat ns. perussuffikseja eli deminutiivijohtimien yleisimpiä varianteja (2018: 523). Kuten voidaan nähdä edellisestä lauseesta, kaikki deminutiivijohtimet sisältävät *-k*-konsonantin. Tämä konsonantti on aina johtimen osana. Deminutiivijohtimet ovat tšekin kielessä tietyt, eli nykykielessä ei enää synny uusia suffiksien varianteja. Vanhassa tšekin kielessä oli 1300-luvulta 1800-luvulle asti vielä (*e)c* ja (*i)ce* -johtimet, mutta ne katosivat pääasiassa 1800-luvulla. Jotkin niistä johdoksista ovat nykyään leksikaalistuneet – eli niiden merkitys ei enää ole deminutiivinen esim. *sloupec* 'sarake', *hvězdice* 'meritähti' (← *hvězda* 'tähti'), ja usein ne ovat kirjakielisiä, jopa arkaaisia, esim. *kabátec* 'päällystakki', *lodice* 'vene' jne. – ja jotkin ovat kadonneet kielestä kokonaan. (Dokulil 1986: 300, 302–303; Štícha 2018: 523–524.)

Deminutiivisuffiksit liitetään ns. koviin⁶ deklinaatiotyyppeihin (*hrad* 'linna' (maskuliini), *žena* 'nainen' (feminiini), *město* 'kaupunki' (neutri)). Deminutiivijohtimet jaetaan ryhmiin sekä niiden funktion mukaan että sen mukaan, miten ne yhdistetään. On olemassa ensisijaisia johtimia (esim.

³ Muuttumaton kieliopillinen suku on piirre, jonka suhteen deminutiivimuotojen luominen eroaa muista tšekin kielen johtamisprosesseista (Štícha: 2018, 563).

⁴ Tässä gradussa kutsun deminutiivijohdosta synonyymisesti deminutiivimuodoksi.

⁵ Tässä gradussa käytän sanoja johdin ja deminutiivijohdin sanojen suffiksi ja deminutiivisuffiksi synonyymeina.

⁶ Tšekin kielessä on olemassa kovat/vahvat ja pehmeät/heikot deklinaatiotyypit. Niitä käytetään muun muassa silloin, kun kirjoittaessa valitaan, kirjoitetaanko *-i* (pehmeissä deklinaatiotyypeissä) tai *-y* (kovissa deklinaatiotyypeissä).

ek: *sloup-ek* (*sloup* 'pylväs, tolppa'), toissijaisia johtimia (esim. *eček*: *sloup-eček*), jotka yleensä syntyvät ensisijaisen johtimen laajentamisella tai kaksinkertaistamisella ja tertiäärisiä johtimia, jotka syntyvät toissijaisen johtimen laajentamisella tai kaksinkertaistamisella (esim. *ečiček*: *sloup-ečiček*). Asteiden välinen ero on niiden merkitys, eli voidaan sanoa, että kantasanasta syntyy deminutiivisia sarjoja, joissa vähitellen kasvaa deminutiivin merkitys, esim. *strom* 'puu' > *strom-ek* > *strom-eček* jne. Deminutiiviset sarjat eivät ole aina täydellisiä. Monella sanalla on vain yksi deminutiivimuoto, joko primaari deminutiivi, esim. *ulice* 'katu' → *ulič-ka* tai sekundaari deminutiivi, esim. *kolo* 'pyörä' → *kol-ečko*. Niissä tapauksissa ei ole merkityseroa ensisijaisten ja toissijaisten deminutiivien välillä. Tertiäärisiä johtimia käytetään vain harvoin. (Dokulil 1986: 300–1; Štícha 2018: 524.)

Joskus kantasanan äänneiden rakenne jää muuttumattomaksi, esim. *klíč* 'avain' → *klíč-ek*, mutta useissa kantasanoissa tapahtuu deminutiivin johtamisprosessissa säännöllisiä ja tavallisia äänneiden muutoksia. Nämä ovat tavallisia konsonantti- tai sananloppuvokaalin/päätteen vokaalin muutoksia. (Šimandl 2016: 172; Štícha 2018: 547–550.)

Yleisin konsonanttimuutoksista on sanansisäisten tai sananloppuisten konsonanttien palatalisaatio. Taulukossa nro 1 esitän pari esimerkkiä. (Dokulil 1986: 302–303; Šimandl 2016: 172; Štícha 2018: 564, 574.)

Taulukko 1. Konsonanttien palatalisaatio ennen deminutiivijohdinta

Konsonanttien palatalisaatio	Esimerkki	Käännös
<i>k</i> → <i>č</i>	<i>krtek</i> → <i>krteč-ek</i> ; <i>víko</i> → <i>vič-ko</i>	'maamyyrä'; 'kansi'
<i>h</i> → <i>ž</i>	<i>bůh</i> → <i>bůž-ek</i> ; <i>noha</i> → <i>nož-ička</i>	'jumala'; 'jalka'
<i>ch</i> → <i>š</i>	<i>hrách</i> → <i>hráš-ek</i> ; <i>břicho</i> → <i>bříš-ko</i>	'herne'; 'vatsa'
<i>c</i> → <i>č</i>	<i>tanec</i> → <i>taneč-ek</i>	'tanssi'
<i>r</i> → <i>ř</i>	<i>veverka</i> → <i>veveř-ička</i>	'orava'

Vokaalimuutokset voivat olla joko kvantitatiivisia tai kvalitatiivisia. Yleisiä kvalitatiivisia muutoksia voidaan tarkastella taulukosta nro 2. (Šimandl 2016: 172; Štícha 2018: 550–551.)

Taulukko 2. Deminutiivijohtimen liittämällä aiheutetut kvalitatiiviset vokaalimuutokset

Kvalitatiiviset muutokset	Esimerkki	Käännös
<i>o</i> → <i>ů</i>	<i>krok</i> → <i>krůč-ek</i> ; <i>slovo</i> → <i>slův-ko</i>	'askel'; 'sana'
<i>ů</i> → <i>o</i>	<i>dům</i> → <i>dom-ek</i>	'talo'
<i>e/ě</i> → <i>i</i>	<i>večer</i> → <i>večír-ek</i> ; <i>řetěz</i> → <i>řetíz-ek</i>	'ilta'; 'ketju'
<i>u</i> → <i>ou</i> ; <i>ou</i> → <i>u</i>	<i>kus</i> → <i>kous-ek</i> ; <i>moucha</i> → <i>muš-ka</i>	'pala'; 'kärpänen'
<i>o</i> → <i>ou</i>	<i>tlust'och</i> → <i>tlust'ouš-ek</i>	'punkero'

Kvantitatiivisissa muutoksissa vokaali useimmiten pitenee mutta joissakin tapauksissa myös lyhenee. Näitä kvantitatiivisia vokaalimuutoksia esittelen taulukossa nro 3. (Štícha 2018: 552–553, 564, 574.)

Taulukko 3. Deminutiivijohtimen liittämällä aiheutetut kvantitatiiviset vokaalimuutokset

Kvantitatiiviset muutokset	Esimerkki	Käännös
<i>a</i> → <i>á</i>	<i>obraz</i> → <i>obráz-ek</i>	'kuva'
<i>i</i> → <i>í</i>	<i>kniha</i> → <i>kniž-ka</i> ; <i>jelito</i> → <i>jelít-ko</i>	'kirja'; 'mustamakkara'
<i>e</i> → <i>é</i>	<i>plamen</i> → <i>plamén-ek</i>	'liekki'
<i>y</i> → <i>ý</i>	<i>jazyk</i> → <i>jazyč-ek</i>	'kieli'
<i>á</i> → <i>a</i>	<i>kráva</i> → <i>krav-ička</i>	'lehmä'

3.1.1.1 Maskuliinijohtimet

Nykyisessä kirjakielessä on vähintään 2 000 ensisijaista maskuliinideminutiivia ja vähintään 400 toissijaista deminutiivimuotoa. Vain muutama tertiäärinen maskuliinideminutiivi on dokumentoitu. Ensisijaisien johtimien joukkoon kuuluvat *ek* ja *ík*, toissijaisien johtimien joukkoon *eček* ja *íček* ja tertiäärisien johtimien joukossa on muun muassa *ečíček* tai *íčíček* -johtimia. (Štícha 2018: 545, 547–562.)

Deminutiivijohtimien jakauma on satunnainen, eikä ole olemassa mitään yleistä sääntöä. Silti voidaan havainta, että *ek* on produktiivisin johdin deminutiivimaskuliinien järjestelmässä. Toisaalta *ík*-johtimella muodostetaan säännöllisesti deminutiiveja maskuliineista, jotka päättyvät ”konsonantti + r”-yhdistelmään, esim. *svetr* 'villapaita' → *svetr-ík* 'kevyt villapaita', tai eri konsonanttiyhtymään, esim. *arch* 'arkki' → *arš-ík*, *cukr* 'sokeri' → *cukř-ík*, *červ* 'mato' → *červ-ík*, *dešt* 'sade' → *dešt-ík* jne. Kuitenkin *ík*-johtimella voidaan muodostaa deminutiiveja muistakin maskuliineista, esim. *nos-ík* (← *nos* 'nenä') tai *muž-ík* (← *muž* 'mies'). (Dokulil 1986: 301–302; Šimandl 2016: 172; Štícha 2018: 546, 555–556.)

Erittäin mielenkiintoista on, että nykytsekin kielen kirjoitetuista teksteistä löytyy ensisijaisista maskuliinideminutiiveista noin 60 paria, jotka on johdettu samasta substantiivista molemmilla ensisijaisilla johtimilla eli *ek* ja *ík* -johtimilla. Toista näistä deminutiivimuodoista yleensä käytetään useammin kuin toista, esim. *hoš-ík* ~ *hoš-ek* (← *hoch* 'poika'), mutta joskus on molemmilla muodoilla suunnilleen yhtä suuri, esim. *důl-ek* ~ *dol-ík* ← *důl* 'kaivos', tai matala frekvenssi, esim. *detail-ek* ~ *detail-ík* (← *detail* 'yksityiskohta'). (Štícha 2018: 557.)

Tekijännimet ovat tässä tapauksessa hyvin rajoitettu ryhmä siitä huolimatta, että periaatteessa on mahdollista muodostaa deminutiivijohdoksia yleisnimistä ilman rajoituksia. Useimmiten johdetaan deminutiiveja maskuliinitekijän nimistä, jotka päättyvät *ník*-suffiksiin, esim. *úředník* 'virkamies' →

úřednič-ek. Rajoitetusti voidaan muodostaa deminutiivijohdoksia myös tekijännimistä, jotka päättyvät *tel* (*ředitel* 'johtaja' → *ředitýl-ek*), *ista* tai *ař/ář* -suffiksiin. (Štícha 2018: 546.)

Ensisijaisista deminutiivijohtimista *ek* ja *ik* luodaan toissijaisia deminutiivijohtimia, useimmiten *eček* ja *iček* -johtimia. Deminutiivijohdoksia, joissa on *iček*-johdin, on kirjoitetuissa teksteissä käytetty enemmän kuin *eček*-suffiksiin päättyviä deminutiiveja. Marginaaliryhmässä on siten muotoja, joiden laajennetut johtimet ovat peräisin epäsäännöllisesti muodostetuista ensisijaisista deminutiiveista. (Dokulil 1986: 302; Šimandl 2016: 172; Štícha 2018: 558, 560.) Näitä marginaalisia suffikseja voidaan tarkastella taulukosta nro 4 (Štícha 2018, 558).

Taulukko 4. Marginaaliset toissijaiset maskuliinideminutiivijohtimet

Marginaaliset suffiksit	Esimerkki	Käännös
<i>áček</i>	<i>kolega</i> → <i>koleg-áček</i>	'virkatoveri'
<i>áneek</i>	<i>cop</i> → <i>cop-áneek</i>	'letti'
<i>ínek</i>	<i>táta</i> → <i>tat-ínek</i>	'isä'
<i>éneek</i>	<i>pupek</i> / <i>pupík</i> → <i>pup-éneek</i>	'napa'
<i>oušek</i>	<i>děda</i> → <i>děd-oušek</i>	'isoisä'

Jotkin toissijaisista deminutiiveista ovat käytössä enemmän kuin vastaavat ensisijaiset deminutiivit, tai niitä käytetään melkein yhtä usein. Joskus toissijainen muoto korvaa ensisijaisen muodon, esim. substantiivista *posel* 'viestintuoja' muodostettu deminutiivimuoto on *posl-iček*, joka on muodollisesti toissijainen deminutiivi, mutta sitä käytetään tavallisesti ensisijaisen muodon sijaan. Substantiivin ensisijaisen deminutiivimuoto *posl-ik* on siten harvinainen. (Štícha 2018: 559.)

Tertiäriset deminutiivimuodot, jotka on johdettu toissijaisista deminutiivimuodoista, ovat kirjoitetuissa teksteissä erittäin harvinaisia. Olemassa on vain pari deminutiivia, mm.: *sloup-eč-ič-ek* (← *sloup* 'tolppa') ja *ps-ič-ič-ek* (← *pes* 'koira'). (Štícha 2018: 562.)

3.1.1.2 Feminiinijohtimet

Nykyisessä kirjakielessä on feminiinideminutiiveja vähemmän kuin maskuliinideminutiiveja. Ensisijaisien johtimien joukkoon kuuluu vain yksi johdin *ka*, toissijaisien johtimien joukkoon kuuluvat *ička*, *ečka*, *enka/ěnka*, *inka/ynka*, *unka*, *uška* -johtimet ja tertiäristen johtimien joukossa on muun muassa *čička/tička*, *čenka/činka*, *enečka/inečka*, *ulenk/ulinka* -johtimia. (Štícha 2018: 562.)

Feminiinideminutiivijohtimet liitetään kantasanaan, joka syntyy ei-deminutiivimuotoisesta perussubstantiivista niin, että loppuvokaali jää sanasta pois *brán-a* 'portti' → *bran-ka*. Jos kantasana on joko *k(a)* tai *ic(e)* -suffiksi, se häviää. Deminutiivijohdin liitetään näin luotuun kantavartaloon, esim. *kyt-ka* 'kukka' → *kyt-ička*, *slep-ice* 'kana' → *slíp-ka*. Mutta jos *ka* ei toimi

suffiksina (esim. *ruka* 'käsi'), voidaan kantasanaan liittää ensisijainen *ka*-deminutiivisuffiksi, jos samaan aikaan tapahtuu sanansisäinen konsonanttitalalisatio $k \rightarrow \check{c}$: *ruka* \rightarrow *ruč-ka*. (Štícha 2018: 563–564, 567.)

Produktiivisin kaikista feminiinideminutiivijohtimista on ainoa ensisijainen johdin *ka*. Tällä johtimella muodostetaan pääasiassa ensimmäisen asteen deminutiiveja, esim. *strana* 'sivu; puolue; osapuoli' \rightarrow *strán-ka*. (Šimandl 2016: 304–305; Štícha 2018: 563–564.) Yleisimmät *ka*-johtimella johdetut feminiinideminutiivit ovat mm. *stránka* (\leftarrow *strana* 'sivu'), *novinka* (\leftarrow *novina* 'uusi tieto'), *skupinka* (\leftarrow *skupina* 'ryhmä'), *rybka* (\leftarrow *ryba* 'kala'), *lžička* (\leftarrow *lžice* 'lusikka') jne. (Štícha 2018: 567).

Paitsi *ka*-suffiksia, voidaan muodostaa ensimmäisen asteen deminutiivit myös toissijaisilla deminutiivisuffiksilla, erityisesti *ička*-suffiksilla, joka on *ka*-suffiksin suurin kilpailija. Johdin *ka* yleensä liitetään kantasanoihin, jotka päättyvät *vokaali* + *konsonantti* -yhtymään, esim. *mapa* 'kartta' \rightarrow *map-ka*, *lod'* 'laiva' \rightarrow *lod'-ka*, *kniha* 'kirja' \rightarrow *kniž-ka*. Toisaalta johdin *ička* tavallisesti liitetään perussanoihin, jotka päättyvät kahden konsonantin yhtymään tai sanoihin, jotka loppuvat *ic(e)*-suffiksiin, esim. *kaple* 'kappeli' \rightarrow *kapl-ička*, *karta* 'kortti' \rightarrow *kart-ička*, *ulice* 'katu' \rightarrow *ul-ička*. Mutta tämä sääntö ei ole täysin aukoton. (Dokulil 1986: 303; Šimandl 2016: 305; Štícha 2018: 566–567.)

ka-pääteellä muodostetaan feminiinideminutiivien lisäksi myös hypokoristisia eli ihmisten etunimiä ystävällisessä, perheessä käytetyssä muodossa, esim. *Alena* \rightarrow *Alen-ka*, *Eva* \rightarrow *Ev-ka*, *Helena* \rightarrow *Helen-ka*, *Milada* \rightarrow *Milád-ka* jne. (Šimandl 2016: 305; Štícha 2018: 567).

Toissijaisia feminiinideminutiivijohtimia on johdettu ensisijaisesta *ka*-suffiksista, ja niillä muodostetaan pääasiassa toisen asteen deminutiiveja. Toissijaisista feminiinideminutiivijohtimista *ička* on hallitseva, esim. *ruč-ička* 'pieni käsi', *nož-ička* 'pieni jalka'. Toisella sijalla ovat taajuudessa *ečka* ja *inka* -johtimet, esim. *kniž-ečka* 'pieni kirja', *Már-inka* 'Marie'. Jälkimmäistä päätettä käytetään hyvin usein naisten etunimien deminutiivimuotojen luomiseen, siksi sen produktiivisuus on hyvin korkea, joskus esiintyy *ečka* ja *ička* -suffiksien välillä kilpailua, esim. *chvil-ička* \sim *chvil-ečka* 'hetki'. Samasta sanasta johdetuissa deminutiiveissa voi olla eri johtimia, ts. olemassa on synonyymejä, esim. *ruč-ička* \sim *ruč-inka* (\leftarrow *ruka* 'käsi') tai *dcer-ečka* \sim *dcer-uška* \sim *dcer-unka* (\leftarrow *dčera* 'tytär'). Merkittävää osaa muista toissijaisista johtimista (*-enka*, *-uška*, *-unka*, *-ulka*) käytetään lähes ainoastaan naisten etunimien deminutiivimuotojen luomiseen, esim. *Marie* \rightarrow *Máš-enka*, *Mar-uška*; *Lida* \rightarrow *Lid-unka*; *Běta* \rightarrow *Bět-ulka*. (Dokulil 1986: 302–303; Šimandl 2016: 304–305; Štícha 2018: 564–566.)

Tertiääristen feminiinideminutiivijohtimien ryhmä on pienin. Nykykielessä näitä johtimia käytetään vain vähän: niillä on muodostettu vain noin 2,5 % kaikista feminiinideminutiivijohdoksista. Tuottavimmat johtimet ovat *čička* ja *tička*. Molempia käytetään silloin, kun halutaan johtaa deminutiiveja *-ka*-loppuisista perussubstantiiveista, esim. *polív-ka* 'keitto' → *polív-čička*; *tuž-ka* 'kynä' → *tuž-tička*. (Štícha 2018: 565.) Muita tertiäärisiä johtimia (*ulenka*, *ulinka* ja *inečka*) käytetään vain yksittäisissä tapauksissa (Štícha 2018: 573).

3.1.1.3 Neutrijohtimet

Neutrideminutiivit eroavat hieman edellisistä deminutiiviryhmistä. Niillä on vain ensisijaisia ja toissijaisia suffikseja, ja deminutiivijohdoksia muodostetaan hyvin harvoin. Niitä on dokumentoitu vain noin 200 kappaletta. (Štícha 2018: 573–574.)

Ensisijaiset johtimet, joita käytetään neutrideminutiivien luomiseen, ovat nykytšekissä perus-, yksinkertainen *ko*-johdin, esim. *bahno* 'muta' → *bahýn-ko* ja siitä johdettu yhdistetty *átko*-johdin, esim. *štěně* 'pentu' → *štěň-átko* (Štícha 2018: 573). Toissijaisten neutrideminutiivijohtimien ryhmään kuuluu joko johtimia, joissa on konsonanttiyhtymä *-čk-* (taulukko nro 5) tai johtimia, joissa on konsonanttiyhtymä *-nk-* (taulukko nro 6) (Dokulil 1986: 303; Štícha 2018: 573).

Taulukko 5. Neutrideminutiivijohtimet, joissa on konsonanttiyhtymä *-čk-*

Suffiksi	Esimerkki	Käännös
<i>ičko</i>	<i>zrno</i> → <i>zrn-ičko</i>	'jyvä'
<i>ičko</i>	<i>oko</i> → <i>oč-ičko</i>	'silmä'
<i>ečko</i>	<i>kolo</i> → <i>kol-ečko</i>	'pyörä'
<i>éčko</i>	<i>srdce</i> → <i>srd-éčko</i>	'sydän'
<i>átečko</i>	<i>prase</i> → <i>pras-átečko</i>	'possu'

Taulukko 6. Neutrideminutiivijohtimet, joissa on konsonanttiyhtymä *-nk-*

Suffiksi	Esimerkki	Käännös
<i>enko</i>	<i>pivo</i> → <i>piv-enko</i>	'olut'
<i>énko</i>	<i>srdce</i> → <i>srd-énko</i>	'sydän'
<i>ínko</i>	<i>břicho</i> → <i>břiš-ínko</i>	'vatsa'
<i>inko</i>	<i>oko</i> → <i>oč-inko</i>	'silmä'

Erittäin kiinnostavaa on, että toissijaisilla suffikseilla muodostetaan pääasiassa ensimmäisen asteen deminutiiveja (esim. *nebe* 'taivas' → *neb-ičko*) ja vain harvoin myös toisen asteen deminutiiveja (esim. *zrno* 'jyvä' → *zrn-ko* → *zrn-ičko*) (Štícha 2018: 576).

Neutrideminutiivin suffiksit liitetään kantavartaloon, joka syntyy ei-deminutiivimuotoisesta perussubstantiivista niin, että loppuvokaali putoaa kantasasta pois, esim. *hnízd-o* 'pesä' → *hnízd-*

ečko. Samalla jos kantasana on loppusuffiksi *ko* tai *ce*, tämä suffiksi häviää, esim. *jabl-ko* 'omena' → *jabl-ičko*, *slun-ce* 'aurinko' → *slun-ko*. (Štícha 2018: 573.)

Produktiivisin johdin, jolla nykykielellä johdetaan deminutiivineutreja, on ensisijainen *ko*. Toiseksi produktiivisin kaikista neutrijohtimista on toissijainen johdin *ičko*, joka on samalla produktiivisin toissijaisista neutrideminutiivijohtimista. Kolmanneksi yleisin on toinen ensisijainen deminutiivijohdin *átko*. Deminutiivineutrien *-nk*-ryhmällä on pienin osuus deminutiivineutrien johtamisessa. (Štícha 2018: 573–574.)

Mielenkiintoista on, että joillakin neutrideminutiivimuodoilla on vain yhdistetty johdin, esim. *kol-ečko* 'kottikärry' (← *kolo* 'pyörä'), *měst-ečko* (← *město* 'kaupunki') jne. Sen lisäksi samasta kantasana johdetuilla deminutiiveilla voi olla eri johtimia, eli voi esiintyä deminutiivimuotojen synonyymejä samalla kuin feminiini- ja maskuliinideminutiivein ryhmissä esim.: *zrn-ečko* ~ *zrn-éčko* ~ *zrn-ičko* (← *zrno* 'jyvä'), *slun-ečko* ~ *slun-éčko* ~ *slun-ičko* (← *slunce* 'aurinko'), *srd-ečko* ~ *srd-éčko* ~ *srd-ičko* (← *srdce* 'sydän'). (Dokulil 1986: 303.)

Kuvauksesta käy selväksi, että tšekin kielen deminutiivijohtimien järjestelmä on hyvin laaja, monimutkainen ja täynnä sääntöjenvastaisuuksia. On erittäin vaikea, ehkä jopa mahdotonta, tässä pro gradussa kuvata kaikki muutokset ja yksityiskohdat, jotka liittyvät tähän kielioppiin. Siksi valitsin vain sellaisia tietoja, jotka ovat hyödyllisiä tutkimukseni kannalta. Kuitenkin voin tutkitun materiaalin perusteella löytää joitakin tuloksia. Tšekin kielen deminutiivit muodostetaan liittämällä deminutiivisuffiksi kantavartaloon. Kantasana on yleensä joko substantiivi, adjektiivi tai harvoin adverbi, poikkeustapauksissa jopa numeraali, pronomini, artikkeli tai interjektio. Useimmiten deminutiivijohdokset muodostetaan yleisnimestä, harvemmin erisnimestä ja harvoin abstraktisanoista. Vaikka deminutiivimuotojen muodostamiseen on useita sääntöjä, tärkeintä on muistaa, että kaikki kantasanan kieliopilliset ominaisuudet säilyvät deminutiivin johtamisprosessissa.

On todella tärkeä muistaa, että kaikki deminutiivisuffiksit ovat jo tiedossa, ei enää synny uusia. Deminutiivijohtimen liittämisen voi usein aiheuttaa kantavartalon muutoksia kuten mm. sanansisäisten tai sananloppuisten konsonanttien palatalisaatio, kvalitatiiviset vokaalimuutokset tai kvantitatiiviset vokaalimuutokset. Deminutiivisuffiksit jaetaan joko suvun – maskuliini, feminiini, neutri – tai deminutiivisuuden vahvuuden mukaan. Tšekin kielen järjestelmä siis sisältää deminutiivimaskuliini-, deminutiivifeminiini- ja deminutiivineutrijohtimia, jotka edelleen jaetaan niiden asteen mukaan ensisijaisiin, toissijaisiin ja tertiäärisiin johtimiin. Jokaisella

deminutiivisuffiksin asteella on siis eri deminutiivisuuden intensiteetti lievästä (ensisijaiset johtimet) erittäin vahvaan (tertiääriset johtimet).

3.1.2 Unkarin kielen deminutiivijohtimet

Unkarin kielessä deminutiivisuffiksit liitetään pääasiassa erisnimiin, substantiiveihin ja aika usein myös adjektiiveihin. Sen lisäksi jotkin verbit, yleensä frekventatiiviverbit esim. *figyelget* 'kuunnella/tarkkailla/seurata', voivat olla deminutiivimuotoisia, kohteliaisuusmuodot (yleensä verbin funktiossa olevat), esim. *köszí(ke)* 'kiitti', *bocsi(ka)* 'sori' tai *szóka* 'moikka', ja jopa sanan funktiossa olevat lauseet/lauseenomaiset sanat: *nemtudomka* 'en-tiedä-ihminen'. Kuten tšekissä, myös unkarissa käytetään deminutiivijohdoksia arkikielessä usein. Säännöt, jotka koskevat deminutiivijohdoksien muodostamista, ovat muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta säännöllisiä. Deminutiivijohtimet liitetään kantasanaan joskus suoraan, joskus sen säännöllisesti muokattuun muotoon. Suurin poikkeus on *i*-deminutiivijohdoksien muodostaminen. Tässä tapauksessa deminutiivisuffiksi liitetään kantasanan lyhennettyyn vartaloon, jolloin se eroaa tavallisesta unkarinkielisestä sanamuodostuksesta. Tätä asiaa käsittelem vielä myöhemmin unkarin perusjohtimia käsittelevässä osassa. Johtamisprosessilla, joilla johdetaan deminutiiveja, on melkein rajaton produktiivisuus monomorfeemisissa vartaloissa, ja leksikaalistuminen on hyvin harvinaista. (É. Kiss – Kiefer 2003: 3.2.3, 3.4.1.3.; Kiefer 2004: 332; Korchmáros 2007: 219; Rounds 2001: 84–89, 231; Szűcs 2017: 151.)

Samoin kuten tšekin kielessä myös unkarissa deminutiivijohdoksia muodostetaan liittämällä deminutiivisuffiksi kantavartaloon. Sekä Carol Roundsin (2001: 231) että Korchmárosin (2007: 219) mukaan deminutiivijohtimia voi olla erilaisia, mutta useimmiten käytetyt ovat *cska*⁷, *ka* ja *i*-johtimet. Samoin kun suomen kielessä unkarissakin päätteiden ja suffiksien liittämistä ohjailee vokaaliharmonia, eli deminutiivisuffiksi liitetään kantavartaloon sen mukaan. Produktiivisimpien suffiksien lisäksi on olemassa myös valtava määrä muita, ennen kaikkea marginaalisia, suffikseja mm. *u, us, ska, ci* (*anya* 'äiti' → *anyá-cska, any-u, any-us, anyu-ka, anyu-ska, anyu-ci*); *is, iska, csí, csu, ika, csika, skó* (*Mária* → *Mári-ka, Mar-i, Mar-is, Mar-iska, Mar-csi, Mar-csu, Mar-ika, Mar-csika, Mári-skó*); *ca* (*György* → *Gyuri-ca, Vilma* → *Vi-ca*), *szi* (*nyúl* 'kani' → *nyu-szi*) tai *ó, óka* (*bátya* 'veli' → *bátyó-ó, bátyó-ka*), *ikó* (*ház* 'talo' → *ház-ikó*) jne. (Korchmáros 2007: 219; Tudásbázis sulinet 2012: A képző, Kicsinyítő képző).

Unkarin deminutiivijohdettujen järjestelmä on kehittynyt ja muuttunut paljon vuosisatojen aikana. Jotkin suffiksit ovat säilyneet lähes muuttumattomina tähän päivään asti (esim. johdin *i*), jotkin ovat

⁷ *-cska* = *-cska/-cske, -ka* = *-ka/-ke*.

muuttuneet (yleensä laajentamalla tai kaksi johdinta yhdistämällä, esim. *cskA* tai *kA*), jotkin menettivät produktiivisuutensa, tulivat arkaaisiksi, jopa niiden merkitys muuttui (esim. *k* tai *d* -johtimet) ja jotkin katosivat nykykielestä kokonaan (esim. *sz* ja *t* -johdinten ryhmät). Niiden järjestelmä vakiintui suurelta osin keskiunkarin aikana (noin 1700-luvun loppupuolella). Siksi voidaan sanoa, että nykyunkarissa deminutiivijohtimet ovat tietyt eikä niiden järjestelmä enää laajene. (T. Somogyi 2017: 293–299.)

Unkarissa voi johtamisprosessissa jäädä kantasanan äänteiden rakenne muuttumattomaksi, esim. *nő* 'nainen' → *nő-cske*. Mutta suffiksin liittäminen kantavartaloon voi usein aiheuttaa vartalon muutoksia samoin kun tšekin kielessä. (Rounds 2001: 84–85; Törkenczy 2002: 30.) Jos kantasana päättyy vokaaliin, yleensä ei tapahdu mitään muutoksia. Poikkeuksina ovat sanat, jotka päättyvät *a* tai *e* -vokaaliin. Tässä tapauksessa vokaali säännöllisesti pitenee, eli *a*:sta tulee *á* ja *e*:stä tulee *é*, esim. *lámpa* 'lamppu' → *lámpá-cska*, *csésze* 'kuppi' → *csészé-cske*. (Rounds 2001: 85–86; Törkenczy 2002: 15, 151.)

Jos kantasana päättyy konsonanttiin, yleensä tulee ennen suffiksia ns. välivokaali. Useimmiten se on *o*, *e* tai *ö* -vokaali, harvemmin *a* tai *e* -vokaali, ja sen valintaa ohjailee suurin piirtein vokaaliharmonia. Joillekin sanatyypeille on tyypillistä, että kantavartalo muuttuu, kun välivokaali liitetään. (Rounds 2001: 85–87; Törkenczy 2002: 151.) Sen lisäksi on huomattava, että yleensä deminutiivisuffiksi liitetään kantavartalon tyypistettyyn muotoon. Ensimmäiseen ryhmään – välivokaali on *a* tai *e* – kuuluvat seuraavassa kappaleessa selitetyt matalavokaaliset substantiivit, *v*-vartalot ja ns. *alom/elem* -nominat (mutta niistä deminutiivimuotoja ei käytännössä muodosteta ollenkaan). Toiseen ryhmään – välivokaali on *o*, *e* tai *ö* – kuuluvat säännölliset nominat ja nominat, joista häviää loppuvokaali. (Korchmáros 2007: 219; Rounds 2001: 86–89; Törkenczy 2002: 32–37.) Seuraavissa kahdessa kappaleessa yritän kuvata lyhyesti edellä mainituissa kahdessa ryhmässä esiintyvät vartalomuutokset.

Väljävokaaliset substantiivit ovat vain pieni ryhmä (noin 100 sanaa), esim. *ház* 'talo'. Hyvin usein niiden sanojen viimeisen tavun pitkä vokaali lyhenee silloin, kun liitetään välivokaali, esim. *pohár* 'kuppi' → *pohar-a-cska*. *v*-vartaloisten sanojen kantavartalo on erilainen kuin niiden nominatiivimuoto. Nominatiivi loppuu pitkään vokaaliin mutta varsinainen vartalo päättyy *-v*:hen, jota edeltävä vokaali lyhenee tai sen laatu muuttuu, esim. *ló* 'hevonen' → *lov-* tai *tó* 'järvi' → *tav-*. Vartalomuutoksen jälkeen liitetään välivokaali, esim. *lov-a-cska*, *köv-e-cske* (← *kő* 'kivi'). (Rounds 2001: 86–87; Törkenczy 2002: 35–37.)

Säännöllisten nominien ryhmässä ei tapahdu mitään muutoksia, eli välivokaali *o*, *e* tai *ö* liitetään suoraan kantavartaloon, esim. *kalap* 'hattu' → *kalap-o-cska*, *szék* 'tuoli' → *szék-e-cske* tai *gyümölcs* 'hedelmä' → *gyümölcs-ö-cske*. Viimeinen ryhmä ovat nomininit, joista häviää loppuvokaali. Sisäheittovartaloisista sanoista viimeinen vokaali jätetään pois ennen välivokaalin liittämistä. Tämä on hyvin iso ryhmä. Yleensä sanoissa on *o*, *e* tai *ö* -vokaali viimeisessä tavussa ja niiden loppukonsonantti on *l*, *m*, *n*, *ny*, *r*, *sz*, *s*, *k*, *g* ja joskus *cs* tai *ly*, esim. *torony* 'torni' → *torony-o-cska*, *eper* 'mansikka' → *epr-e-cske*. (Rounds 2001: 88–89; Törkenczy 2002: 32.)

3.1.2.1 Perusjohtimet

Perusjohtimien joukkoon, kuten jo mainitsin edellisessä osassa, kuuluu kolme johdinta *kA*, *cskA* ja *i*. Ero niiden käytössä johtuu laajasti johtimiin liittyvistä rajoituksista. Kahta ensimmäistä suffiksia pidetään yleisimpinä, ja molempia käytetään vain substantiivien yhteydessä. Teoreettisesti näillä johtimilla voidaan tehdä deminutiivimuotoja adjektiiveista, mutta sellaisien muotojen produktiivisuus on pelkästään teoreettinen, esim. *szegény-ke* ← *szegény* 'köyhä'-muoto on leksikaalistunut. Sen lisäksi on tärkeä muistuttaa, että molempien johtimien liittämistä ohjailee vokaaliharmonia. Toisaalta *i*-johdinta vokaaliharmonia ei koske. Sillä muodostetaan useimmiten lempinimiä erisnimistä. (É. Kiss – Kiefer 2003: 3.2.3., 3.4.1.3.; Kiefer 2011: Termékeny főnévképzők (c), Termékeny melléknévképzők; Rounds 2001: 231; Szűcs 2017: 152–153; Törkenczy 2002: 151–152.)

Produktiivisin kaikista deminutiivijohdista on *cskA*-johdin. Sen suuri produktiivisuus johtuu pääasiassa siitä, että tätä deminutiivijohdinta voidaan käyttää lähes ilman rajoituksia. *cskA*-johdin voidaan liittää melkein kaikkiin substantiiveihin, yleensä sen saa jokin vokaaliin päätyvä kantasana, mutta aina *a* tai *e* -vokaaliin päätyvä kantasana, esim. *villa* 'haarukka' → *villá-cska*, *teve* 'kameli' → *tevé-cske*, *foljó* 'joki' → *foljó-cska*, *eső* 'säde' → *eső-cske*, *ágyú* 'tykki' → *ágyú-cska*, *gyűrű* 'sormus' → *gyűrű-cske* jne. Poikkeuksena ovat *i*-vokaaliin päätyvät sanat. Niihin liitetään aina *kA*-suffiksi, esim. *cumi* 'tutti' → *cumi-ka* tai *tepsi* 'pelti' → *tepsi-ke*. (É. Kiss – Kiefer 2003: 3.4.1.3.; Rounds 2001: 231; Szűcs 2017: 152–153; Törkenczy 2002: 152.)

Myös *kA*-suffiksi on hyvin produktiivinen, mutta sen käyttöön liittyy useita rajoituksia. *kA*-suffiksi liitetään suoraan kantavartaloon, mikä voi olla yksi syistä sen käyttörajoituksiin. Kun liitetään suffiksi suoraan vartaloon, ei esiinny välivokaaleja eikä vartalon muutoksia. Tämän vuoksi suffiksia ei voi liittää joihinkin sanoihin, koska siinä tapauksessa syntyisi luonnottomia äänneiden yhdistelmiä. *kA*-johdinta käytetään useimmiten silloin, kun halutaan muodostaa deminutiivijohdoksia useampitavuisista sanoista, esim. *asztal* 'pöytä' → *asztal-ka* tai *ember*

'ihminen' → *ember-ke*. Sitä ei koskaan liitetä sanoihin, jotka päättyvät klusiiliin, esim. *láb* 'jalka' → **láb-ka* ~ *láb-acska* tai *fog* 'hammas' → **fog-ka* ~ *fog-acska*. Silloin kun kantasana ei pääty klusiiliin, voidaan käyttää *kA* ja *cskA* -suffikseja rinnakkain: *level-ecske* ~ *levél-ke* (← *levél* 'kirje'); *tál-acska* ~ *tál-ka* (← *tál* 'kulho'). Deminutiivijohdoksia voidaan tällä suffiksilla muodostaa myös yksitavuisista sanoista silloin, kun kantasana ei pääty konsonantiin. Usein *kA*-johtimilla muodostetaan deminutiiveja etunimistäkin. Tässä tapauksessa on joskus mahdollista yhdistää suffiksi possessiivisuffiksiin, yleensä silloin kun puhutaan ihmiselle suoraan, esim. *Erzsi-kém, gyere ide!* 'Erzsi, tule tänne!'. (É. Kiss – Kiefer 2003: 3.4.1.3.; Kiefer 2011: Termékeny főnévképzők (c); Rounds 2001: 231–232.)

Yllä olevasta kuvauksesta käy ilmi, että *kA* ja *cskA* -deminutiivijohtimien ryhmät ovat yhteydessä toisiinsa. Sille on olemassa yksinkertainen syy. Molemmat ovat peräisin samasta aikoinaan (noin vuonna 1195) deminutiivisesta *k*-suffiksista. *kA*-suffiksi syntyi *k*:sta ja varhaisunkarin aikana (ennen 1000) käytetystä *a/e*-deminutiivisuffiksista yhdistämällä. Myös *cskA*-suffiksi syntyi yhdistämällä. Se on kehittynyt vanhan unkarin myöhäisessä vaiheessa, samassa funktiossa olevista *cs* ja *ka/ke* -johtimista. Molempien johdinten käyttö oli vakiintunut keskiunkarin aikana. (T. Somogyi 2017: 293, 295, 299.)

Viimeinen perusdeminutiivijohtimien joukosta on *i*-johdin. Sillä on erilainen alkuperä kuin edellä kuvatuilla deminutiivijohtimilla *kA* ja *cskA*. *i*-suffiksi esiintyi johtimena jo vanhan unkarin aikana (noin 1000–1350), ja se on peräisin vanhasta **j*-johtimesta. Silloin sitä käytettiin deminutiivimerkityksessä vain harvoin, mutta erilaisten kehitysprosessien myötä *i*:stä on tullut yleisempi deminutiivijohdin. Sen suosio kasvoi pääasiassa keskiunkarin aikoina. (T. Somogyi 2017: 294, 299.)

i-suffiksilla muodostetaan ensisijaisesti lempinimiä etunimistä. Niiden muodostamisella on erityinen paikka unkarilaisessa morfologiassa. Ne eroavat tavallisesta unkarinkielisestä sananmuodostuksesta sillä tavalla, että *i*-suffiksia ei liitetä kantasanaan vaan kantasanan lyhennettyyn vartaloon. Samalla lempinimien muodostaminen on hyvin produktiivista. Tämä aiheuttaa ongelmia lempinimien muodostamisessa, ja siksi on melkein mahdotonta luoda lempinimien muodostamissääntöä. (É. Kiss – Kiefer 2003: 3.2.3.; Kiefer 2011: Termékeny melléknévképzők (b); Szűcs 2017: 152–153; Törkenczy 2002: 152.)

Ehkä paras ratkaisu kysymykseen, miten lempinimet muodostetaan, on ottaa huomioon kantasanan tavujen rakenne. Lempinimen alussa olevan tavun rakenne on useimmiten (C)VC⁸ tai (C)VCC,

⁸ C = konsonantti; V = vokaali.

esim. *Fer(enc)* ((C)VC) + *i* → *Fer-i* tai *And(rea)* ((C)VCC) + *i* → *And-i*. On myös lempinimiä, joissa alkuperäisen kantasanan ensimmäinen vokaali lyhennetään mm.: *Dániel* → *Dani*, *Gábor* → *Gabi*, *János* → *Jani* tai *Péter* → *Peti*. Lempinimiä on vielä selittämättömiäkin, esim.: *Albert* → *Berci*, *Alfréd* → *Frédi*, *András* → *Bandi*, *Anna* → *Panni*, *Antal* → *Tóni*, *Endre* → *Bandi*, *Éva* → *Vica*, *István* → *Pista*, *Ödön* → *Dönci* jne. Näitä ovat muun muassa sellaiset nimet, jotka voidaan selittää analogialla, esim. *Anni* → *Panni*, *Isti* → *Pisti*. Toiset taas ovat historiallisesti kehittyneitä muotoja, joille ei voida antaa nykyään sääntöjä. (É. Kiss – Kiefer 2003: 3.2.3.)

Samantyyppisiä voivat olla myös muut *i*-suffiksiin päättyvät johdokset, jotka eivät ole lempinimiä, esim.: *csok(oládé)* 'suklaa' + *i* → *csok-i*, *fagy(lalt)* 'jäätelö' + *i* → *fagy-i*, *óv(oda)* 'päiväkoti' + *i* → *ov-i*, *ub(orka)* 'kurkku' + *i* → *ub-i*. Tätä *i*-suffiksia on pidettävä samana kuin *i*-lempinimen suffiksi. Vaikka tällainen käyttö on leviämässä, ei *i*-suffiksi ole kovin produktiivinen, eli sillä ei muodosteta johdoksia kaikista substantiiveista, esim.: *burgonya* 'peruna' → **burgi*. (É. Kiss – Kiefer 2003: 3.2.3.; Kiefer 2011: Termékeny melléknévképzők (b); Rounds 2001: 232; Szűcs 2017: 152–153.)

3.1.2.2 Marginaaliset johtimet

Tähän ryhmään kuuluu merkittävä määrä suffikseja. Yleensä ne eivät ole yhtä produktiivisia kuin edellinen ryhmä. Taulukossa nro 7 ovat kaikki löytämäni suffiksit, joilla on mahdollista unkarin kielessä muodostaa deminutiivimuotoja (A. Jászó 2004: Elméleti segédanyag; Korchmáros 2007: 219; Rounds 2001: 232; T. Somogyi 2017: 295–297). Jotkin taulukossa olevat suffiksit eivät ole pelkästään deminutiivisuffikseja vaan niillä voi olla muita funktiotakin.

Taulukko 7. Unkarin kielen marginaaliset deminutiivijohtimet

Suffiksi	Esimerkki	Käännös
<i>kó/kő ~ kO</i>	<i>Lac-kó, szán-kó</i>	'László', 'kelkka'
<i>ika/ike ~ iKA</i>	<i>lád-ika, őz-ike</i>	'pieni laatikko', 'peura'
<i>ikó(/ikő)</i>	<i>ház-ikó (vain Eni-kő)</i>	'mökki' ('Enéh')
<i>ók/ők ~ Ok</i>	<i>Erzs-ók</i>	'Erzsébet'
<i>csika</i>	<i>Mar-csika</i>	'Mária'
<i>skó</i>	<i>Mári-skó</i>	'Mária'
<i>csa/cse ~ csA</i>	<i>Jul-csa, Bor-csa</i>	'Julia', 'Borbála'
<i>csi</i>	<i>Jul-csi, rep-csi</i>	'Julia', 'lentokone'
<i>csu</i>	<i>Mar-csu</i>	'Mária'
<i>ci</i>	<i>Ber-ci, fo-ci</i>	'Bertalan/Albert', 'jalkapallo'
<i>uci</i>	<i>bab-uci</i>	'vaavi/vauva'
<i>có</i>	<i>Fe-có</i>	'Feri/Ferenc'
<i>ca/ce ~ cA</i>	<i>Ju-ca</i>	'Judit/Julia/Julianna'
<i>óc(a)/óc(e)</i>	<i>bab-óca, gyerk-óc(e)</i>	'vaavi/vauva', 'muksu'
<i>ica (/ice)</i>	<i>Kat-ica</i>	'Kata/Katalin'
<i>is</i>	<i>Mar-is</i>	'Mária'
<i>iska</i>	<i>Mar-iska</i>	'Mária'

<i>si</i>	<i>jog-si</i>	'ajokortti'
<i>szi</i>	<i>nyu-szi</i>	'pupu'
<i>szika</i>	<i>nyu-szika</i>	'pupuliini'
<i>u</i>	<i>any-u</i>	'äiti, äiskä'
<i>us</i>	<i>pap-us</i>	'isä, isoisä'
<i>uka</i>	<i>Pist-uka</i>	'Pista' (<István)
<i>ska</i>	<i>anyu-ska</i>	'äiskä; mummeli'
<i>a</i>	<i>Kat-a</i>	'Katalin'
<i>ó/ő</i>	<i>Kat-ó</i>	'Katalin'
<i>óka</i>	<i>báty-óka</i>	'isovel, velikulta'
<i>szóka</i>	<i>nyu-szóka</i>	'pupu'
<i>dad/ded</i>	<i>tojás-dad, kerek-ded</i>	'munanmuotoinen, elliptinen', 'ympyrämuotoinen'

Gradun pituuden ja tutkimuksen aiheen vuoksi päätin, että en kuvaa kaikkia taulukossa olevia suffikseja vaan vain niitä, jotka ovat hyödyllisiä tutkimukseni kannalta.

Deminutiivisten johdinryhmien muodostuminen tapahtui pääasiassa konsonantin avulla. Yleensä suffiksit sisältävät *k* tai *cs* sekä *c* -konsonantteja. Suffikseilla, joiden osana on *k*-konsonantti, on sama alkuperä kuin *kA* ja *cskA* -suffikseilla, eli ne luotiin yhdistämällä kaksi tai useampia suffikseja, joista yksi on vanha deminutiivisuffiksi *k*. Tähän ryhmään kuuluvat taulukosta *kO*, *ika*, *ikó*.

Voidaan sanoa, että tämän ryhmän suffikseja pidetään nykykielessä lähes vanhentuneina.

Useimmiten niitä käytetään tiettyjen sanojen, ennen kaikkea etunimien, yhteydessä. Jotkut *ika*, *ikó* -suffiksien avulla muodostuneet johdokset ovat hoivakielessä edelleen hyvin suosittuja. Joskus ne voivat vuorotella *cskA*-johdinryhmän kanssa, esim. *szemecske* 'silmu' ~ *szemike* 'silmu', *lábacska* 'pikku jalka' ~ *lábikó* 'jalka' jne. Nykyunkarissa on olemassa myös deminutiivijohdin *kO*:n käänteinen muoto eli deminutiivi johdinryhmä *Ok*, mutta se on hyvin harvinainen. (T. Somogyi 2017: 295–296.)

Toinen ryhmä, jota käsittelin tässä osassa, ovat suffikseja, joiden osana on *cs*-konsonantti. Ne muodostetaan kahdella eri tavalla. *csA*-deminutiivijohdinryhmä on kehittynyt varhaisunkarin aikakaudella deminutiivifunktiossa olevista denominaalisista elementeistä. Toisaalta *csi*, *csO* -deminutiivijohdinryhmä on luotu samalla tavalla kuin edellisessä ryhmässä olevat *k*-suffiksit, eli ne luotiin yhdistämällä kaksi tai useampia suffikseja, joista yksi oli *cs*. Suffiksien ryhmä ei ole enää produktiivinen, nykyunkarissa näitä suffikseja käytetään etunimien lempinimimuodoissa. (T. Somogyi 2017: 296.)

Viimeinen marginaalisien deminutiivijohtimien ryhmä, jota käsittelin, on *c*-konsonantin sisältävä ryhmä. Se syntyi todennäköisesti 1700-luvun lopulla, ja siihen kuuluvat *ci*, *có*, *cA*, *ica* -johtimet. Myös nämä johtimet luotiin yhdistämällä. *ci*-suffiksi on nykykielessä yleinen ja produktiivinen

suffiksi, jota käytetään tuttavallisessa keskustelussa ja nuorison kielessä. *có*-suffiksi on uudempaa perua, ja nykyunkarissa sillä ei ole palataalista paria. Usein se voi vuorotella *ci*-johtimen kanssa, esim. *naci* ~ *nacó* '(verkkari)housut'. Sitä voidaan käyttää erisnimien yhteydessä, ja sen lisäksi se nykyunkarissa leviää myös tuttavallisissa keskusteluissa sekä nuorison kielessä ja slangissa. Johdinta *cA* käytetään ennen kaikkea erisnimien yhteydessä samalla tavalla kuin kahta edellistä deminutiivijohdinta *ci* ja *có*. Toisaalta substantiiveissa, jotka päättyvät *cA*-johtimeen, on usein kyse lainasta vieraasta (etupäässä slaavilaisesta) kielestä. Viimeinen joukossa oleva deminutiivijohdin on *ica* (/ice). Tätä johdinta käytetään pääasiassa naisten nimien lempinimien muodostamisessa. Sen lisäksi sitä esiintyy myös henkilöiden hellittelynimenä keskustelussa, esim. *hugica* ← *húg* 'pikkusisko'. Tämä johdin ei ole täysin vanhentunut, ja joskus sitä voidaan käyttää *cskA*-johtimen vaihtoehtona, esim. *rókica* ~ *kisróka*, *rókácska* 'pieni kettu, reponen'. Se ei juuri koskaan esiinny palataalisena. (T. Somogyi 2017: 296–297.)

Yllä olevasta kuvauksesta on selvää, että unkarin kielen deminutiivimuodostus on muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta säännöllinen. Deminutiivijohdos syntyy liittämällä deminutiivijohdin kantasanaan. Kantasana on yleensä erisnimi, substantiivi ja aika usein myös adjektiivi. Joissakin tapauksissa voivat kantasana olla jopa verbi, kohteliaisuusmuoto tai sanan funktiossa oleva lause/lauseenomainen sana. Deminutiivijohtimet liitetään kantasanaan joskus suoraan, joskus sen säännöllisesti muokattuun muotoon. Sääntöjen mukaan voi siis esiintyä kvantitatiivisia vokaalimuutoksia, välivokaaleita jne. Tästä ovat suurin poikkeus *i*-deminutiivijohdokset, joissa deminutiivijohdin liitetään kantasanan lyhennettyyn vartaloon, jolloin se eroaa tavallisesta unkarinkielisestä sananmuodostuksesta.

Nykyunkarin deminutiivit ovat kehittyneet jo 1600-lukuun mennessä eli uusia deminutiivijohtimia ei unkarin kieleen enää synny. Deminutiivijohtimien liittämistä ohjailee vokaaliharmonia. Useimmiten käytettyjä ovat perusjohtimet *cskA* ja *kA*, jotka yleensä liitetään yleisnimiin. Niiden välillä ei ole mitään merkityseroa, vaan *kA*-johtimella on enemmän sääntöjä, jotka rajoittavat sen käyttöä, siksi on *cskA*-johtimen käyttö yleisempää. Perusjohtimien joukkoon kuuluu vielä jo mainittu *i*-johdin, jolla taas yleensä muodostetaan lempinimiä. Perusjohtimet ovat erittäin produktiivisia, ja niitä käytetään usein. Niiden lisäksi on olemassa myös marginaalisia johtimia, joita on suuri määrä. Kuitenkin niiden produktiivisuus on enimmäkseen pieni, ja niitä käytetään vain melko rajoitetusti yleensä tietyissä sanoissa, esim. etunimissä jne.

3.1.3 Tšekin ja unkarin deminutiivijohdinten muodostuksen vertailua

Laatimastani tšekin ja unkarin deminutiivimuodostuksen kuvauksesta on selvää, että kielten deminutiivijärjestelmät ovat hyvin erilaiset. Tämä johtuu pääasiassa siitä, että toisin kuin unkarissa, tšekissä on kielitieteellinen suku. Sen lisäksi tšekin kielen deminutiivijärjestelmässä esiintyy eri deminutiivivasteita. Deminutiivin eri asteen ilmaiseminen on mahdollista myös unkarissa mutta vain kun deminutiivisuffiksi liitetään komparatiivivartaloon. Siinä se myös eroaa suurelta osin unkarista, jolla ei ole mitään merkityksen eroja deminutiivijohdinten välillä. Toisaalta molemmat deminutiivijärjestelmät ovat laajoja ja kattavia, ja molemmissa kielissä deminutiivijohdoksia käytetään paljon. Tämä puolestaan erottaa nämä kaksi kieltä ja niiden deminutiivijärjestelmät muista eurooppalaisista kielistä, kuten esim. englannista tai suomesta.

3.2 Deminutiivin funktiot ja käyttö

Kuten nimestä voi päätellä, tässä luvussa määrittelen molempien tutkittujen kielten deminutiivin tarkoituksen ja toiminnan. Alaluvun päätehtävänä on siis selvittää, mikä deminutiivi on ja miksi, millaisessa tilanteissa sitä käytetään. Keskityn ensiksi tšekin ja sen jälkeen unkarin kieleen. Lopussa on myös tšekin ja unkarin deminutiivin funktion ja käytön vertailu, joka toimii yhteenvetona.

3.2.1 Tšekki

Štíchan (2018: 523) mukaan deminutiivi on tärkein modifioivan sananmuodostuksen luokka tšekin kielessä, koska sitä käytetään usein (kirja- ja puhekielessä, eri murteissa ja jopa slangissa) ja monissa eri tilanteissa, eli sillä on monta eri funktiota. Siksi tšekin deminutiivien asema on kielessä hyvin toisenlainen kuin muissa (ei-slaavilaisissa) Euroopan kielissä. (Dokulil 1986: 300; Štícha 1978: I.)

Deminutiivi voi olla joko pienennysmuoto tai hellittelymuoto. Pienennysmuoto osoittaa tarkoitetta, joka on merkitykseltään pienempi kuin kantasana; ratkaiseva on siis semanttinen merkitys, esim. *les-ik* (← *les* 'metsä'), joka tarkoittaa 'pieni metsä'. Toisaalta hellittelymuoto osoittaa tarkoitetta, johon puhujalla on positiivinen tai negatiivinen emotionaalinen suhde; tässä tapauksessa on siis ratkaisevana pragmaattinen merkitys. Positiivinen voi olla esim. *piv-ečko* (← *pivo* 'olut') 'hyvä olut', ja negatiivinen voi olla esim. *rozoum-ek* (← *rozum* 'järki'), joka tarkoittaa 'huono järki'. Joskus voi pienennys- ja hellittelyfunktio esiintyä deminutiivissa samaan aikaan, esim. *hezká postavička* (*hezká* 'hyvänäköinen/kaunis', *postavička* 'pieni vartalo' mutta samaan aikaan, ilman adjektiivia *hezká* voi muoto *postavička* tarkoittaa sekä 'kaunis, hyvänäköinen pieni vartalo' että 'outo, epätavallinen, ruma pieni vartalo'), mutta tavallisesti jompikumpi funktioista vallitsee. (Dokulil 1986: 301; Štícha 2018: 523.)

Deminutiivijohdoksiin sisällytetään myös monta substantiivista, jotka on johdettu perussubstantiiveista deminutiivijohtimella mutta joiden leksikaalinen merkitys ei ole suoraan johdettavissa kantasanan merkityksestä. Esimerkkinä voi toimia metafora *ram-ínko* 'vaateripustin' ← *rameno* 'olkapää' tai singulatiivi *práš-ek* 'pilleri' ← *práš-ek* 'jauhe'. (Dokulil 1986: 301; Štícha 2018: 523.)

Merkitystason mukaan deminutiivijohdoksilla on kolme tasoa. Ensimmäisen asteen deminutiivit ovat peräisin perusmuodosta eli ei deminutiivijohdoksesta, esim. *strom* 'puu' → *strom-ek* 'pieni puu', *kniha* 'kirja' → *kníž-ka* 'pieni kirja', *slovo* 'sana' → *slůvko* 'pieni sana'. Toisen asteen deminutiivit ovat tavallisesti peräisin ensimmäisen asteen deminutiivijohdoksista, esim. *strom-ek* 'pieni puu' → *strom-eč-ek* 'vähän pienempi puu', *kníž-ka* 'pieni kirja' → *kníž-eč-ka* 'vähän pienempi kirja', *slův-ko* 'pieni sana' → *slův-eč-ko* 'vähän pienempi sana'. Kolmannen asteen deminutiivit on usein muodostettu toisen asteen deminutiivijohdoksista, ja niiden funktio on ilmaista deminutiivin intensiivisempi taso, esim. *strom-eč-ek* 'vähän pienempi puu' → *strom-eč-ič-ek* 'vielä pienempi puu'. (Dokulil 1986: 301; Štícha 2018: 524.)

Deminutiivin ensimmäisen ja toisen asteen suhde on osittain epäsymmetrinen. Varsinkin feminiineissä ja neutreissa on tavallista, että deminutiivin toinen aste toimii ensimmäisen asteen merkityksessä, esim. ensimmäisen asteen muotoa *tráv-ka* (← *tráva* 'ruoho') ei ole nykytšekissä olemassa. Tässä tapauksessa deminutiivin ensimmäisen asteen merkityksessä käytetään toisen asteen muodoista deminutiivista *trav-ič-ka* 'pieni, mukava ruoho'. (Štícha 2018: 524.)

Kuten jo mainitsin tämän osan toisessa kappaleessa, deminutiivijohdoksen perusfunktio on pienentäminen mutta yleensä sen ilmaiseminen on subjektiivista. Vaikka pienennysfunktiossa deminutiivista käytetään tšekissä runsaasti, on kuitenkin tarkoitteen pienuuden ilmaisemisen perustapa lisätä sana *malý* 'pieni' perussanan eteen, esim. *malý sál* 'pieni sali'. Joissakin substantiiveissa deminutiivijohdoksen luominen on kuitenkin hallitseva, esim. *les* 'metsä' → *les-ík* 'pieni metsä', *řeka* 'joki' → *říč-ka* 'pieni joki' ja *město* 'kaupunki' → *měst-ečko* 'pieni kaupunki'. Näissä tapauksissa sanojen yhdistelmää *malý* + substantiivi ei käytännössä käytetä. Deminutiiveja voidaan luoda sekä konkreettisista sanoista, esim. *dům* 'talo' → *dom-ek* 'pieni talo', että abstraktisanoista, esim. *výhoda* 'etu' → *výhod-ička* 'pieni, ei tärkeä etu'. Kun muodostetaan deminutiivimuotoja abstraktisanoista, on yleensä deminutiivimuotojen merkitys sellainen, että asialla on vain vähän merkitystä (se ei ole tärkeä, sillä ei ole paljon väliä), kuten viimeksi mainitussa esimerkissä. Ts. voidaan sanoa, että deminutiivimuotoisille abstraktisanoille on tyypillistä vahva ironinen ja/tai vähättelevä funktio. Abstrakti-ilmiön pienentäminen viittaa siis

enemmän heikkouteen tai hitauteen ja riippuu puhujan tunnetilasta. (Štícha 2018: 524–526, 536–537.)

Toinen, jo mainittu deminutiivien tärkeä funktio on hellittely. Muodoilla ilmaistaan tunnesuhdetta mainittuun esineeseen tai ilmiöön – positiivista tai negatiivista. Sillä on neljä tyyppiä: yksinkertainen emotionaalisuus *dvoudilný obleč-ek* 'kaksiosainen söpö/hieno puku', pehmeys *'vyměnime plen-ičku s hov-ínkem* 'vaihdetaan vaippaa, jossa on kakka', ironia *náš malý ubohý svět-iček* 'meidän pieni köyhä maailmamme' ja runollisuus, esim. ... *a každé z těchto traumatických veze nějaký sníček, traumatický sen ...* '... ja jokainen näistä traumaista sisältää jonkin **unen**, traumaattisen **unen** ...'. Hellittelyfunktion luonne ei välttämättä aina ole selvästi näkyvissä. Samalla deminutiivijohdos toimii keinona muodostaa uusi nimeämissana vielä nimeämättömälle kokonaisuudelle. Tällä tavalla yleensä muodostetaan leksikaalisia metaforia *banán* 'banaani' → *banánek* 'banaanin muotoinen herkku', *rameno* 'olkapää' → *ramínko* 'vaateripustin' jne. Deminutiiveja käytetään paljon myös teknisessä terminologiassa, erityisesti eläintieteessä ja kasvitieteessä. Viimeinen, säännöllisesti esiintyvä deminutiivifunktio on ns. yhdistetty funktio. Se yhdistää kvantitatiivisen pienennyksen erillisen tarkoitetyypin nimeämiseen, esim. *lopata* 'lapio (iso, kivihiihille)' → *lopatka* 'rikkalapio (pienempi, roskille)'. Pientävyys on tässä tapauksessa heikennyt. (Štícha 2018: 526–527.)

Nimistä, jotka osoittavat ihmisiä, deminutiivijohdoksia muodostetaan vain hyvin rajoitetusti. Deminutiivimuodot ovat tämän päivän näkökulmasta yleisiä motivoimattomille yleisnimille esim. *člov-iček* ← *člověk* 'ihminen', *muž-iček* ← *muž* 'mies', *dív-enka* ← *dívka* 'tyttö' jne. ja myös perheenjäsenten nimille esim. *tat-iček, tat-ínek* ← *táta* 'isä'. Paljon deminutiiveja käytetään miesten ja naisten etunimien lempinimimuotojen johdossa esim. *Martin* → *Mart-ínek* 'miehen nimi', *Eva* → *Ev-ička* 'naisen nimi'. Lempinimien deminutiivimuotojen viestintäfunktio voi olla joskus pienentävä tai jopa ironinen. Toisaalta lasten nimistä johdettujen deminutiivien päätehtävänä on pienentävä ja positiivinen hellittelevä funktio. Deminutiiveissa, jotka osoittavat miehiä ja naisia, deminutiivifunktio liittyy ensisijaisesti ironiseen ilmaisuun. (Dokulil 1986: 301; Šimandl 2016: 305; Štícha 2018: 534–535.)

Ihmisistä käytettäviä deminutiivimuotoja haukkumanimistä ja kirosanoista esiintyy yleisesti, esim. *blázín-ek* 'pieni kummajainen'. Sellaisten deminutiivimuotojen käyttö heikentää niiden pejoratiivisuutta tai kiroilevuutta, ja samalla puhuja korostaa henkilöä, josta deminutiivijohdosta käytetään. Tämän lisäksi tšekin kielessä on mahdollista luoda deminutiiveja myös feminiineistä, jotka on johdettu maskuliineista, esim. *žák* 'opiskelija' → *žákyně* 'naisopiskelija' → *žákyně-ka*;

yhdistelmä sanoista, esim. *lahvové pivo* 'pullotettu olut' → *lahváč* → *lahváč-ek*; lyhennyssanoista, esim. *francouzština* 'ranskan kieli' → *fránina* → *fránin-ka* ja myös augmentatiiveista, esim. *vrahoun* 'suuri murhaaja' (← *vrah* 'murhaaja') → *vrahoun-ek*, mutta tämä tapahtuu vain satunnaisesti. (Štícha 2018: 539–540.)

Kuitenkin on olemassa suuri määrä substantiiveja, erityisesti abstraktisanoja ja ammattinimiä (esim. *soudce* 'tuomari', *starosta* 'pormestari'), joista ei ole mahdollista luoda deminutiivimuotoa. Niiden lisäksi deminutiivimuotoa ei tavallisesti käytetä sellaisissa substantiiveissa, joiden merkitys on ristiriidassa määrällisen pienennyksen kanssa tai jotka eivät sisällä emotionaalista merkitystä. Silti sellaisista sanoista voidaan deminutiivijohdoksia joskus luoda. Esimerkkinä voi olla sana *balvan* 'iso kivi', joka ei ole pieni, eikä 'söpö' tai 'mukava', mutta silti voidaan teksteistä löytää sen deminutiivimuoto *balván-ek*. Samantyyppisiä ovat myös sanat *obr* 'jätti' → *obr-ik* ja *vesmír* 'avaruus' → *vesmír-ek*. Sellaiset deminutiivimuodot ovat järkeviä vain silloin, kuin osoitetaan subjektiivista etäisyyttä: ironiaa, halveksuntaa tai jopa joskus erittäin positiivista suhdetta. Samaan aikaan nämä muodot voivat toimia eräänlaisena metaforana. Tällaisia deminutiivimuotoja voidaan löytää esimerkiksi kaunokirjallisuudesta, kun kirjailija kuvailee unia – nämä muodot heijastavat ihmisten mielikuvitusta. Kokoa ja voimaa osoittavien sanojen deminutiivijohdoksien frekvenssi on kuitenkin hyvin pieni. (Štícha 2018: 528–529, 537–539; Štícha 1978: I.)

Tšekien kielessä on olemassa myös ns. leksikaalistuneita⁹ deminutiiveja. Nämä deminutiivit joko osoittavat suhteellisen erillisen tosiasian, esim. *škol-ka* 'päiväkoti' ← *škola* 'koulu', tai ovat kantasanojen puhekielisiä synonyymejä, joissa on vain vähän – tai tuskin mitään – hellittelyä/pienennystä, esim. *prstýnek* 'sormus' ← *prsten* 'sormus'. Ne ovat siis deminutiivimuotoja muodollisesti mutta ei semanttisesti. On olemassa erilaisia leksikaalistuneiden deminutiivien tyyppisiä riippuen tilanteesta, jossa näitä sanoja käytetään, siitä kenen kanssa puhutaan ja teksti- tai viestintätyylistä. (Bílková 2012: 1; Šimandl 2016: 172; Štícha 2018: 529–534; Štícha 1978: I.)

Leksikaalistuneiden deminutiivijohdoksien lisäksi on olemassa myös ns. pseudodeminutiiveja. Niiden kantasana ei ole substantiivi vaan adjektiivi tai joskus jopa verbi. Pseudodeminutiivit syntyvät joko päätehomonyymien tai rinnakkaisen johtamisen (derivaation) seurauksena. Toisin sanoen pseudodeminutiivit johdetaan joko sellaisilla suffikseilla, jotka ovat deminutiivijohtimien homonyymeja, esim. *zvíře* (substantiivi 'eläin') → *zvíř-átko* (deminutiivi) ja *nebohý* (adjektiivi 'raukka') → *nebož-átko* (pseudodeminutiivi), tai niiden deminutiivijohdos syntyy rinnakkain

⁹ <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Kielitiede:leksikaalistuminen>

muodostettujen substantiivien perusteella, joissa pienennystä eikä hellittelyä ole olemassa, esim. *mávat* (verbi 'heiluttaa') → *máva-dlo* (ei-deminutiivinen substantiivi) → *máva-tko* (pseudodeminutiivi). Molemmat näkökohdat voivat täydentää toisiaan, esim. *rozcuchany* 'pörröinen; sellainen, jolla on hiukset sekaisin' (adjektiivi) → *rozcuchanec* (ei deminutiivinen substantiivi) → *rozcuch-ánek* (pseudodeminutiivi). Tämä pseudodeminutiivi on syntynyt rinnakkaisesta johtamisesta, mutta samalla sillä on homonyminen suffiksi *ánek*. (Bílková 2012: 1–6; Káňa 2012: 4; Štícha 2018: 541.)

3.2.2 Unkari

Unkarin kielessä käytetään deminutiivien muodostamisprosessissa suffikseja, samoin kuin tšekin kielessä. Niistä eniten käytettyjä ovat *cska* ja *ka*, joiden välillä ei ole eroa – ei semanttisesti eikä pragmaattisesti. Johtamisprosessilla, jolla johdetaan deminutiiveja, on melkein rajaton produktiivisuus monomorfeemisten vartaloiden tapauksessa, ja esimerkiksi leksikalisaatio on hyvin harvinainen, esim. *árva* 'orpo' → *árvácska* 'orvokki' tai *mondó* 'kertova; kertoja' → *mondóka* 'loru'. Deminutiivisuffiksien perusmerkitys on semanttinen pienennys, eli se koskee koon, määrän tai intensiteetin pienentämistä, esim. *ház* 'talo' → *házikó* 'pikkutalo, mökki' tai *asztal* 'pöytä' → *asztalka* 'pieni pöytä'. Kuitenkin tähän perusmerkitykseen usein vaikuttaa pragmatiikka. Tällä tavalla syntyy hellittelymuoto, jota ohjaa sen emotionaalinen konnotaatio, ennen kaikkea välittömyys, ystävällisyys, läheisyys, hyväntuulisuus, tuttavallisuus, esim. *anya* 'äiti' → *anyuci* 'äiskä' tai *Évi* → *Évike* 'Pikku Évi' ja joskus jopa pejoratiivisuus tai ironia, esim. *nő* 'nainen' → *nőcske* 'naikkonen' tai *hivatalonok* 'virkailija' → *hivatalnokocsk*a 'pikkuvirkailija, mitätön virkailija'. Edellä mainituista esimerkeistä on selvä, että deminutiivilla voi olla sekä positiivinen että negatiivinen merkitys, eli se voi olla joko lähentävä tai halventava/etäisyyttä muodostava. Tässä ovat tšekin ja unkarin kielet melko samanlaisia. (Kiefer 2004: 332; Szűcs 2017: 145–146, 151.)

Puhuja voi siis aina käyttää deminutiivisuffiksia välittääkseen jonkin pragmaattisen merkityksen, esim. *definició* 'määritelmä' → *definíciócska* 'pieni määritelmä, ts. määritelmä, joka ei ole joko kovin merkittävä tai muuten se ei ole täydellinen, ei moitteeton jne.'. Yleensä pragmaattinen merkitys voidaan päätellä perussanan semanttisesta merkityksestä, lauseen kontekstista tai puheen tilanteesta. Ferenc Kieferin (2004: 333) mukaan ”pragmaattinen merkitys voidaan päätellä myös kantasanan merkityksestä, eli kantasanan merkitys myötävaikuttaa siihen, pitäisikö diminutiivimuodolle antaa sekä sen semanttinen että pragmaattinen merkitys vai ensisijaisesti vain jokin pragmaattinen merkitys”. (Szűcs 2017: 146.)

Semanttinen merkitys voidaan ilmaista vain deminutiivisuffiksilla tai deminutiivisuffiksilla ja adjektiivilla, jonka merkitys on 'pieni': esim. *kis* 'pieni', *pici* 'pikkuruinen' tai *törpe* 'kääpiö'. Nämä adjektiivit painottavat eli yleensä rikastuttavat kantasanan merkitystä, eikä niillä ole mitään pragmaattista merkitystä. Toisaalta pragmaattinen merkitys voidaan ilmaista joko yksinkertaisesti deminutiivisuffiksilla tai deminutiivisuffiksilla ja siihen liitettyllä yksikön ensimmäisen persoonan possessiivisuffiksilla, esim. *kisci* 'pieni' → *kicsim* 'pienokaiseni', *kedves* 'rakas, kiltti' → *kedvesem* 'rakkaani' jne. Jos esineen semanttinen merkitys on 'iso' ja siihen liitetään deminutiivijohdin, on sellaisen ilmaisun pragmaattinen merkitys 'ei-vakavasti tarkoitettu, hauska', esim. *Mit olvasol abban a könyvecskében?* 'Mitä sinä luet tästä kirjasesta?'. Kuten Ferenc Kiefer (2004: 334) sanoo, esimerkkilauseessa puhuja käyttämällä deminutiivijohdosta korostaa kirjan suuruutta, kokoa. Ts. hyvin usein – mutta ei aina – on deminutiivimuoto, joka osoittaa ison objektin, 'ei-vakavasti tarkoitettu, hauska' -merkityksessä. (Kiefer 2004: 333–335; Szűcs 2017: 147.)

Jotkin unkarin murteet ovat erittäin kiinnostavia deminutiivijohdoksien suhteen. Esimerkiksi unkarin itäisten *csángójen* ja *székelyien* murteiden rikkaus deminutiivijohdoksissa on ilmeistä sekä lukumäärältään että produktiivisuudeltaan. Tämä todennäköisesti liittyy deminutiivisuffiksien emotionaalisen tehtävään, joka on vahvempaa arkaaisissa reuna-alueiden murteissa. Sen lisäksi voi unkarin murteissa esiintyä ns. augmentatiiveja eli suurennusmuotoja/isonnusmuotoja¹⁰. (Szűcs 2017: 150; T. Somogyi 2017: 295.)

Unkarin kielessä tavallisesti käytetään deminutiivijohdoksia eläinten nimien yhteydessä. Silloin puhuja ilmaisee omaa emotionaalista suhdettaan. Siksi deminutiivijohdoksia ei kovin usein löydy teknisistä tai tieteellisistä teksteistä, koska niissä yleensä ei ole emotionaalisen suhteen ilmaiseminen mahdollista. Deminutiivijohdoksille, joiden kantasana on eläin, on usein pragmaattinen merkitys tärkeämpi kuin semanttinen merkitys. Toisin sanoen emotionaalisen suhteen ilmaiseminen on tärkeämpää kuin eläimen todellinen koko. Sellaisissa tapauksissa tiedetään, minkälainen emotionaalinen suhde on – hyvä tai huono – vain puheen kontekstista. Useimmiten eläinten nimet deminutiivimuodossa löytyvät lasten teksteistä, ennen kaikkea saduista. Saduissa voivat deminutiivimuodot viitata yleisesti suuriin esineisiin, esim. *ló* 'hevonen' → *lovacska* 'pieni hevonen, heppa', joka voi osoittaa tavallisen kokoista hevosta. Se on mahdollista, koska satumaailma on erilainen, usein se ei ole vakava vaan se on hauska. (Kiefer 2004: 335–336.)

Deminutiivijohdoksia myös usein käytetään puhuttaessa ensisijaisesti pienten lasten kanssa, mikä on sama myös tšekin kielessä. Silloin deminutiivimuotoja käytetään ennen kaikkea kehon osien tai

¹⁰ Suurennusmuoto/isonnusmuoto: <https://www.suomisanakirja.fi/augmentatiivi>.

lasten ruokien ilmaisemiseen. Joskus voi myös esiintyä deminutiivimuodot sanoista, jotka osoittavat esineitä, joiden kanssa lapset saattavat joutua kosketuksiin, esim. *ágy* 'sänky' → *ágyacska*, *ágyikó* 'pieni sänky'. On tärkeä muistaa, että lasten kehon osat ovat oikeastaan pieniä, mutta että esimerkiksi ei koskaan kysytään aikuiselta, haluaanko hän esim. *kis tejecske/vizecske* 'vähän maitoa/vettä'. Sen lisäksi deminutiivimuodot voivat esiintyä sekä pariskuntien puheessa että silloin, kun omistajat puhuvat lemmikkinsä kanssa. Tavallisesti, kun käytetään deminutiiveja lasten puheessa, deminutiivit säilyttävät alkuperäisen semanttisen merkityksensä. Parisuhdepuheessa tämä ei päde, esim. *száj* 'suu' → *szájacska* 'pieni suu' ei ole todellinen pieni suu, mutta lempinimi ja henkilöllä, jota sillä tavalla kutsutaan, voi olla iso suu. Niissä kolmessa tapauksissa – puhe lasten kanssa, puhe parisuhteessa ja puhe lemmikkien kanssa – deminutiivimerkitys johdetaan viestintätilanteesta. Merkitykseen siis vaikuttaa puhujien välinen suhde, toisin sanoen deminutiivimuoto ilmaisee ensisijaisesti puhujan emotionaalista suhdetta: iloa, onnea, rakkautta tai kiintymystä. (Kiefer 2004: 336–338.)

Usein myös alkoholien nimitykset esiintyvät deminutiivimuodossa. Muodot kuten *borocska* (← *bor* 'viini'), *söröcske* (← *sör* 'olut') ja *konyakocska* (← *konyak* 'brandy') tarkoittavat, että puhujilla on samalla hyvä suhde alkoholijuoman ja ystävän – toisen keskusteluun osallistujan – kanssa. Deminutiivimuodon käyttö ei liity alkoholin määrään. Vastaava esiintyy myös tšekin kielessä. Sen lisäksi, samoin kuin tšekissä, unkarissakin on mahdollista muodostaa deminutiivijohtimilla lempinimien muodot, esim. Fanni, Gitta, Kata, Katinka, Magda, Nelli, Panni, jne. (Kiefer 2004: 338; Szűcs 2017: 151–152.)

Deminutiiveilla, jotka muodostetaan henkisten tuotteiden, poliittisten tai muiden organisaatioiden nimistä sekä toiminnon tai ammattien nimistä, on enimmäkseen halveksiva merkitys. Niissä ei siis ilmaista positiivista suhdetta – iloa, rakkautta jne. – joka on yleensä deminutiivimuodoille ominainen. Niissä tapauksissa on tärkeä ennen kaikkea ilmaisun konteksti. Usein semanttinen merkitys ei katoa kokonaan, mutta säilyy ainakin osittain. Ero on hyvin nähtävä esim. ilmaisuissa: *kis reform* 'pieni reformi' ja *reformocska* 'vähämerkityksinen reformi' (← *reform* 'reformi'). (Kiefer 2004: 338–340.)

Sen lisäksi jotkin adjektiivit, joilla on negatiivinen merkitys, voivat olla myös deminutiivimuodossa. Tällä tavalla tehdään negatiivisesta adjektiivista vähän ystävällisempi, ei niin jyrkkä, esim. ihmisestä ei sanota, että hän on *ostoba* 'tyhmä', *buta* 'typerä' tai *bunkó* 'moukkamainen' vaan sanotaan, että hän on *ostobácska*, *butuska/butácska* tai *bunkócska*. Adjektiiveista, joilla on positiivinen merkitys, ei yleensä muodosteta deminutiivimuotoa, vaikka ne

ovat joskus mahdollisia, esim. *okos* 'älykäs' → *okoska* 'pieni, söpö älykäs'. Niissä tapauksissa on merkitys enemmän rakastettava, mutta produktiivisuus on pieni. (Kiefer 2004: 340.)

Kaikkien deminutiivisuffiksien semanttinen merkitys on 'pieni' tai 'vähän', mutta merkitystä voidaan muokata erilaisissa käytännön puhetilanteissa. Yleensä deminutiivi ilmaisee positiivista suhdetta toiseen keskustelun osallistajaan tai asiaan/esineeseen, josta puhutaan. Joskus se voi esiintyä myös halventavassa merkityksessä. (Kiefer 2004: 341.)

3.2.3 Tšekin ja unkarin deminutiivin funktion ja käytön vertailua

Vaikka tšekin ja unkarin deminutiivien järjestelmä on hyvin erilainen, kuten saimme selville osassa 3.1., on niiden muodostamisella, tarkoituksella ja toiminnalla paljon samanlaisuuksia. Molemmissa kielissä ovat deminutiivijohdokset hyvin produktiivisia ja niitä käytetään usein monissa eri tilanteissa. Samalla sekä tšekissä että unkarissa on deminutiivijohdoksilla sekä pienennys- että hellittelymuoto. Sen merkitys on siis molemmissa kielissä melkein samanlainen eli joko semanttinen – todellisen koon, määrän tai intensiteetin pienentämistä ilmaiseva – tai pragmaattinen – emotionaalista suhdetta ilmaiseva. Toisin sanoen niiden merkitys voi vaihdella positiivisesta negatiiviseen, rakkautta ilmaisevasta tyytymättömyyttä ilmaisevaan tai lastenpuheesta pejoratiivisuuteen. Deminutiivin käyttöä usein ohjaa puhujan subjektiivisuus, ja se riippuu puhujan tunteista, kuten Igor Némec (1980: 3.3, 4–6.) kuvailee: ”Toisen puhujan mukaan voi olla asia (esim. pöytä) iso, toisen mukaan pieni. Samalla toisen puhujan mukaan voi olla asia (esim. penkki) mukava, kiva, hyvässä ympäristössä ja taas toisen mukaan se voi olla huono, vanha, epämiellyttävä ympäristössä.” Sen lisäksi on molemmissa kielissä ns. leksikalisaatio, mutta sen produktiivisuus ei ole aivan sama – lukemani kirjallisuuden mukaan unkarissa sitä esiintyy harvemmin. Samalla voidaan käyttää deminutiivimuotoja molemmissa kielissä lempinimenä. Erittäin kiinnostava on, että deminutiivimuotojen pejoratiivisuus tai negatiivisuus voi sekä tšekissä että unkarissa toimia joissakin tilanteissa positiivisesti, siis se voi saada vähän ystävällisemmän eikä niin kriittistä merkitystä ilmaisun kontekstin mukaan.

Edellä mainittujen yhtäläisyyksien lisäksi on tšekin ja unkarin kielen välillä myös eroja. Luultavasti merkittävimmät erot ovat sekä deminutiivisuffiksien kolmitasoinen merkitysjärjestelmä että suvun olemassaolo tšekin kielessä. Unkarin kielessä ei ole mitään vastaavaa merkityseroa deminutiivisuffiksien välillä. Tämä riippuu jo mainitusta erilaisesta tšekin ja unkarin deminutiivijärjestelmästä ja kielten eri tyypistä. Eron ja yhtäläisyyden rajalla on se, että molemmissa kielissä käytetään semanttisen merkityksen ilmaisemiseksi adjektiivia 'pieni' - merkityksessä. Unkarissa voidaan ilmaista deminutiivin semanttinen merkitys käyttämällä vain

deminutiivisuffiksia, kantasanaa ja adjektiivia 'pieni' tai deminutiivijohdosta ja adjektiivia 'pieni'. Kuitenkin tšekissä ilmaistaan deminutiivin semanttista merkitystä käyttämällä joko deminutiivisuffiksia tai kantasanaa ja adjektiivia 'pieni', mikä on semanttisen merkityksen ilmaisemisessa hallitseva. Joskus voi myös tšekin kielessä esiintyä deminutiivijohdoksen ja 'pieni' -adjektiivin yhdistelmä mutta vain harvoin. Sellaisessa tapauksessa ilmaisulla on jo vähän pragmaattinen merkitys. Samalla löytyy myös muita, ei niin merkittäviä eroja. Esimerkiksi unkarin kielen pragmaattisen merkityksen ilmaiseminen yksikön ensimmäisen persoonan possessiivisuffiksilla. Sellainen ei ole tšekin kielessä mahdollista yksinkertaisesti siksi, että possessiivisuffiksia ei ole tšekissä olemassa. Tämäkin ero siis pääasiassa johtuu unkarin ja tšekin kielen eri kielityypeistä.

4 Aineisto

Tässä luvussa keskityn tutkimuksessa käyttämäni materiaaliin. Kuvaan ensin tutkitun materiaalin valintakriteerit. Sen jälkeen keskityn korpusmateriaalin kuvaukseen ja lopuksi kuvailen, kuinka sain lopullisen luettelon tutkituista deminutiivijohdoksista.

4.1 Kriteerit tutkittujen deminutiivien valinnalle

Luvusta 3 käy ilmi, että deminutiivit ovat erittäin heterogeeninen sanaryhmä. Samalla on kuitenkin tärkeää ymmärtää, että eri tutkijat ehdottavat erilaisia tapoja luokitella deminutiivit ja erilaisia kriteerejä sen määrittämiseksi, mikä deminutiivi on ja mikä ei ole. Selvittää, mikä on deminutiivi ja mikä ei, on keskeistä kontrastiivisessa tutkimuksessa, kuten mainitsin jo luvussa 2.1.

Valitessani sanoja korpustutkimukseen noudatin sääntöjä, jotka Tomáš Káňa (2012: 3) mainitsee artikkelissaan deminutiivien ominaispiirteinä. Deminutiivi on sana (ts. sanamuoto), joka on muodostettu kantasanan modifikaatiolla. Molemmat sanat (kantasana ja deminutiivijohdos) ovat olemassa nykykielessä, ja samalla ne kuuluvat samaan sanaluokkaan, ja niillä on sama sanavartalo. Sääntöjen listan lopussa Káňa mainitsee, että todellinen deminutiivi vastaa usein deminutiivia tai sen yhteistä vastinetta myös toisessa kielessä. Yksi graduni päätehtävänä on varmistaa tämä väite eli selvittää, vastaavatko unkarin deminutiivimuodot todella tšekkiläisiä deminutiiveja.

Koska halusin tutkia deminutiivimuotojen siirtymistä kielestä toiseen ja vaihtoehtoja deminutiivijohtimen erityisten merkityksien säilyttämiseen, päätin jättää tutkittujen ilmaisujen listasta pois ne, joita voidaan pitää täysin leksikaalistuneina deminutiiveina¹¹. Tällaisessa tapauksessa kohdekieli (unkari) käyttää todennäköisesti täysin erilaista ilmaisua, joka vastaa tšekkiläisen leksikaalistuneen deminutiivin merkitystä.

Sen lisäksi kiinnitin myös erityistä huomiota deminutiivimuotoihin, joita esiintyy usein osana vakiintuneita ilmaisuja, sanojen yhdistelmiä. Säilytin ne tutkittujen deminutiivimuotojen listassa, mutta poistin korpusmateriaalista ne ilmaisut, joita käytettiin fraseemina (engl. *phrase*). Esimerkiksi deminutiivin *stolek* 'pieni pöytä' tapauksessa *psací stolek* 'pieni kirjoituspöytä' (koska olemassa on myös *psací stůl* 'kirjoituspöytä'), mutta poistin sanayhdistelmän *noční stolek* 'yöpöytä', koska sitä ei ole mahdollista korvata sanayhdistelmällä *noční stůl*, sellaista ilmaisua ei ole tšekissä olemassa.

¹¹ Lisää tietoja leksikaalistuneista deminutiiveista löytyy gradun 3 luvusta.

Kaksi edellistä kappaletta leksikaalistuneista deminutiiveista ja fraseemeista liittyvät käännosekvivalenssiin, viestinnän elementteihin ja sen merkitystyyppeihin, jotka on tarkalleen kuvattu luvussa 2.

4.2 Korpusmateriaali

Luvussa 2 mainitsen, että kontrastiivisen tutkimuksen tutkittavan aineiston hakulähde ovat nykyään usein erilaiset korpuksat. Luvusta myös kävi ilmi, että paras tutkimukseni tavoitteiden kannalta olisi löytää aineisto rinnakkaisesta käännoskorpuksesta. On mainittavaa, että aina kun tutkimus tapahtuu käännoksien perusteella, voivat tulokset olla ongelmallisia ja epätarkkoja, mikä liittyy käännosprosessiin ja kääntäjän tekemiin ratkaisuihin tai virheisiin. Tällainen tutkimus soveltuu siksi parhaiten etsimään käännosvastineita, joita voidaan käyttää ensisijaisesti käännosteoriassa. Kuitenkin kielitieteellinen tutkimus on sellaisen käännoskorpuksen avulla mahdollista, mutta on muistettavaa korpuksien rajoitukset ja edellä mainitut ongelmat.

Gradussani käytin rinnakkaiskorpuksen *InterCorp*¹² nykyistä versiota. Tähän korpukseen loin alakorpuksen, jonka nimi on *Beletrie cs-hu 2022*. Alakorpuksen sisällöksi valitsin ns. ytimen (*Core*), joka sisältää vain kaunokirjallisuuden tekstejä (romaaneja, novelleja, näytelmiä). Tein niin, koska kontrastiiviseen tutkimukseen tarvitaan tekstejä, joilla on jotain yhteistä, kuten aiemmin mainitsin luvussa 2. Minun tapauksessani on siis yhteistä tekstien laji. Sen lisäksi alakorpus sisältää vain tšekinkielisiä tekstejä ja niiden unkarinkielisiä käännoksiä, ts. se on käännoسالakorpus. Alakorpuksen koko on 1 312 367 paikkaa (*position*),¹³ ja se sisältää yhteensä 16 tšekkiläisen kirjallisuuden teosta yhdeksältä kirjoittajalta.

Kyseessä on suhteellisen heterogeeninen tekstijoukko: teokset on kirjoitettu vuosina 1921–1994, ja niiden käännoksat tehty vuosina 1950–1998. On kuitenkin huomioitava, että melkein kaksi viidesosaa tekstimateriaalista koostuu vain kahdesta romaanista: *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války* 'Kunnon sotamies Švejk maailmansodassa' (19 %) ja *Sestra* 'Sisko' (18 %). Karel Čapekilla on korkein osuus alakorpuksessa teosten lukumäärän suhteen, sieltä löytyy neljä hänen teostaan (14 %). Sekä Milan Kundera että Vladimír Páral ovat alakorpuksessa edustettuina kolmella kirjalla. Kunderan kolme teosta muodostavat lähes viidenneksen tekstimateriaalista (19 %) ja Páralin hieman yli kymmenesosan tekstimateriaalista (11 %). Myös kääntäjien välillä on eroja. Suurin osuus käännoksissa on Ádám Rézillä (19 %), Péter Koroszárilla (18 %), Margit Zádorilla (16 %) ja Péter Rubinilla (12 %). Muiden kääntäjien osuus oli aina alle 10 prosenttia.

¹² *InterCorp v14*, julkaistu 31. 1. 2022, saatavilla: www.korpus.cz

¹³ Termi paikka (*position*) sisältää sekä kaikki sanat että kaikki lauseen välimerkit.

Alakorpukseen sisältyvät teokset on listattu aakkosjärjestyksessä tekijän sukunimen mukaan liitteessä 1. Siellä on kaksi taulukkoa, joissa on myös lisätietoja (julkaisuvuosi, kääntäjä, tekstin laajuus jne.). Alla olevassa taulukossa nro 8 on mainittujen taulukkojen lyhennetty versio. Käytän kirjoittajan nimikirjaimia viittauksina yksittäisiin esimerkkilauseisiin, jotka otin alakorpuksesta. Karel Čapekin, Milan Kunderan ja Vladimír Páralin tapauksessa lyhennettä laajennetaan viitatus kirjjan nimen ensimmäisellä kirjaimella. Jaroslav Foglarin ja Július Fučíkin nimien erottamiseksi olen laajentanut jälkimmäisen lyhennettä sukunimen toisella kirjaimella.

Samalla on syytä huomauttaa, että kyseessä on suhteellisen rajallinen materiaali, joka voi jollain tavalla vääristää tuloksia. Tätä asiaa käsitelen esimerkiksi alaluvussa 5. 4. deminutiivin *ulička* yhteydessä.

Taulukko 8. *Beletrie cs-hu 2022*-alakorpukseen sisältyvät teokset

Kirjailija	Teos	Osuus	Lyhenne
Čapek, Karel	Matka	2 %	KČ:M
Čapek, Karel	Továrna na absolutno	4 %	KČ:T
Čapek, Karel	Trapné povídky	3 %	KČ:Tr
Čapek, Karel	Válka s mloky	6 %	KČ:V
Foglar, Jaroslav	Záhada hlavolamu	6 %	JF
Fučík, Július	Reportáž psaná na oprátce	2 %	JFu
Hašek, Jaroslav	Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války	19 %	JH
Kundera, Milan	Nesnesitelná lehkost bytí	6 %	MK:N
Kundera, Milan	Směšné lásky	5 %	MK:S
Kundera, Milan	Žert	8 %	MK:Ž
Páral, Vladimír	Katapult	5 %	VP:K
Páral, Vladimír	Soukromá vichřice	4 %	VP:S
Páral, Vladimír	Veletrh splněných přání	2 %	VP:V
Poláček, Karel	Bylo nás pět	5 %	KP
Topol, Jáchym	Sestra	18 %	JT
Viewegh, Michal	Báječná léta pod psa	5 %	MV

4.3 Hakumenettely

Ensin etsin alakorpuksesta *Beletrie cs-hu 2022* kaikki ilmaiset, jotka päättyvät johonkin deminutiivisuffiksiin. Tein tämän haun käyttämällä korpuksen *lemma*-funktia. Etsin vain niitä ilmaisia, jotka päättyvät ensimmäisen asteen deminutiivisuffiksiin eli maskuliineja, jotka päättyvät *ek/ik* -suffiksiin, feminiinejä, jotka päättyvät *ka*-suffiksiin ja neutreja, jotka päättyvät *ko*-suffiksiin. Vaikka deminutiivijohdos muodostuisi yhdistetyllä deminutiivisuffiksilla (*eček/iček, ička, ičko* jne.), on sillä sama loppuosa. Sen lisäksi deminutiivijohdoksilla, jotka on johdettu yhdistetyllä deminutiivisuffiksilla, on yleensä pienempi esiintymisfrekvenssi. Todisteena voi olla se, että

yksikään niistä johdoksista ei täyttänyt alakorpuksen *Beletrie cs-fi 2022* esiintymien vähimmäismäärän ehtoa, kuten mainitsen vielä jäljempänä.

CQL:ään syötetyt kyselyt olivat seuraavat: [lemma=".*ek"], vastaavasti [lemma=".*ík"], [lemma=".*ka"] a [lemma=".*ko"]. Tulosten joukossa esiintyi myös ei-substantiivisia sanoja (esim. *všecek* 'kaikki'). Siksi lisäsin ehdon, että haetun sanan täytyy kuulua substantiivien joukkoon: [tag="N.*"]. Päätin lisätä tämän ehdon myös siksi, että deminutiivimuodot on useimmiten johdettu substantiiveista, kuten mainitsen jo luvuissa 3.1.1 ja 3.1.2. Näin sain listan lemmoista, joka kuitenkin piti vielä lajitella, koska kaikki siellä esiintyvät lemmat eivät olleet deminutiiveja. Lajitteluprosessi näkyy taulukossa nro 9. Sieltä löytyy sekä 15 suurifrekvenssisintä lemmaa, jotka päättyvät *ek*-suffiksiin, että ei-deminutiivijohdosten puuttumisen syy. Taulukot muista haetuista suffiksista ovat liitteessä nro 2.

Taulukko 9. Viisitoista suurifrekvenssistä *ek*-lemmaa

	Lemma	Suomennos	Esiintyminen	Puuttumisen syy
1	Jacek	x	629	nimi
2	Mirek	x	521	nimi
3	tatínek	iskä	387	
4	dědeček	pappa	194	
5	pořádek	järjestys	188	suffiksin eri funktio
6	ježek	siili	172	ei ole <i>ek</i> -suffiksi
7	Červenáček	x	163	nimi
8	kousek	palanen	146	
9	Marek	x	127	nimi
10	Jarek	x	119	nimi
11	stolek	pieni pöytä	110	
12	zbytek	loput/loppu	101	suffiksin eri funktio
13	domek	pikkutalo	101	
14	písek	hiekkä	94	ei ole <i>ek</i> -suffiksi
15	začátek	alku	94	suffiksin eri funktio

Jätin pois nimet (esim. *Jacek*, *Mirek*) ja ilmaukset, joissa *ek*-suffiksilla oli ei-diminutiivinen merkitys (esim. *pořádek* 'järjestys'). Olen myös jättänyt pois ilmaisut, jotka ovat muodollisesti deminutiiveja, mutta jotka ovat nykykielessä jo täysin leksikaalistuneiden termien joukossa (esim. *lístek* 'lippu'), ja ilmaisut, joissa haettu äänimerkkijono esiintyy täysin satunnaisesti (esim. *písek* 'hiekkä'). Samoin olen jättänyt pois ilmaisut, jotka kuuluvat pseudodeminutiivien luokkaan (esim. *drahoušek* 'rakas, kulta').

Lajitteluprosessin ja epäoleennaisten ilmaisujen poistamisen jälkeenkin deminutiivijohdosten lista jäi liian pitkäksi. Esimerkiksi kun etsin ilmaisut, jotka päättyivät *ek*-suffiksiin, löysin 326 sellaista lemmaa, jotka esiintyivät alakorpuksessa vähintään 5 kertaa. Niistä oli yli 100 (114) deminutiivifunktioisia. Vastaava tilanne esiintyi myös *ka*-suffiksin tapauksessa. Löysin 618 lemmaa, jotka päättyivät *ka*-suffiksiin, joista melkein 150 (143) oli taas deminutiivimuotoisia. Graduni pituuden vuoksi päätin valita ja tutkia vain suurifrekvenssisimmät lemmat. Päätin tehdä niin, koska oletan, että tulokset, jotka saan sellaisien lemموjen tutkimuksen avulla, ovat todennettavissa paremmin kuin lemموissa, joiden frekvenssi on pienempi.

Asetin siis rajaksi lemman vähintään 50 esiintymistä alakorpuksessa *Beletrie cs-hu 2022*. Maskuliinien tapauksessa tämän ehdon täyttivät lemmat *tatinek* 'iskä' (387), *dědeček* 'pappa' (194), *kousek* 'pala' (154), *stolek* 'pikkupöytä' (110), *chlapík* 'mukava tyyppi' (102), *domek* 'pikkutalo' (101), *chlapeček* 'pikkupoika' (57) ja *chlápek* 'ikävä tyyppi' (55). Feminiineistä oli vaadittu frekvenssi lemموilla *maminka* 'äiti' (443), *babička* 'mummo' (267), *knižka* 'kirjanen' (150), *chvilka* 'hetkinen' (136), *ulička* 'kuja' (119), *holčička* 'pikkutyttö' (104) ja *pisnička* 'laulu' (59). Neutrien joukossa tämä ehto täyttyi ainoastaan yhdessä tapauksessa, lemموissa *okénko* 'pikkuikkuna' (52). Yhteensä siis tutkin 16 deminutiivimuotoa ja niiden käänösvastinetta.

Edellä mainitun prosessin jälkeen jaoin valitut sanat kahteen ryhmään: ilmauksiin, jotka tarkoittavat jotain elotonta (useimmiten esineitä), ja henkilöihin viittaaviin ilmaisuihin. Kuten mainitsen jo luvussa 3.2.1, ihmisten nimissä deminutiivi ilmaisee ensisijaisesti puhujan emotionaalista asennetta nimettyyn henkilöön (ts. kvalitatiivinen, pragmaattinen merkitys). Toisaalta deminutiivien yhteydessä, jotka osoittavat esineitä, oletan, että ne useimmiten osoittavat pienempää kokoa (ts. kvantitatiivinen, semanttinen merkitys).

Kuten mainitsen luvussa 3.1.1., nykyšekissä on olemassa noin 60 sanaparia maskuliinideminutiiveja, jotka on johdettu samasta substantiivista molemmilla ensisijaisilla deminutiivijohdimilla eli *ek* ja *ík* -johdimilla. Tämä koskee *chlapík* 'hyvä tyyppi' ja *chlápek* 'ikävä tyyppi' -deminutiivijohdoiksi, jotka ovat täyttäneet kriteerit tulla tutkimusaineistoksi. Koska ne ovat samasta kantasanaista *chlap* 'mies', päätin tutkia niitä yhdessä. Uskon, että tällä tavalla saan mielenkiintoisia tuloksia.

Lopussa etsin *Beletrie cs-hu 2022*-alakorpuksesta vähitellen kaikki valitut deminutiivit (taulukosta nro 3) ja tein manuaalisella lajittelulla listan kaikista teksteissä esiintyneistä käänösvastineista. Tämä luettelo käytetyistä käänösratkaisuista yksityiskohtaisesti kuvattuna muodostaa seuraavan luvun perustan. Lajittelen sanat esiintymismäärän mukaan laskevaan järjestykseen. Poikkeuksena

ovat – edellisessä kappaleessa mainituista syistä – deminutiivijohdokset *chlapík* ja *chlápek*. Ensin käsittelen sanaryhmän, jossa on elottomia tarkoitteita kuvaavia termejä, ja sitten ryhmän, jossa on henkilöihin viittaavia termejä.

Taulukko 10. Luettelo tutkituista deminutiiveista

Elottomia tarkoitteita			Henkilöihin viittaavat termit		
Lemma	Suomennos	Esiintyminen	Lemma	Suomennos	Esiintyminen
knížka	kirjanen	150	maminka	äiti	443
kousek	palanen	146	tatínek	iskä	387
chvilka	hetkinen	136	babička	mummo	267
ulička	kuja	119	dědeček	pappa	194
stolek	pikkupöytä	110	holčička	pikkutyttö	104
domek	pikkutalo	101	chlapík	hyvä tyyppi	102
písnička	laulu	59	chlapeček	pikkupoika	57
okénko	pikkuikkuna	52	chlápek	ikävä tyyppi	55

5 Tutkittujen deminutiivijohdoksien käänkösvastineiden analyysi

5.1 knížka 'kirjanen'

Deminutiivimuodolla *knížka* 'kirjanen' on alakorpuksessa yhteensä 150 esiintymää, ja sen ipm-arvo¹⁴ on 114,3. Vertailun vuoksi tšekin synkronisessa korpuksessa *SYN2020* (jonka koko on 121 826 797 paikkaa) on deminutiivijohdoksen *knížka* ipm-arvo 52,33. Vaikka tämä osoittaa, että deminutiivi esiintyy *Beletrie cs-hu 2022*-alakorpuksessa merkittävästi useammin, on kuitenkin kyse yhdestä yleisimmästä deminutiivimuodosta tšekin kielessä. Štíchan (2018: 567) tekemässä frekvenssilistassa, jossa esiintyy vain *ka*-suffiksiin päättyviä deminutiivijohdoksia, on deminutiivi *knížka* kuudentena.

Alakorpuksesta saatu materiaali piti vielä lajitella. Ilmaisuu *knížka* esiintyy usein vakiintuneissa ilmaisuissa, joissa deminutiivimerkitys neutralisoi. Sellaisissa tapauksissa ilmaisun kantasana *kniha* 'kirja' olisi samassa kontekstissa sopimatonta tai sillä olisi vahva tyyli- tai vakiintuneisuus. Nämä vakiintuneet ilmaisut käännetään siten unkariksi hyvin johdonmukaisesti käyttämällä yhdyssanoja, joiden toinen osa on yleensä sana *könyv* 'kirja', esim. *spořitelní knížka* 'säästökirja' on unkariksi *takarékkönyv*.

Joissakin tapauksissa on vakiintunut ilmaisu, jossa esiintyy sana *knížka*, käännetty unkariksi täysin eri sanalla, esim. *policejní knížka* 'paperit' oli unkariksi käännetty käyttämällä ilmaisua *bárca*. Tai vakiintunut ilmaisu *zápisní knížka* 'muistikirja, muistivihko' on unkariksi käännetty vain yhdellä sanalla *notesz*.

Lajittelemalla olen poistanut materiaalista, jossa oli 150 deminutiivin *knížka*-esiintymää, 16 ilmaisua. Lopuissa 134 tapauksessa kävi ilmi, että yleisin tapa kääntää tšekkiläinen deminutiivi *knížka* unkariksi on käyttää ei-deminutiivimuotoista, neutraalia ilmaisua *könyv* 'kirja'. Tällainen ratkaisu on esiintynyt 118 tapauksessa.

Sanasta *könyv* on unkarin kielessä mahdollista muodostaa deminutiivimuoto käyttämällä deminutiivisuffiksia *cska*. Tällä tavalla syntyy deminutiivijohdos *könyvecske*. Kuitenkin ilmaisu *könyvecske* esiintyy käänkösvastineena *Beletrie cs-hu 2022*-alakorpuksessa vain 9 kertaa (1):

- (1) (...) vzal do ruky jakousi tenkou knížku (...) (MK:Ž)
 (...) kezébe vett egy vékony könyvecské (...)
 (...) hán otti káteensá jonkinlaisen ohuen kirjan (...)¹⁵

¹⁴ Lyhenne tulee englanninkielisestä *instances per million*, ts. esiintymien lukumäärä miljoonaa paikkaa kohden. Ipm-arvoa käytetään sanafrekvenssin vertaamiseen erikokoisissa korpuksissa.

¹⁵ Kolmas on aina suomennos, joka perustuu tšekin originaaliin.

Alakorpuksessa esiintyi myös toinen sana, joka toimi semanttisena vastineena sanalle *könyv* (tai *könyvecske*). Se on sana *kötet* 'nide' (2), joka esiintyi käänkösvastineena neljä kertaa. Samoin kolmessa tapauksessa deminutiivimuodon *knížka* suora käänkö puuttui kokonaan. Kahdessa tapauksessa kääntäjä korvasi sanan lauserakenteella. Esimerkiksi *hän oli sohvalla kirja kädessään* lauseen merkityksen sijaan kääntäjä käytti infinitiiviä: *hän oli sohvalla lukemassa* (3). Yhdessä tapauksessa käänkö puuttuu kokonaan (4).

- (2) Ty knížky sehrály v mém životě zvláštní roli, (...) (MK:Ž)
 Ezek a kötetek különös szerepet játszottak életemben, (...)
 Näillä kirjoilla on ollut erityinen rooli elämässäni, (...)
- (3) (...) vedle důvěrně bzučící lampy a měl v ruce knížku; (...) (KČ:Tr)
 (...) olvasni és hallgatni a bizalmasan zümmögő lámpát; (...)
 (...) läheisesti surisevan lampun vieressä ja hänellä oli kirja kädessään; (...)
- (4) (...) proč si vzal s sebou do Afriky knížku "Rádce mladé dívky" (...) (KP)
 (...) hogy mért vitte magával Afrikába a „Serdülő lányok tanácsadóját" (...)
 (...) miksi hän vei kirjan "Nuoren tytön neuvoja" Afrikkaan" (...)

Tšekin deminutiivimuodon *knížka* eri käänkösvaihtoehdot on luokiteltu ja niiden yhteenveto on esitetty taulukossa nro 11. Osoittautuu, että neutraali ilmaisu *könyv* on käänkösvastineena ehdottomasti yleisempi (88 %) kuin muut käänkösvastineet. Deminutiivimuotoinen *könyvecske* esiintyi alakorpuksessa käänkösvastineena vain 7 %:ssa tapauksista.

Taulukko 11. Deminutiivijohdoksen *knížka* käänkösvaihtoehdot

Käänkösvastine	Esiintyminen	Osuus
neutraali ilmaisu (<i>könyv</i>)	118	88 %
deminutiivi (<i>könyvecske</i>)	9	7 %
ei käänkö	3	2 %
sanan ekvivalentti (<i>kötet</i>)	4	3 %
Yhteensä	134	100 %

Deminutiivimuodosta *knížka* on mahdollista muodostaa myös toisen asteen deminutiivi *knížečka*. Korpuksessa *SYN2020* se esiintyy yhteensä 153 kertaa (ipm-arvo on 1,26). Kuitenkaan *Beletrie cs-hu 2022*-alokorpuksessa se ei esiinny ollenkaan.

5.2 kousek 'palanen'

Deminutiivimuoto *kousek* 'palanen' esiintyy alakorpuksessa 146 kertaa, ja sen ipm-arvo on 111,25. Vertailun vuoksi synkronisessa korpuksessa *SYN2020* deminutiivijohdos *kousek* esiintyy 15 931 kertaa, ja sen ipm-arvo on 130,77. Tämä osoittaa, että *kousek*-deminutiivimuodon esiintymisfrekvenssi valitussa alakorpuksessa on lähes sama kuin suuremmassa korpuksessa, eikä

se rajoitu vain kaunokirjallisuusteksteihin¹⁶. Myös tässä tapauksessa minun piti lajitella alakorpuksesta saatua materiaalia, koska deminutiivimuoto *kousek* on tšekissä osittain leksikaalistunut.

Kousek-deminutiivijohdosta voidaan käyttää todellisen deminutiivin merkityksessä (eli pieni pala) mutta hyvin usein myös paikkaa osoittavan adverbiaalinen osana, esim. *kousek dál* 'vähän pidemmälle', *kousek od nás* 'ei kaukana meistä', ja jopa teon merkityksessä, jossa se on usein fraseemin osana, esim. *mistrovský kousek* 'mestariteos'. Samoin voidaan *kousek*-ilmaisun avulla ilmaista, että joku ihminen (yleensä nainen) on kaunis, hyvännäköinen. Sen lisäksi *kousek* voi esiintyä myös taideteoksen merkityksessä. Vaikka paikkaa ilmaisevan adverbiaalinen tapauksessa voidaan puhua siitä, että etäisyys on tyypillistä lyhyempi, unkarin kielessä oli *kousek*-sanat tässä merkityksessä käännetty neutraalilla adverbilla, siksi poistin ne tapaukset, koska ne olivat tutkimuksen kannalta merkityksettömiä.

Lajittelun aikana poistin yhteensä 42 ilmaisua, joista 13 oli fraseemin osana, hyvännäköisen tai taideteoksen merkityksessä; yhteensä 29 ilmaisua oli puolestaan paikkaa ilmaisevan adverbiaalinen osana. Lajittelun jälkeen jäi 104 ilmaisua, joiden käännösvastineita etsin.

Käännöksen valintaan vaikutti suuresti se, oliko *kousek*-ilmaisua käytetty yksinään vai oliko sen päätehtävänä määrittää toisen termin määrää tai laatua. Jälkimmäisessä tapauksessa kääntäjä jätti yleensä pois *kousek*-ilmaisun ja käytti vain pääsanaa. Lauseessa (5) on tšekin *kousek břehu* 'pieni osa rantaa' korvattu vain unkarinkielisellä sanalla *part* 'ranta'. Joskus käännöksen lauserakennetta muutettiin merkittävästi, ja *kousek něčeho* 'pala jostain' korvattiin esimerkiksi verbillä.

- (5) "A není tu někde kousek břehu," (...) (KČ:V)
 "Van itt olyan part," (...)
 "Onko täällä jossain osa rantaa," (...)

Useimmiten oli käännösekivalenttina käytetty neutraalia ilmaisua *darab* 'pala'. Se esiintyi yhteensä 51 lauseessa, joten se muodosti 49 %:a kaikista käännösvaihtoehdoista. Kantasanasta *darab* on myös unkarissa mahdollista muodostaa deminutiivimuoto *darabka* 'palanen' (6), joka on johdettu perusjohtimella *ka*. Tällainen käännösvaihtoehdo oli kuitenkin valittu vain yhdeksän kertaa eli vain 9 %:ssa kaikista tapauksista.

- (6) "A má vztek na ty, kteří mají jiný kousek." (KČ:T)
 - És haragszik azokra, akiknek egy másík darabka jutott Belőle.
 "Ja hän on vihainen niille, joilla on toinen pala. "

¹⁶ SYN2020 sisältää kaunokirjallisuuden tekstien lisäksi myös tieteellisiä ja journalistisia tekstejä.

Muutamissa tapauksissa kääntäjät päättivät käyttää *kousek*-ilmaisun sijaan adjektiivia, niin tapahtui yhteensä seitsemässä tapauksessa. Adjektiivin muoto oli erilainen: kolme kertaa esiintyi adjektiivi *kis* 'pieni', sen lisäksi esiintyi myös adjektiivi *apró* 'pieni', *szemernyi* 'hitunen' jne. Yhden kerran oli *kousek* käännetty *kis darab* 'pieni pala' -yhdistelmällä. Yhden kerran oli käännösvastineena käytetty myös adverbia *egy kicsit* 'vähän'.

Joissain tapauksissa unkarinkielinen kääntäjä valitsi tšekin deminutiivimuodon *kousek* vastineeksi hieman toisen sanan, jota voidaan pitää enemmän tai vähemmän etäisenä synonyyminä sanalle *darab* 'pala' tai sen deminutiivimuodolle *darábka* 'palanen'. Eniten esiintyi ilmaisu *szelet* 'viipale, pala', niin oli *kousek* käännetty yhteensä kolme kertaa (7). Sen lisäksi ilmeni muita käännösvastineita, esim. *rész* 'osa', *szakasz* 'jana, jakso', *ing* 'paita', *cserép* 'pirstale, sirpale', *csepp* 'pisara', *mű* 'kokonaisuus, teos', *példány* 'kappale, kopio'. Kaikki edellä mainitut käännösvastineet esiintyivät tutkitussa materiaalissa vain yhden kerran.

Tietyn ilmaisun valinta vaikutti luonnollisesti pääsanaan, johon se liittyi. Toisin kuin suhteellisen yleinen sana *darab* tai *darábka*, edellisessä kappaleessa mainitut ilmaisut ovat esimerkkejä erityisestä merkityksestä. Esimerkiksi *kousek skla* 'pala lasia' ilmaisun kääntäjä päätti kääntää unkarinkielisen *cserép* 'sirpale' -sanalla avulla (8). Erittäin mielenkiintoista on ilmaisun *csepp* 'pisara' käyttö käännösvastineena, niin kääntäjä päätti kääntää ilmaisun *bez kousku solidarity* 'ilman pientä solidaarisuutta'. Se on mielenkiintoista lähinnä siksi, että täsmälleen samaa sanaa samassa merkityksessä voidaan käyttää tšekin kielessä eli – *bez kapky solidarity* sanatarkasti 'ilman pisaraa solidaarisuutta' (9).

(7) “Kupte mi ... dorty, deset kouskú.” (VP:S)

“Vegyen nekem tortát ... tíz szeletet.”

“Osta minulle kakkuja ... kymmenen palaa.”

(8) (...) podřezal si v Kartouzích žíly na krku kouskem skla (...) (JH)

(...) a kartouzyi fegyházban felnyitotta a nyakán az ereket egy üvegcsereppel (...)

(...) hän leikkasi kaulasuonensa Kartouzyssa lasipalalla (...)

(9) (...) bez kouska solidarity k starší ženě (...) (MK:Ž)

(...) egy csepp szolidaritás sincs bennük az idősebb nők iránt (...)

(...) ilman pientäkään solidaarisuutta vanhemmalle naiselle (...)

Taulukon nro 12 tiedoista kävi ilmi, että käytetyin deminutiivijohdoksen *kousek* käännösvastine on neutraali ilmaisu *darab*, kuitenkin tällä kertaa on neutraalin käännösvastineen osuus pienempi (49 %) kuin deminutiivimuodon *knížka* tapauksessa (88 %). Vaikka unkarissa on mahdollista muodostaa deminutiivimuotoinen *darabka*, sen käyttö käännösvastineena ei ole kovin yleistä (9 %), useammin kääntäjät valitsevat käännösvastineeksi tutkitun ilmaisun ekvivalentin (23 %).

Taulukko 12. Deminutiivijohdoksen *kousek* käännösvaihtoehdot

Käännösvastine	Esiintyminen	Osuus
neutraali ilmaisu (<i>darab</i>)	51	49 %
ei käännetty	24	23 %
sanan ekvivalentti	11	11 %
deminutiivi (<i>darabka</i>)	9	9 %
adjektiivi	7	6 %
adverbi	1	1 %
<i>kis-darab</i> -yhdistelmä	1	1 %
Yhteensä	104	100 %

Deminutiivijohdoksesta *kousek* on tšekissä mahdollista muodostaa toisen asteen deminutiivimuodot. Vaihtoehtoja on useita: *kousiček*, *kousínek* *kouštíček* jne. (vaikka on muitakin vaihtoehtoja olemassa, en löytänyt niitä kummastakaan käytetystä korpuksesta). Alakorpuksesta *Beletrie cs-hu 2022* löysin vain deminutiivimuodon *kousiček*, joka siellä esiintyy neljä kertaa, sen ipm-arvo siis on 3,05. Vertailun vuoksi synkronisessa korpuksessa *SYN2020* *kousiček* esiintyy 637 kertaa, ja sen ipm-arvo on 5,23. Samasta korpuksesta löysin vielä toisen asteen deminutiivimuodon *kousínek* (yhdeksän kertaa, ipm-arvo on 0,07) ja *kouštíček* (yhden kerran, ipm-arvo on 0,01).

Alakorpuksessa esiintyi deminutiivimuoto *kousiček* neljä kertaa. Kaksi kertaa oli ilmaisu käännetty unkariksi adjektiivin *kis* 'pieni' ja sanan *darab* 'pala' yhdistelmällä. Vastaava on esiintynyt myös *kousek* tapauksessa, kuitenkin tämä käännösvastine on esiintynyt vain yhden kerran (1 %:ssa) kaikista tutkituista *kousek* -ilmaisuista. Sen lisäksi esiintyi myös deminutiivimuotoinen *darabka* ja adverbien *egy kicsit* 'vähän' käyttöä. Valitettavasti *kousiček*-deminutiivimuodolla oli liian vähän esiintymiä käytetyssä alakorpuksessa, että voisin verrata, erosiko se käännöksissä *kousek*-deminutiivimuodosta.

5.3 *chvilka* 'hetkinen'

Deminutiivijohdos *chvilka* 'hetkinen' esiintyi alakorpuksessa yhteensä 136 kertaa. Se vastaa ipm-arvoa 103,63, joka on suurempi kuin *SYN2020*-korpuksessa. Siellä on johdoksen ipm-arvo vain 67,74. Štíchan (2018: 567) *ka*-suffiksiin päättyvien deminutiivien frekvenssilistassa on tämä muoto viidentenä, ja *SYN2020*-korpuksessa sillä on jopa enemmän esiintymätapauksia (8 252) kuin ensimmäisenä tutkitulla deminutiivijohdoksella *knižka* (6 375).

Deminutiivimuoto *chvilka* ei ole tšekissä koskaan leksikaalistunut, siksi tällä kertaa ei ollut tarvetta lajitella alakorpuksen materiaalia. Deminutiivi *chvilka* tarjosi suurimman valikoiman käännösratkaisuja kaikista tutkituista deminutiivijohdoksista. Johdoksen neutraali käännösvastine

on unkarissa *pillanat* 'hetki', joka esiintyy alakorpuksessa yhteensä 32 kertaa. Tällä kertaa se ei ollut yleisin käännösratkaisu. Teoreettisesti on sanasta *pillanat* mahdollista muodostaa deminutiivimuoto *pillanatka*, mutta sellainen muoto on erittäin harvinainen. Tutkimassani alakorpuksessa se ei esiintynyt ollenkaan, eli deminutiivimuotoa ei ollut käytetty käännösvastineena missään tapauksista. Tämä tekee muodosta erilaisen kuin muut tutkitut.

Useimmiten kääntäjät valitsivat käännösvastineeksi sanan *pillanat* ekvivalentin. Ekvivalentit olivat sekä semanttisesti läheisiä että semanttisesti etäisempiä. Eniten käytetty oli sana *perc* 'minuutti' (10), joka alakorpuksessa esiintyy yhteensä 29 kertaa. Sitä oli joissain tapauksissa laajennettu toisella sanalla, esim. *pár* 'pari', *egypár* 'pari', *néhány* 'jotkut, joitakin'. Viidessä tapauksissa *perc* esiintyi terminatiivimuodossa *percig* 'hetkisen, hetkiksi' (11). Lisäksi esiintyy muitakin ekvivalenttisia sanoja kuten esim. *idő* 'aika' ja sen terminatiivimuoto *ideig* 'hetkisen, hetkeksi' tai idiomaattinen *egy darabig* 'hetkeksi' (12).

(10) Zadržet je ji možno jen ve chvilkách osamění. (MK:S)

Feltartóztatni csak a magány perceiben lehet.

Hänet voidaan pitää vain yksinäisyyden hetkinä.

(11) "To neműžeš chvilku doma posedět?" (KP)

"Egy percig se melegedsz meg idehaza?"

"Etkö voi istua kotona hetken?"

(12) Kapitán zas chvilku mlčel (...) (KČ:V)

A kapitány újra hallgatott egy darabig (...)

Kapteeni oli taas hetken hiljaa (...)

Erilaiset sanayhdistelmät, jotka sisältävät *chvilka*-deminutiivijohdoksen, oli unkariksi käännetty myös aikaa ilmaisevalla adverbilla. Näin on tapahtunut hyvin usein, yhteensä 34 tapauksessa. Useimmiten, seitsemän kertaa, oli käytetty adverbialla *egy kicsit* 'vähän, hieman' (13). Hyvin usein esiintyi myös adverbi *nemsokára* 'pian, ihan kohta' (14) ja *előbb* 'ennen, aiemmin'. Muut adverbit esiintyivät vain kertaalleen, poikkeuksena *mindjárt* 'heti' ja *majd* 'sitten', jotka esiintyivät kaksi kertaa. On selvää, että adverbikäännösvastinetta on käytetty erityisissä konteksteissa. Niitä on pakko käyttää, koska unkarinkielisen *pillanat*-sanankäyttö on rajoitettu.

(13) (...) pojed'te sem na chvilku. (JH)

(...) jöjjön csak ide egy kicsit.

(...) tulkaa tänne hetkeksi.

(14) Za chvilku přišel tatínek a ptal se, (...) (KP)

Nemsokára jött a papa és megkérdezte, (...)

Hetken kuluttua isä tuli ja kysyi, (...)

Kahdeksassa tapauksessa kääntäjät päättivät käyttää adjektiivien deminutiivijohdoksen *chvilka* käännösvastineena. Tämä ratkaisu oli homogeenisempi kuin adverbien tapauksessa. Esiintyi vain kolme vastinetta: *pillanatnyi* 'hetkellinen', *percnyi* 'minuuttinen' ja *rövid* 'lyhyt'.

Viimeinen käänösratkaisu oli johdoksen täydellinen poisjättäminen. Se tapahtui kymmenessä tapauksessa. Kääntäjät jättivät useimmiten pois *chvilka*-deminutiivimuodon ja muuttivat samalla lauseen rakennetta. Parissa tapauksissa verbiä käytettiin johdoksen sijaan (15). On selvää, että kääntäjät mukauttavat lauserakenteita ja kokonaisia viestejä omalle kielelleen ja että he yleensä eivät käytä sananmukaista tai kirjaimellista käänöstä, kuten mainitsin jo luvussa 2.2.

- (15) ”Bud’ tak chvilku ...,” chraptěl Áda. (VP:S)
 Maradj így ... - hörögte Áda.
 ”Pysy siinä hetki ...,” Áda tuhahti.

Taulukossa nro 13 on yhteenveto eri *chvilka*-deminutiivijohdoksen käännösvastineista, ja sieltä löytyy myös niiden käyttöfrekvenssi. Yleisin käänöstapa (38 %) oli ekvivalentin käyttö. Toiseksi yleisin käänöstapa (25 %) oli adverbien käyttö ja vasta sen jälkeen neutraalin ilmaisun käyttö (24 %), joka oli yleisin käänöstapa kaikissa muissa elottomiin tarkoitteihin viittaavissa deminutiivijohdoksissa. Johdos on poikkeuksellinen myös siksi, että sen kääntämiseen ei ole koskaan käytetty deminutiivimuotoista vastinetta.

Taulukko 13. Deminutiivijohdoksen *chvilka* käänösvaihtoehdot

Käänösvastine	Esiintyminen	Osuus
ekvivalentti	52	38 %
adverbi	34	25 %
neutraali ilmaisu (<i>pillanat</i>)	32	24 %
ei käännetty	10	7 %
adjektiivi	8	6 %
Yhteensä	136	100 %

Deminutiivijohdoksesta *chvilka* on mahdollista muodostaa myös erilaisia toisen asteen deminutiivimuotoja. *SYN2020*-korpuksessa ovat olemassa muodot *chvilička* (523 esiintymistä), *chvilinka* (199 esiintymää), *chvilenka* (14 esiintymää) ja *chvilečka* (2 esiintymää). Yhtään niistä ei kuitenkaan löytynyt alakorpukselta.

5.4 ulička 'kuja'

Deminutiivijohdos *ulička* 'kuja' on alakorpukselta löytynyt yhteensä 119 kertaa, ja sen ipm-arvo on 90,68. *SYN2020*-korpuksessa on johdoksella ipm-arvo vain 32,5. On selvää, että *ulička*-deminutiivimuoto ei ole yksi yleisimmistä ja suurifrekvenssisimmistä muihin deminutiiveihin

verrattuna. Tämän vahvistaa myös tosiasia, että Štíchan (2018: 567) *ka*-suffiksilla johdettujen deminutiivimuotojen listassa deminutiivimuoto *ulička* ei esiinny.

Tämä harha esiintymien lukumäärässä johtuu tutkitun alakorpuksen sisältämän materiaalin spesifisyydestä. Tšekkiläisten alkuperäistekstien joukossa, joiden unkarinkielisiä käännöksiä olen tutkinut, on Foglarin teos *Záhada hlaolamu* 'Pulman mysteeri', jossa deminutiivimuoto *ulička* on yksi keskeisistä ja eniten toistuvista ilmaisuista. Edellisessä kappaleessa mainitusta alakorpuksen 119 esiintymästä oli 72 (noin kaksi kolmasosaa) tästä teoksesta.

Deminutiivimuoto *ulička* voi olla joissakin tapauksissa leksikaalistunut muoto, siksi minun oli pakko ensin lajitella korpusmateriaalia. Jätin pois yhteensä 39 ilmaisua. 13:ssa niistä tapauksista ei ollut puhetta pienestä kadusta vaan täysin leksikaalistuneesta ilmaisusta, esim. *ulička mezi sedadli v kině* 'käytävä elokuvateatterin istuinten välillä', *ulička mezi stoly* 'käytävä pöytien välillä' tai *ulička v letadle* 'käytävä lentokoneessa'. Muissa tapauksissa johdosta käytettiin kadunnimenä kuten esim. *Slepá ulička* 'Sokeakujan' tapauksessa. Kaikki tämän tyyppiset tapaukset oli säännöllisesti käännetty neutraalilla ilmaisulla *utca* 'katu'. Toisaalta esimerkiksi ilmaisu *slepá ulička* 'umpikuja' jäi tutkittujen sanojen joukkoon, koska se ei ole kadun nimi.

Käännösvastineeksi valittiin useimmiten neutraali ilmaisu *utca* 'katu', se tapahtui 30:ssä tapauksessa. Deminutiivimuotoista käännösvastinetta *utcácska* 'pieni katu, kuja' oli käytetty vain yhdeksässä tapauksista (16). Tämä deminutiivimuoto on muodostettu kantasanasta *utca* perusjohtimella *cska*. Toiseksi yleisimmin käytetty käännösratkaisu oli neutraalin ilmaisun *utca* käyttö adjektiivin kanssa. Se on hyvin homogeeninen ratkaisu, 23:ssa tapauksessa oli adjektiivina *kis* 'pieni' (22) ja vain kahdessa tapauksessa esiintyi adjektiivi *apró* 'pieni'.

- (16) V zamyšlení pohlíželi teď Mirek a Jarka do uličky, která byla branou do Stínadel (...) (JF)
 A két fiú elgondolkozva néztek az utcácska torkolatát (...)
 Kaksi poikaa katsoi mietteliäänä kadun suulle (...)

Kolmesta kertaa esiintyivät käännösratkaisuna myös neutraalin ilmaisun *utca* eri ekvivalentit. Tämäkin ratkaisu oli hyvin homogeeninen. 11 kertaa oli käytetty sanaa *sikátor* 'kuja'. Yhdessä tapauksessa esiintyi käännösvastineena substantiivi *út* 'polku, tie' ja yhdessä substantiivi *negyed* 'kortteli' (17). Sen lisäksi kolmessa tapauksessa oli deminutiivimuoto *ulička* jätetty kokonaan pois. Tämä tapahtui vain silloin, kun kontekstista kävi ilmi, mistä paikasta on puhetta.

- (17) (...) který rozbil okna a smetl střechy v nigerských uličkách. (KČ:V)
 (...) ablakokat tört be, és elsodorta a négernegyed házainak tetejét.
 (...) joka rikkoi ikkunoita ja lakaisi katot nigerialaisilla kujilla.

Taulukosta nro 14 kävi ilmi, että eniten oli käännösvastineena käytetty neutraalia ilmaisua *utca* (38 %). Tämän ratkaisun dominanssi ei kuitenkaan ole niin selvä kuin muissa tutkituissa muodoissa, joissa oli neutraalia ilmaisua käytetty käännösvastineena eniten. Deminutiivimuotoinen käännösvastinetta *utcácska* oli käytetty vain 11 %:ssa tapauksista. Toiseksi yleisimmin käytetty käännösratkaisu (31 %) oli neutraalin ilmaisun *utca* käyttö adjektiivin kanssa. Hyvin usein (16 %) oli käytetty myös käännösvastineena neutraalin ilmaisun *utca* ekvivalenttia.

Taulukko 14. Deminutiivijohdoksen *ulička* käännösvaihtoehdot

Käännösvastine	Esiintyminen	Osuus
neutraali ilmaisu (<i>utca</i>)	30	38 %
adjektiivi + <i>utca</i>	25	31 %
ekvivalentti	13	16 %
deminutiivi (<i>utcácska</i>)	9	11 %
ei käännetty	3	4 %
Yhteensä	80	100 %

Teoreettisesti on mahdollista muodostaa *ulička*-johdoksesta myös toisen asteen deminutiivi *uličička*. Tätä muotoa ei kuitenkaan löytynyt SYN2020-korpuksesta eikä *Beletrie cs-hu 2022*-alakorpuksesta.

5.5 *stolek* ‘pikkupöytä’

Deminutiivijohdos *stolek* ‘pikkupöytä’ esiintyy alakorpuksessa yhteensä 110 kertaa, ja sen ipm-arvo on 83,82. Toisaalta SYN2020-korpuksessa tämä deminutiivimuoto esiintyy 5 304 kertaa, ja sen ipm-arvo on vain 43,54. Kävi siis ilmi, että *stolek* esiintyy useimmin kaunokirjallisissa kuin tieteellisissä tai journalistisissa teksteissä.

Kuten mainitsen jo luvussa 4.1, deminutiivimuoto *stolek* voi usein esiintyä myös vakiintuneen ilmaisun, fraseemin, osana. Siksi oli tärkeä tässäkin tapauksessa lajitella alakorpuksesta saatua materiaalia. Lajittelussa jätin pois yhteensä 14 ilmaisua. Suurimmassa osassa tapauksesta (12:ssa) poistin fraseemin *noční stolek* ‘yöpöytä’, jo aiemmin kuvatuista syistä. Fraseemi oli käännetty unkariksi *éjjeliszekreny* sanalla. Kuitenkin yhden kerran esiintyi myös ilmaisu *asztal az ágy mellett* ‘pöytä sängyn vieressä’. Fraseemina toimiva on myös ilmaisu *toaletní stolek* → *toalettasztalka* ‘peilipöytä’, joka esiintyi kaksi kertaa. Lajittelun jälkeen jäi 96 ilmaisua, joita tutkin tarkemmin.

Yleisin tapa kääntää deminutiivijohdos *stolek* on jälleen käyttää neutraalia ilmaisua *asztal* ‘pöytä’. Kaikista 96 tapauksesta tämä käännösvastine esiintyi 51:ssä. Olen lisännyt neutraalin ilmaisun joukkoon myös sanayhdistelmiä, kuten *psací stolek* (3) → *íróasztal* ‘kirjoituspöytä’, *hrací stolek* (3)

→ *játékasztal* 'pelipöytä', *šachovnicový stolek* → *sakkasztal* 'shakkipöytä' ja *konferenční stolek* → *dohányzóasztal* 'sohvapöytä', koska yhdistelmän toisen sana *stolek* 'pieni pöytä' on tšekin kielessä mahdollista korvata *stůl* 'pöytä' sanalla. Samaten myös unkarinkielisiä vastineita on käännetty sekä neutraalilla ilmaisulla että deminutiivijohdoksella. Se oli toinen syy sisällyttää nämä sanayhdistelmät käännösvastineiden *asztal* ja *asztalka* joukkoon.

Deminutiivimuodon *stolek* tapauksessa, on paljon käytetty käännösvastineena myös deminutiivimuotoa *asztalka* (18), joka on muodostettu kantasana *asztal* perusdeminutiivijohtimella *ka*. Se esiintyy yhteensä 37 kertaa, eli 39 %:ssa kaikista tapauksista. Tämä johdos on hyvin poikkeuksellinen siksi, että deminutiivimuodon käyttö käännösvastineena ei ole kovin yleistä muissa johdoissa. Deminutiivimuodon sisältävä joukko käsittää myös sanayhdistelmiä *psací stolek* → *íróasztalka* 'pieni kirjoituspöytä', *hrací stolek* (1) → *játékasztalka* 'pieni pelipöytä', ja *šachovnicový stolek* (1) → *sakkasztalka* 'pieni shakkipöytä'. On siis mainittava, että tšekissä *stolek*-sisältäviä yhdistelmiä on käännetty unkariksi yhdyssanalla, jossa on joko neutraali ilmaisu (*íróasztal*) tai deminutiivimuoto (*íróasztalka*).

- (18) Velký Vont vstal ze svého místa a přešel k protějším stolkům (...) (JF)
 A Nagy Vont felkelt helyéről, és átment a szemben levő asztalkához (...)
 Suuri Vont nousi istuimeltaan ja käveli vastakkaisten pöytien luo

Kolmessa tapauksessa oli johdos käännetty adjektiivin ja neutraalin ilmaisun yhdistelmällä. Kaksi kertaa esiintyi *kis asztal* 'pieni pöytä' -yhdistelmä ja yhden kerran *nem túl nagy asztal* 'ei liian/kovin iso pöytä' -yhdistelmä. Sen lisäksi kolme kertaa esiintyi myös muoto *kisastal* 'pikkupöytä'. Koska se on deminutiivimuodon *asztalka* synonyymi, päätin lisätä sen sanan ekvivalenttien ryhmään. Kaksi kertaa jäi *stolek*-deminutiivijohdos kääntämättä.

Kuten jo mainitsin tekstissä aiemmin, yleisin käännöstapa oli käyttää neutraalia ilmaisua, se esiintyi 53 %:ssa kaikista tapauksista. Vähän epätavallisesti esiintyi käännösvastineena hyvin usein myös deminutiivimuoto, joka löysin 39 %:ssa kaikista tapauksista. Muut käännösvastineet olivat hyvin poikkeuksellisia, mikä kävi ilmi taulukosta nro 15.

Taulukko 15. Deminutiivijohdoksen *stolek* käännösvaihtoehdot

Käännösvastine	Esiintyminen	Osuus
neutraali ilmaisu (<i>asztal</i>)	51	53 %
deminutiivi (<i>asztalka</i>)	37	39 %
adjektiivi + <i>asztal</i>	3	3 %
ekvivalentti	3	3 %
ei käännetty	2	2 %
Yhteensä	96	100 %

Deminutiivijohdoksesta *stolek* on mahdollista muodostaa myös toisen asteen deminutiivi *stoleček*, joka esiintyy *SYN2020*-korpuksessa 288 kertaa ja jonka ipm-arvo on 2,36. *Stoleček* deminutiivimuoto esiintyy yhden kerran myös alakorpuksessa, sen ipm-arvo on 0,76, ja se on käännetty neutraalilla ilmaisulla *asztal*. Koska se esiintyy alakorpuksessa vain yhden kerran, ei ole mahdollista päätellä, millaisia käännösvastineita kääntäjät valitsevat unkarissa.

5.6 domek 'pikkutalo'

Deminutiivimuoto *domek* 'pikkutalo' esiintyi *Beletrie cs-hu 2022*-alakorpuksessa 101 kertaa, ja sen ipm-arvo on 76,96. Vertailun vuoksi *SYN2020*-korpuksessa on samalla muodolla ipm-arvo vain 35,28. Tämä osoittaa, että johdos *domek* esiintyy useammin kaunokirjallisissa teksteissä.

Deminutiivijohdos *domek* esiintyy aina vain sen semanttisessa merkityksessä, siksi tällä kertaa ei ollut tarvetta edelleen lajitella alakorpuksesta saatua materiaalia.

Kuten suuressa osassa aiemmista tapauksista, myös *domek*-deminutiivijohdoksen tapauksessa kääntäjät useimmiten valitsevat käännösvastineeksi neutraalin ilmaisun *ház* 'talo'. Tämä käännösratkaisu esiintyy 46 kertaa. Niistä kahdessa tapauksessa esiintyi neutraali ilmaisu yhdyssanan osana, esim. *szülőház* 'synnyintalo'.

Tämä johdos on erittäin mielenkiintoinen, koska sen käännösvastineena esiintyy kaksi eri deminutiivimuotoa. Molemmat on johdettu neutraalista ilmaisusta *ház*. Toinen on johdettu perusjohtimella *cskA* toinen taas marginaalisella johtimella *ikó*, lisää tietoja niistä johtimista löytyy luvusta 3.1.2. On siis puhetta deminutiivista *házacska* (19) ja *házikó*. Vaikka *házikó* on deminutiivimuotoinen, sen merkitys on vähän erityisempi kuin *házacska*-tapauksessa. Ei se tarkoita yksinkertaisesti 'pienempää taloa', vaan 'mökkiä, hyttiä'. Siksi *házikó* esiintyy myös adjektiivin *kis* 'pieni' (20) yhteydessä samoin kuin *ház* (21). Sen lisäksi *házikó* esiintyi kaksi kertaa yhdyssanan osana: *faházikó* 'puumökki'.

- (19) (...) na němž jsou roztroušeny domky z vlnitého plechu. (KČ:V)
 (...) amelyen itt-ott kicsiny hullámbádog házacska állanak.
 (...) joiden päällä seisoo siellä täällä pieniä peltitaloja.
- (20) Tam najdou v Dolejší ulici za Floriánkem takovej domek (...) (JH)
 Ott az Alsó utcán a Floriáneken túl van egy kis házikó (...)
 Sieltä he löytävät sellaisen talon Dolejší Kadulta Floriánekin takaa (...)
- (21) (...) chtěla bych mít domek někde venku (...) (VP:K)
 (...) egy kis házat szeretnék valahol vidéken (...)
 (...) haluaisin pikkutalon jossain maaseudulla (...)

Käännösvastineena esiintyivät myös neutraalin ilmaisun *ház* erilaiset ekvivalentit. Yleisin oli sana *bongaló* 'bungalow', joka esiintyi seitsemän kertaa. Kuitenkaan siitä ei voi tehdä mitään päätelmiä,

koska löysin sanan ainoastaan Jáchym Topolin teoksesta *Sestra 'Sisko'*. Kaikki muut ekvivalentit esiintyivät vain kerran paitsi sana *viskó 'tönö'*, joka esiintyi kaksi kertaa. Kolmessa tapauksessa jäi deminutiivimuoto *domek* kääntämättä. Tämä tapahtui vain silloin, kun kontekstista oli selvää, mistä on puhetta.

Taulukosta nro 16 löytyvät kaikki deminutiivijohdoksen *domek* käännösvastineet. Yleisin niistä oli neutraalin ilmaisun käyttö (46 %:ssa). Deminutiivimuoto *házacska* esiintyi 21 %:ssa tapauksista, deminutiivimuotoinen *házikó* esiintyi puolestaan 12,5 %:ssa tapauksissa. Kuten muissakin tutkituissa deminutiivijohdoksissa, myös *domekin* tapauksessa kääntäjät käyttivät neutraalin ilmaisun ekvivalenteja hyvin usein eli noin 12,5 %:ssa kaikista tapauksista. Niiden lisäksi esiintyi myös muita käännösvastineita, mutta niiden käyttö oli hyvin epätavallista.

Taulukko 16. Deminutiivijohdoksen *domek* käännösvaihtoehdot

Käännösvastine	Esiintyminen	Osuus
neutraali ilmaisu (<i>ház</i>)	46	46 %
deminutiivi (<i>házacska</i>)	21	21 %
ekvivalentti	13	12,5 %
deminutiivi (<i>házikó</i>)	13	12,5 %
<i>kis ház/házikó</i>	5	5 %
ei käännetty	3	3 %
Yhteensä	101	100 %

Deminutiivijohdoksesta *domek* on mahdollista muodostaa myös toisen asteen deminutiivimuoto *domeček*. SYN2022-korpuksessa tämä deminutiivimuoto esiintyy 933 kertaa, ja sen ipm-arvo on 7,66. Toisaalta *Beletrie cs-hu 2022*-alokorpuksessa johdos *domeček* esiintyy seitsemän kertaa ja sen ipm-arvo on 5,33.

Vaikka muoto esiintyi vain seitsemän kertaa, sen käännöstapa oli suhteellisen heterogeeninen. Kaksi kertaa oli käännösvastineeksi annettu *házacska* ja kaksi kertaa *házikó*. Yhdessä tapauksessa oli *domeček* käännetty neutraalilla ilmaisulla *ház* ja yhdessä tapauksessa myös sanan *ház* ekvivalentilla (*bóde 'koppi'*). Viimeisen ilmaisun jätin pois, koska se oli fraseemi *domeček z karet 'korttitalo'*, joka oli unkariksi käännetty yhdyssanalla *kártyavár*, sanatarkasti 'korttilinna'.

Johdoksella *domeček* on kaikista tähän asti mainituista toisen asteen deminutiivimuodoista eniten esiintymiä, silti on erittäin vaikea tehdä johtopäätöksiä, koska seitsemän esiintymää ei ole kovin paljon. Tutkitun materiaalin perusteella on selvää, että toisen asteen deminutiiveja esiintyy teksteissä hyvin vähän, minkä mainitsin jo luvussa 3.1.1.

5.7 písnička 'laulu'

Deminutiivimuoto *písnička* 'laulu' esiintyy alakorpuksessa 59 kertaa, ja sen ipm-arvo on 44,96. Vertailun vuoksi *SYN2020*-korpuksessa johdos esiintyy 4 394 kertaa, ja sen ipm-arvo on 36,07. Tässä tapauksessa ei ole deminutiivijohdoksen päätehtävänä ilmaista pienennystä vaan hellittelyä. Muodon merkitys ei siis ole 'pieni laulu' (vaikka joissakin tapauksissa voi olla) vaan 'mukava laulu'.

Kuten muiden tutkittujen deminutiivimuotojen tapauksessa myös *písničkan* tapauksessa kääntäjät useimmiten valitsevat käännösvastineeksi neutraalin ilmaisun. Sanaa *dal* 'laulu' on käytetty 42 kertaa jo mainituista 59 tapauksessa. Seitsemän kertaa oli neutraali ilmaisu *dal* yhdyssanan osana, useimmiten, neljä kertaa, yhdyssana oli *népdal* 'kansanlaulu'. Kaikissa seitsemässä tapauksessa päätin jättää yhdyssanat neutraalin ilmaisun ryhmään, koska tšekin kielessä ne eivät ole fraseemityyppisiä.

Yhtä usein kääntäjät päättivät käyttää kääntämiseen sanan *dal* deminutiivimuotoa *dalocska* ja sen erilaisia ekvivalentteja. Molemmat käännösvastineet esiintyivät seitsemän kertaa.

Deminutiivijohdos *dalocska* (22) on muodostettu neutraalista ilmaisusta deminutiiviperusjohtimella *cskA*. Kuitenkaan *dal*-sanan ekvivalenttiryhmä ei ole kovin homogeeninen. Vain yksi sana esiintyi kaksi kertaa: *sláger* 'hittikappale'. Mielenkiintoista on, että ekvivalentit usein viittaavat enemmän tekstiin kuin laulun kokonaisuuteen, esim. *szöveg* 'teksti', *versike* ' epäkeinotekoinen, ei hyvä säe', *mondóka* 'tarina, loru'. Kaksi viimeksi mainittua sanaa on muodostettu deminutiivijohtimella: *ike*-marginaalisella johtimella (23) ja *ka*-perusjohtimella (24). *Versike*-sanan tapauksessa on johtimen päätehtävänä ilmaista emotionaalista suhdetta, toisaalta *mondókan* tapauksessa johdin ilmaisee pienempää kokoa.

- (22) (...) a roztočí glóbus, hvízdaje si malou písničku. (KČ:M)
 (...) és forgat egyet a földgömbön, miközben tovább fűlyörész valami dalockát.
 (...) ja pyörittää maapalloa viheltäen laulua.
- (23) (...) ač ani jim ta hanlivá písnička nebyla po chuti. (JF)
 (...) pedig hát nekik sem volt ínükre a gyalázkodó versike.
 (...) vaikka he eivät myöskään pitäneet halventavasta laulusta.
- (24) Uměl tu písničku, že je podnikatel, kterýmu náhle ujel vlak v x řečech. (JT)
 X nyelven tudta a mondókát, hogy vállalkozó, akinek elment a vonata.
 Hän tunsu x kielellä kappaleen, että hän oli liikemies, joka myöhästyi junasta.

Kolmessa tapauksessa kääntäjät päättivät jättää koko ilmaisun tekstistä pois. Silloin he korvasivat ilmaisun *énekel* 'laulaa' -verbillä.

Taulukosta nro 17 käy ilmi, että käännösratkaisut deminutiivimuodolle *písnička* ovat hyvin yksinkertaisia, homogeenisia. Niin kuin monta kertaa ennenkin oli yleisin käännösvastine neutraali ilmaisu (71 %). Toiseksi käytetyin oli deminutiivimuotoinen ilmaisu *dalocska* (12 %). Ilmaisun *dal* ekvivalentin käytöllä oli sama prosenttiosuus (12 %). Verbiä oli käännösvastineena käytetty vain 5 %:ssa tapauksista.

Taulukko 17. Deminutiivijohdoksen *písnička* käännösvaihtoehdot

Käännösvastine	Esiintyminen	Osuus
neutraali ilmaisu (<i>dal</i>)	42	71 %
deminutiivi (<i>dalocska</i>)	7	12 %
ekvivalentti	7	12 %
käännetty verbillä	3	5 %
Yhteensä	59	100 %

5.8 okénko ‘pikkuikkuna’

Deminutiivimuoto *okénko* ‘pikkuikkuna’ on viimeinen elottomia tarkoitteita osoittavien sanojen joukossa. Alakorpuksessa se esiintyi 52 kertaa, ja sen ipm-arvo on 39,62. Vertailun vuoksi SYN2020-korpuksesta johdos esiintyi 2 902 kertaa, ja sen ipm-arvo on 23,82 eli matalampi kuin alakorpuksessa. Tästä voidaan päätellä, että sana esiintyy useammin kaunokirjallisissa teksteissä.

Johdos on tšekissä osittain leksikaalistunut, siksi minun piti lajitella materiaalia. Lajittelun aikana jätin pois ainoastaan yhden ilmaisun, jota oli käytetty ‘taulukon’ merkityksessä. Lajittelun jälkeen siis jäi 51 deminutiivijohdosta tutkittavaksi. Yleisin deminutiivin *okénko* käännösvastine oli jo tuttu tapaus eli neutraalin ilmaisun käyttö: *ablak* ‘ikkuna’. Tämä käännösratkaisu esiintyi 43 kertaa.

Muiden käännösvastineiden käyttö oli hyvin harvinaista ja homogeenista. Kahdessa tapauksessa esiintyi käännösvastineena deminutiivimuoto *ablakocska* (25), joka on muodostettu neutraalista ilmaisusta *ablak* perusdeminutiivijohtimella *cskA*. Kahdessa tapauksessa esiintyi *kis* ‘pieni’ adjektiivin ja neutraalin ilmaisun *ablak* yhdistelmä sekä deminutiivimuodon *ablakocska* ekvivalentti *kisablak* (26). Sen lisäksi oli ilmaisu kahdessa tapauksessa jätetty kokonaan pois.

- (25) Tu spatřil Kéval ve zdi betonové centrály ve výši asi dvou metrů okénko. (KČ:T)
Ekkor Kéval egy ablakocskát pillantott meg mintegy két méter magasban a beton erőmű falán.
Sitten Kéval näki betonisen voimalan seinässä ikkunan noin kahden metrin korkeudella.
- (26) Před okénkem stála frontička pěti lidí (...) (VP:K)
A kisablak elött öt emberből álló sor állt (...)
Viiden hengen jono seisoi pikkuikkunan edessä (...)

Taulukosta nro 18 voi tarkastella kaikkien *okénko*-deminutiivimuodon käänkösvastineita. Kävi ilmi, että tämän johdoksen tapauksessa olivat käänkösratkaisut homogeenisimpia. Hallitseva oli neutraalin ilmaisun käyttö käänkösvastineena, joka esiintyi 84 %:ssa tapauksesta. Muita käänkösvastineita oli käytetty vain poikkeuksellisesti, niiden prosenttiosuus ei ollut korkeampi kuin 4 %.

Taulukko 18. Deminutiivijohdoksen *okénko* käänkösvaihtoehdot

Käänkösvastine	Esiintyminen	Osuus
neutraali ilmaisu (<i>ablak</i>)	43	84 %
deminutiivi (<i>ablakocska</i>)	2	4 %
ei käänköetty	2	4 %
<i>kis + ablak</i>	2	4 %
ekvivalentti	2	4 %
Yhteensä	51	100 %

Sanasta *okno* 'ikkuna', josta ensimmäisen asteen deminutiivi *okénko* on johdettu, on mahdollista muodostaa toinenkin ensimmäisen asteen deminutiivi *okýnko*. Alakorpuksessa tämä ilmaisu esiintyi yhdessä tapauksessa, ja sen ipm-arvo on 0,76. *SYN2020*-korpuksessa sama ilmaisu esiintyi 602 kertaa, ja sen ipm-arvo on 4,94. Ainoassa tapauksessa, jossa *okýnko* esiintyi alakorpuksessa, se käänköettiin neutraalilla ilmaisulla *ablak*.

Deminutiivimuodosta *okénko* on mahdollista muodostaa myös toisen asteen deminutiivi *okénečko*, joka esiintyi kolme kertaa vain *SYN2020*-korpuksessa. Teoreettisesti on mahdollista muodostaa toisen asteen deminutiivi myös deminutiivijohdoksesta *okýnko* (\rightarrow *okýnečko*), mutta sellaista muotoa en löytänyt kummastakaan korpuksesta.

5.9 maminka 'äiti, äiskä'

Tässä osassa tutkimusta aloin keskittyä toiseen tutkimieni deminutiivien ryhmään, nimittäin deminutiivimuotoihin, joiden kantasana on henkilön nimitys. Voidaan olettaa, että unkarissa käytetään niiden sanojen yhteydessä myös muita keinoja kuin pelkästään deminutiivijohtimia tunnetta kuvaavien ilmaisujen värittämiseksi.

Alakorpuksessa *Beletrie cs-hu 2022* esiintyi tässä ryhmässä deminutiivimuoto *maminka* 'äiti, äiskä' eniten, 443:ssa tapauksista. Samalla tällä deminutiivimuodolla oli eniten esiintymiä kaikista tutkituista deminutiivijohdoksista. Sen ipm-arvo oli 337,56, mikä on huomattavasti enemmän kuin *SYN2020*-korpuksessa, jossa sen ipm-arvo oli vain 95,46. Nämä numerot osoittavat taas, että

deminutiivimuodot ovat yleisempiä kaunokirjallisissa teksteissä kuin journalistisissa tai ammatillisissa teksteissä.

Samalla on mainittavaa, että tämä harha esiintymien lukumäärässä voi johtua tutkitun alakorpuksen sisältämän materiaalin spesifisyydestä, kuten deminutiivijohdoksen *ulička* 'pieni katu, kuja' (5.4) tapauksessa. Tšekkiläisten alkuperäistekstien joukossa, joiden unkarinkielisiä käännöksiä olen tutkinut, on Karel Poláčekin teos *Bylo nás pět* 'Meitä oli viisi' ja Karel Čapekin teos *Matka* 'Äiti', joissa deminutiivimuoto *maminka* on yksi keskeisistä ja eniten toistuvista ilmaisuista. Edellisessä kappaleessa mainitusta alakorpuksen 443 esiintymästä oli 157 Poláčekin ja 116 Čapekin teoksessa. Toisin sanoen yli puolet johdoksen esiintymistä kuuluu vain kahteen teokseen, mikä voi vaikuttaa myös tutkimukseni tuloksiin.

Käytetyin käännösvastine oli sana *mama* 'äiti, äiskä', joka ei ole deminutiivinen eikä neutraali ilmaisu, vaan se on positiivista suhdetta (jtk kohtaan) ilmaiseva. Tämä käännösratkaisu esiintyi 267:ssä kaikista tapauksista. 149 niistä 267 tapauksesta löytyi kuitenkin käännösvastineena Poláčekin teoksessa *Bylo nás pět*. Tämä positiivista suhdetta ilmaiseva muoto on myös toiminut kantasanana kahdelle muulle esiintyvälle käännösvastineelle *mamuska* (27) ja *mamika* (28). Molemmat muodot ovat oikeastaan deminutiivimuodoja. Ensimmäisenä mainittu *mamuska* on muodostettu *u* ja *ska* -marginaalisten johtimien yhdistelmällä (*mama* → *mam-u* → *mamu-ska*), toinen mainittu *mamika* on muodostettu myös marginaalisella johtimella *ika*. Tiedot kaikista marginaalisista johtimista löytyvät luvusta 3.1.2.2.

- (27) Mami, maminko, ty jsi tady? (Rozsvítí.) Já tě hledám. (KČ:M)
 Mama, mamuskám, te itt vagy? (Felgyújtja a lámpát.) Már kerestelek.
 Äiti, äiskä, oletko täällä? (Hän sytyttää valon.) Etsin sinua.
- (28) (...) mami, prosím tě, maminko, ty mě musíš pustit! (KČ:M)
 (...) mama, kérlek, mamikám, kell hogy elengedj!
 (...) äiti, ole kiltti, äiskä, sinun täytyy päästää minut menemään!

Toiseksi käytetyin käännösvastine oli deminutiivimuotoinen *anyuka* 'äiskä' (29), joka esiintyi 102 kertaa. Se syntyi neutraalisesta ilmaisusta *anya* 'äiti' marginaalisella deminutiivisuffiksilla *uka*. Samasta kantasanasta on muodostettu myös kaksi muuta käännösratkaisua *anyu* (30) ja *anyuska* (31). Myös nämä deminutiivimuodot on muodostettu marginaalisella johtimella – sana *anyu* johtimen *u* avulla ja *anyuska u* ja *ska* -johtimien yhdistelmällä (*anya* → *any-u* → *anyu-ska*). On selvä, että tässä tapauksessa deminutiivimuodon merkitys on pääasiassa hellittely, positiivisen suhteen ilmaiseminen jne., ei pienemmän koon ilmaisu.

- (29) Je tam cesta, šípkový keř, dezertér, potulný muzikant a maminka. (MK:Ž)
 Ott van az ösvény, a csipkebokor, a dezertőr, a vándormuzsikus és anyuka.
 Siellä on tie, ruusunmarjan pensas, karkuri, vaeltava muusikko ja äiti.

- (30) V zářivém červnovém ránu tatínek s maminkou (...) (VP:K)
 Ragyogó júniusi reggel, apu, anyu (...)
 Kirkkaana kesäkuun aamuna isä ja äiti (...)
- (31) "(...) poněvadž i můj tatínek byl Švejk a maminka paní Švejková." (JH)
 - (...) mert apuskám Švejk volt, anyuskám pedig Švejkné.
 "(...) koska isäni oli myös Švejk ja äitini oli rouva Švejková."

Edellisessä kappaleessa mainitut deminutiivimuodot on muodostettu neutraalista ilmaisusta *anya* 'äiti', joka esiintyi käännösvastineena 29 kertaa. Sen lisäksi siitä on mahdollista muodostaa deminutiivimuoto perusjohtimella *cskA*. Kuitenkin *anyácska* 'äiskä' (32) -deminutiivimuoto esiintyi vain kaksi kertaa. Sen lisäksi seitsemässä tapauksessa esiintyi käännösratkaisuna sana *anyjuk* (33). Tämä sana esiintyi vanhemmissa teksteissä (Hašek ja Čapek) merkityksessä vaimo, rouva tai muori.

- (32) (...) maminka ted' dělala ve včelařském družstvu (...) (VP:K)
 (...) anyácska most egy méhészsözvetkezeten dolgozik, (...)
 (...) äitini työskentelee nyt mehiläishoitoalalla (...)
- (33) Vždyť je to ohromná cifra, maminko. (KČ:V)
 Hatalmas szám ez, anyjuk.
 Se on valtava määrä, vaimo.

Toinen käännösvastineena käytetty neutraali ilmaisu oli *édesanya* 'äiti', joka esiintyi 15 kertaa. Viimeinen esiintyvä käännösratkaisu on käännöksen puuttuminen, joka esiintyi 17 tapauksessa. Kääntäjät käyttivät sitä, kun kontekstista on selvää, kenestä on puhe, tai silloin kun ilmaisua oli tšekissä käytetty puhuteltavan henkilön merkityksessä (34). Deminutiivimuodon korvaaminen nimellä ei myöskään ollut poikkeuksellista (35).

- (34) Já ne, maminko, ale druží. (KČ:M)
 Én nem, de mások igen.
 En minä, äiti, mutta muut kyllä.
- (35) (...) je už moc těžká a maminka sotva plete nohama (...) (VP:K)
 (...) már nagyon nehéz a kicsi, Lenka alig bírja, rogyadozik a térde (...)
 (...) hän on jo liian painavaa ja äiti pystyy hädin tuskin liikuttamaan jalkojaan (...)

Taulukosta nro 19 kävi ilmi, että deminutiivijohdoksen *maminka* käytetyin käännösvastine on jo mainittu positiivista suhdetta ilmaiseva muoto *mama*, joka esiintyi 60 %:ssa tapauksista. Toiseksi käytetyin (23 %) on deminutiivimuotoinen *anyuska*. Neutraalia ilmaisua *anya* on käytetty vain seitsemässä prosentissa tapauksista. Toinen neutraali ilmaisu *édesanya* esiintyi vain kolmessa prosentissa tapauksista. Muiden käännösvastineiden käyttö on hyvin harvinaista.

Taulukko 19. Deminutiivijohdoksen *maminka* käänkösvaihtoehdot

Käänkösvastine	Esiintyminen	Osuus
<i>mama</i>	267	60 %
deminutiivi (<i>anyuka</i>)	102	23 %
neutraali ilmaisu (<i>anya</i>)	29	7 %
ei käännetty	17	4 %
<i>édesanya</i>	15	3 %
<i>anyjuk</i>	7	2 %
deminutiivi (<i>anyácska</i>)	2	0,33 %
kantasana <i>mama</i>	2	0,33 %
kantasana <i>anya</i>	2	0,33 %
Yhteensä	443	100 %

Samasta kantasanaasta *máma* 'äiti', josta on johdettu toisen asteen deminutiivimuoto *maminka* on mahdollista muodostaa myös muut deminutiivimuodot. Korpuksessa *SYN2020* löysin toisen asteen deminutiivin *mamička*, joka esiintyi 16 kertaa (sen ipm-arvo oli vain 0,13), ja kolmannen asteen deminutiivin *maminečka*, joka esiintyi 13 kertaa (sen ipm-arvo on vielä matalampi vain 0,11). Tutkimastani alakorpuksista en löytänyt kumpaakaan näistä johdoksista.

5.10 *tatínek* 'isä, iskä'

Deminutiivimuodolla *tatínek* 'isä, iskä' oli toiseksi eniten esiintymiä kaikista tutkituista deminutiivijohdoksista. Alakorpuksessa *Beletrie cs-hu 2022* se esiintyi 387 kertaa, ja sen ipm-arvo oli 294,89. Vertailun vuoksi korpuksessa *SYN2020* johdos esiintyi 5 112 kertaa, ja sen ipm-arvo oli vain 41,96, eli se oli taas huomattavasti matalampi, samoin kuin *maminka* 'äiskä' -tapauksessa. Myös *tatínek*-deminutiivimuodon tapauksessa voisi pääsyyntä tähän olla se, että tällaista muotoa on useimmiten käytetty kaunokirjallisissa teksteissä. Harha esiintymien lukumäärässä voi johtua myös tutkitun alakorpuksen sisältämän materiaalin spesifisyydestä, samoin kuin jo edellisessä alaluvussa mainitun deminutiivijohdoksen *maminka* tapauksessa. Karel Poláčekin teoksessa *Bylo nás pět* 'Meitä oli viisi' deminutiivimuoto *tatínek* on yksi keskeisistä ja eniten toistuvista ilmaisuista. Mainitusta alakorpuksen 387 esiintymästä oli 235 (noin kaksi kolmasosaa) juuri tässä teoksessa, mikä tietenkin saattaa vääristää tutkimukseni tuloksia.

Käytetyin deminutiivimuodon *tatínek* käänkösvastine oli samoin kuin johdoksen *maminka* tapauksessa positiivista suhdetta ilmaiseva muoto *papa* 'isä, iskä', joka esiintyi 264 kertaa. Kuitenkin on mainittava, että 220 tapauksessa niistä 264 esiintymästä tämä käänkösratkaisu esiintyi jo mainitussa Poláčekin teoksessa.

Toiseksi käytetyin käännösvastine oli neutraali ilmaisu *apa* 'isä', joka esiintyi 62 kertaa. Tästä neutraalista ilmaisusta on unkarin kielessä mahdollista muodostaa erilaisia deminutiivimuotoja, tutkimassani materiaalissa ne on muodostettu erilaisilla marginaalisilla deminutiivijohtimilla. Käytetyin niistä oli deminutiivimuoto *apuka* 'iskä' (36), joka on muodostettu *uka-* deminutiivijohtimella (*apa* → *ap-uka*). Samasta kantasanasta on muodostettu myös *apu* 'iskä' (37) -deminutiivimuoto, joka esiintyi 4 kertaa. Se on johdettu *u-*deminutiivijohtimella. Johtimen *u* ja *ska* -yhdistelmällä on niin ikään johdettu deminutiivimuoto *apuska* 'iskä' (*apa* → *ap-u* → *apu-ska*), joka esiintyi käännösvastineena yhden kerran. Sen lisäksi kantasanasta *apa* oli muodostettu myös ilmaisu *nagyapa*, jonka merkitys on isoisä, ei isä. Kuitenkin tämä käännösratkaisu esiintyi tutkitussa materiaalissa vain yhden kerran.

- (36) V revolučných dneh znárodnili totiž jejímu tatínkovi obchod (...) (MK:S)
 A forradalmi napokban ugyanis államosították az apukája boltját, (...)
 Vallankumouksellisina päivinä he kansallistivat hänen isänsä liiketoiminnan (...)
- (37) (...) zdá se, že jí tatínek stačí už jen třikrát týdně," (...) (VP:K)
 (...) úgy látszik, hogy apu már elég neki hetenként háromszor.
 (...) näyttää siltä, että iskä riittää hänelle vain kolme kertaa viikossa.

Seitsemässä tapauksessa oli käännösvastineena käytetty myös toista neutraalia ilmaisu *édesapa* 'isä'. Kahdessa tapauksessa oli käytetty myös ilmaisu *atya* 'isä', joka on nykyunkarissa lähes arkaainen ja jonka merkitys voi olla myös pappi tai jopa Jumala. Yhden kerran esiintyi käännösratkaisuna myös ilmaisu *tata* 'isä, iskä', jonka merkitys voi olla joko isän ilmaiseminen tai jota on mahdollista käyttää puhuttaessa vanhoista miehistä tai puhuteltaessa heitä humoristisesti tai halventavasti.

Viimeinen käännösratkaisu, joka *tatínek*-deminutiivijohdoksen tapauksessa esiintyi, on käännöksen puuttuminen. Näin on kahdeksassa tapauksessa silloin, kun kontekstista on selvää, kenestä on puhe, tai kun ilmaisu on tšekissä käytetty puhuteltavan henkilön merkityksessä.

Kuten jo mainitsin tekstissä aiemmin, deminutiivimuodon *tatínek* 'iskä' käytetyin käännösvastine on positiivisesta suhdetta ilmaiseva muoto *papa*, joka esiintyi käännösvastineena 68 %:ssa tapauksista. Toiseksi käytetyin (16 %) oli neutraali ilmaisu *apa* ja kolmanneksi käytetyin (10 %) deminutiivimuotoinen *apuka*. Muutamassa tapauksessa esiintyi käännösvastineena myös toinen neutraali ilmaisu *édesapa* (2 %) tai käännös puuttui (2 %). Muita käännösratkaisuja on käytetty harvoin, mikä on mahdollista tarkistaa taulukosta nro 20.

Taulukko 20. Deminutiivijohdoksen *tatínek* käänösvaihtoehdot

Käänösvastine	Esiintyminen	Osuus
<i>papa</i>	264	68 %
neutraali ilmaisu (<i>apa</i>)	62	16 %
deminutiivi (<i>apuka</i>)	37	10 %
ei käännetty	8	2 %
<i>édesapa</i>	7	2 %
<i>apu</i>	4	0,6 %
<i>atya</i>	2	0,4 %
<i>apuska</i>	1	0,3 %
<i>tata</i>	1	0,3 %
<i>nagyapa</i>	1	0,3 %
Yhteensä	387	100 %

Kantasanasta *táta* 'isä', josta on johdettu ensimmäisen asteen deminutiivi *tatínek* 'iskä', on mahdollista muodostaa myös muita deminutiivijohdoksia. Ainoa, joka esiintyi tutkimassani alakorpuksessa, oli *tatínek*-johdoksen vastine *tatíček* 'iskä'. Tämä deminutiivimuoto esiintyi kaksi kertaa, ja sen ipm-arvo oli 1,52. Vertailun vuoksi korpuksessa *SYN2020* oli saman johdoksen ipm-arvo suurin piirtein sama, vain 0,9. Muita mahdollisia deminutiivimuotoja en ole löytänyt kummastakaan korpuksesta. Deminutiivijohdos *tatíček* oli alakorpuksessa yhden kerran käännetty neutraalilla ilmaisulla *apa* ja yhden kerran deminutiivimuodolla *apuka*. Kuitenkin tämä materiaali on liian rajallinen, että siitä voisi tehdä johtopäätöksiä siitä, kuinka deminutiivimuoto *tatíček* käännetään unkariksi.

5.11 *babička* 'isoäiti, mummo'

Deminutiivijohdoksella *babička* 'isoäiti, mummo' on alakorpuksessa kolmanneksi eniten esiintymiä: yhteensä se esiintyy 267 kertaa, ja sen ipm-arvo on 203,45. Vertailun vuoksi korpuksessa *SYN2020* sama johdos esiintyy 8 915 kertaa, ja sen ipm-arvo on taas huomattavasti matalampi 73,18. Sitä siis käytetään enemmän kaunokirjallisissa teksteissä. Sama koskee kahdessa edellisessä luvussa kuvattua deminutiivijohdosta *maminka* ja *tatínek*. Sen lisäksi myös tässä tapauksessa löysin suurin osan kaikista esiintymistä vain yhdestä teoksesta. Michal Vieweghin teoksessa *Báječná léta pod psa* 'Ihania huonoja vuosia' esiintyi deminutiivimuoto *babička* 167 kertaa eli alle kahdessa kolmannesosassa kaikista tapauksista.

Ilmaisu *babička* on melko spesifinen, koska nykytšekissä sitä voidaan pitää suhteellisen neutraalina terminä, vaikka se on muodollisesti deminutiivi (se on johdettu kantasana *bába* 'isoäiti'), jota käytetään jommankumman vanhemman äidin nimityksenä. Samoin tämä johdos voi esiintyä

merkityksessä 'vanha nainen'. Alkuperäisellä kantasanalla *bába* oli myös nämä kaksi perusmerkitystä; perhesuhdetta osoittavassa merkityksessä se on nykyään jo täysin poissa käytöstä, ja vanhan naisen merkityksessä se on ajan myötä saanut vahvan halventavan sävyn. Molempia sanoja, *babička* ja *bába*, voidaan käyttää myös kolmannessa merkityksessä 'synnytystavustaja'. Tässä merkityksessä molemmat sanat esiintyvät adjektiivin *porodní* 'synnytykseen liittyvä' kanssa, eli ne muodostavat vakiintuneen ilmaisun. Vakiintunut ilmaisu *porodní babička* 'synnytystavustaja, kätilö' esiintyi alakorpuksessa *Beletrie cs-hu 2022* yhden kerran. Tutkimuksesta jätin sen pois leksikalisatiotapauksena. Lopuksi siis tutkin 266 ilmaisua, jossa esiintyi johdos *babička*.

Hallitsevana käänösvastineena oli kääntäjien käyttämä positiivista suhdetta ilmaiseva muoto *nagymama* 'isoäiti, mummo', joka esiintyi 244 kertaa. Kuitenkin 163 kertaa se esiintyi jo mainituissa Vieweghin teoksessa. Sen lisäksi viidessä tapauksessa esiintyi neutraali ilmaisu *nagyanya* 'isoäiti' ja kahdessa tapauksessa myös sen synonyymi *öreganya* 'isoäiti'. Yhden kerran tämä ilmaisu esiintyi adjektiivin ja substantiivin yhdistelmänä *öreg anya* 'vanha äiti', eli ei yhdyssanana.

Kahdeksassa tapauksessa esiintyi käänösratkaisuna ilmaisu *öregasszony* 'vanha nainen' (38) ja yhden kerran myös ilmaisu *mámi* 'vanha nainen' (39). Tämä ilmaisu voi joissakin tapauksissa esiintyä isoäidin merkityksessä, kuitenkin tällainen ilmaisun käyttö on arkaaista. Yhdessä tapauksessa oli tšekin *babička* 'isoäiti' käännetty *anyós* 'anoppi' (40) sanalla.

- (38) (...) objevil babičku, k níž chodili na mléko (...) (KČ:Tr)
 (...) megismerkedtek egy öregasszonnyal, és eljártak hozzá tejet inni; (...)
 (...) löysivät isoäidin, jonka luo he menivät juomaan maitoa (...)
- (39) (...) jako nějaká opuštěná babička na farmě v blízkosti mexických hranic bájí o nějakém slavném mexickém banditovi. (JH)
 (...) mint ahogy egy elhagyatott mámi locsoghat a mexikói határ közelében egy farmon valami hírhedt mexik.
 (...) kuin joku hylätty isoäiti maatilalla Meksikon rajan lähellä, joka uneksi kuuluisasta meksikolaisesta bandiitista.
- (40) "Jestli to nevíš, tak se vám zítra vrátí babička z lázní." (VP:K)
 -Ha nem tudnád, holnap megérkezik az anyósod.
 "Jos et tiedä, isoäitisi tulee huomenna takaisin kylpylästä."

Viimeinen käytetty käänösvastine oli, kuten muiden tutkittujen deminutiivimuotojen tapauksessa, käänöksen puuttuminen, joka esiintyi viidessä tapauksessa. Kääntäjät valitsivat tämän käänösratkaisun silloin, kun oli kontekstista selvää, kenestä on puhetta.

Taulukosta nro 21 kävi ilmi, että deminutiivijohdoksen *babička* 'isoäiti' selkeästi hallitseva käänösvastine on positiivista suhdetta ilmaiseva muoto *nagymama* (91,5 %). Muut käänökset

esiintyvät vain hyvin harvinaisesti. Toiseksi käytetyin käännösvastine oli *öregasszony* (3 %), joka esiintyi silloin, kuin alkuperäisessä tekstissä oli johdosta *babička* käytetty vanhan naisen merkityksessä. Kolmanneksi käytetyin oli neutraali ilmaisu ja käännöksen puuttuminen (2 %).

Taulukko 21. Deminutiivijohdoksen *babička* käännösvaihtoehdot

Käännösvastine	Esiintyminen	Osuus
<i>nagymama</i>	244	91,5 %
vanha nainen (<i>öregasszony</i> jne.)	8	3 %
neutraali ilmaisu (<i>nagyanya</i>)	5	2 %
ei käännetty	5	2 %
<i>öreganya/öreg anya</i>	3	1 %
<i>anyós</i>	1	0,5 %
Yhteensä	266	100 %

Kantasanasta *bába* 'ämmä' on mahdollista muodostaa myös ensimmäisen asteen deminutiivimuoto *babka* 'vanha nainen (useimmiten positiivinen merkitys)', joka alakorpuksessa esiintyi kymmenen kertaa ja jonka ipm-arvo oli 7,62. Korpuksessa *SYN2020* johdos *babka* esiintyi 748 kertaa, mutta monessa tapauksessa se esiintyi vakiintuneena ilmaisuna *za babku* 'ostaa tai myydä edulliseen hintaan'. Kun jätin nämä ilmaisut pois, jäi korpukseen *SYN2020* deminutiivimuodon *babka* 560 esiintymää. Alakorpuksessa oli tämä deminutiivimuoto käännetty viisi kertaa ilmaisulla *öregasszony*. Sen lisäksi esiintyivät myös *nyanya* 'vanha nainen', *öreg néni* 'vanha täti', *öreglány* 'vanha tyttö', *öreg banya* 'vanha nainen (negatiivinen merkitys = ämmä)' ja *öreganya* 'vanha äiti'. Vaikka tätä deminutiivimuotoa löytyy alakorpuksesta hyvin usein, on myös tässä tapauksessa materiaali liian rajoittunutta johtopäätöksien tekemiseksi siitä, kuinka deminutiivimuotoa *babka* käännetään unkariksi.

5.12 *dědeček* 'isoisä, pappa'

Deminutiivijohdos *dědeček* 'isoisä, pappa' esiintyi alakorpuksessa 194 kertaa, ja sen ipm-arvo oli 147,82. Se on matalampi kuin kolmessa edellisessä tapauksessa, silti on tämä arvo yksi tutkitun materiaalin suurimmista. Korpuksessa *SYN2020* johdos esiintyi 3640 kertaa, ja sen ipm-arvo on vain 29,88 eli taas huomattavasti matalampi. Samoin kuin kolmessa edellisessä tapauksessa (5.9, 5.10, 5.11) voi olla syynä se, että tällainen muoto esiintyy useammin kaunokirjallisissa teksteissä. Sen lisäksi myös tässä tapauksessa voi harha esiintymien määrässä johtua alakorpuksen materiaalin spesifiydestä (lue lisää luvusta 4.2). Suurimman osan jo mainituista esiintymistä löysin vain yhdestä teoksesta. Samoin kuin *babička* 'isoäiti, mummo' -johdoksen tapauksessa oli kyse Michal

Vieweghin kirjasta *Báječná léta pod psa* 'Ihania huonoja vuosia', jossa se esiintyi 129 kertaa eli taas noin kahdessa kolmannesosassa kaikista esiintymistä.

Deminutiivimuoto *dědeček* voi samoin kuin johdos *babička* esiintyä sekä jommankumman vanhemman isän nimityksenä että vanhan miehen nimityksenä. Molemmissa tapauksissa on muodolla deminutiivinen merkitys, koska on olemassa – ja on yleisesti käytetty – myös ei-deminutiivimuotoinen *děd* 'isoisä' (tai *děda* 'isoisä'), jolla ei ole, toisin kuin sanalla *bába* 'ämmä', pejoratiivista merkitystä.

Useimmiten esiintyi johdoksen *dědeček* käännösvastineena neutraali ilmaisu *nagyapa* 'isoisä'. Tämä käännösratkaisu esiintyi 163 kertaa, mutta 127:ssä niistä tapauksista se esiintyi Vieweghin teoksessa. On huomattavaa, että johdoksen *dědeček* käytetyin – ja hallitseva – käännösvastine oli neutraali ilmaisu, mutta *babička*-johdoksen käytetyin – ja hallitseva – vastine oli toisaalta positiivista suhdetta ilmaiseva muoto. Neutraalin ilmaisun *nagyapa* synonyymina voi toimia myös sana *öregapa* 'isoisä', joka esiintyi kaksi kertaa. Sanan toinen merkitys voi olla myös 'vanha mies', kuitenkin korpuksessa tämä sana ei sellaisessa merkityksessä esiinny. Sen lisäksi sanalla *nagyapó* (41), joka alakorpuksessa esiintyi myös kaksi kertaa, on ennemminkin merkitys 'vanha mies, ukko', vaikka se voi esiintyä myös merkityksessä 'pappa'.

- (41) Byl to dědeček jak z pohádky. (JT)
 Mint valami mesebeli nagyapó.
 Hän oli melkein kuin joku isoisä sadusta.

Toiseksi käytetyin käännösvastine oli positiivista suhdetta ilmaiseva muoto *nagypapa* 'pappa', joka tutkitussa materiaalissa esiintyi 20 kertaa. Muissa tapauksissa oli käännösvastineena käytetty joko ilmaisua 'vanha mies' tai käännös puuttui. 'Vanha mies' -merkityksessä oli käytetty ilmaisuja *apóka* 'vanha mies (joskus myös isoisä)' (42), joka esiintyi kaksi kertaa, ja *bácsi* 'ukko', *bácsika* 'mukava ukko' (43), *aggastyán* 'vanha ihminen, mies', *tata* 'ukko, vanha mies (joskus myös pappa)', jotka kaikki esiintyivät käännösratkaisuna kerran. Useimmat näistä ilmauksista esiintyivät Hašekin teoksessa *Dobryj voják Švejk* 'Kunnon sotamies Švejk maailmansodassa'. Kiinnostavaa on, että sana *bácsi* on oikeastaan deminutiivimuotoinen, se oli muodostettu sanasta *bács* 'setä' liittämällä siihen perusdeminutiivisuffiksin *i*. Sana *bácsika* muodostettiin sitten marginaalisella deminutiivijohtimella *ika*. Myös *apóka* on deminutiivimuotoinen. Kantasanasta *apó* 'vanha mies' se oli johdettu *ka*-deminutiiviperusjohtimella. Sen merkitys on siis enemmän 'mukava tai hyvä vanha mies'. Käännöksen puuttumista oli *dědečekin* tapauksessa käytetty käännösvastineena vain yhden kerran silloin, kun oli kontekstista selvää, kenestä on puhe.

- (42) “Jinudy nešlo, dědečku.” (JH)
 -Nem lehetett másképp, apókám.
 “Se ei olisi voinut olla eri tavalla, ukko”
- (43) “Tak spánembohem, dědečku.” (JH)
 -Hát isten áldja, bácsikám.
 “Jumala siunatkoon sinua, setä.”

Taulukosta nro 22 kävi ilmi, että deminutiivijohdoksen *dědeček* yleisin käänkösvastine on neutraali ilmaisu *nagyapa* ’isoisä’, joka on selvästi eniten käytetty (84 %). Toiseksi käytetyin oli positiivista suhdetta ilmaiseva muoto *nagyapa* ’pappa’, joka esiintyi käänkösratkaisuna 10 %:ssa tapauksista. Kolmessa prosentissa tapauksista kääntäjät käyttivät sanaa, joka oli ’vanha mies’ -merkityksessä, kuitenkin tämä sanaryhmä oli hyvin heterogeeninen. Muita käänkösratkaisuja esiintyi vain harvoin, noin yhdessä prosentissa kaikista tapauksista.

Taulukko 22. Deminutiivijohdoksen *dědeček* käänkösvaihtoehdot

Käänkösvastine	Esiintyminen	Osuus
neutraali ilmaisu (<i>nagyapa</i>)	163	84 %
<i>nagypapa</i>	20	10 %
vanha mies (<i>tata</i> jne.)	6	3 %
<i>nagyapó</i>	2	1,2 %
<i>öregapa</i>	2	1,2 %
ei käänkösty	1	0,8 %
Yhteensä	194	100 %

Kantasana *děda* ’isoisä’ on mahdollista muodostaa myös muita deminutiivimuotoja. Alakorpuksesta löysin deminutiivimuodon *dědeček* ekvivalenttina deminutiivijohdoksen *dědoušek* ’pappa, vanha mies’, joka esiintyi kaksi kertaa. Sen ipm-arvo oli 1,52. Vertailun vuoksi korpuksessa *SYN2020* on saman johdoksen ipm-arvo vain 0,16. Deminutiivimuodon *dědoušek* käänkösvastineena oli yhden kerran käytetty sana *tata* ’ukko, setä, vanha mies’ ja yhden kerran sanaa *nagypapi* ’pappa’, joka on muodostettu positiivista suhdetta ilmaisevasta muodosta *nagypapa* ’pappa’ deminutiivin perusjohtimella *i*; se on siis deminutiivimuotoinen. Ilmaisu *tata* esiintyi samassa merkityksessä myös muodon *dědeček* käänkösvastineena, kuitenkin ilmaisu *nagypapi* on täysin uusi. Taas on tässä tapauksessa materiaali liian rajallista, että siitä voisi tehdä johtopäätöksiä siitä, kuinka deminutiivimuoto *dědoušek* käänkösty unkariksi.

5.13 holčička ’pikkutyttö’

Deminutiivijohdos *holčička* ’pikkutyttö’ esiintyi alakorpuksessa 104, ja sen ipm-arvo oli 79,25 eli vähän korkeampi kuin korpuksessa *SYN2020*, jossa sen ipm-arvo oli 39,01. Kuitenkaan ero

esiintymisessä ei ole niin valtava kuin edellisessä neljässä tapauksessa. On siis selvää, että johdosta käytetään useammin kaunokirjallisissa teksteissä kuin journalistisissa tai ammatillisissa.

Tšekissä deminutiivimuoto *holčička* voi tarkoittaa nuorta tyttöä (eli se toimii deminutiivimuodon *děvčátko* 'pikkutyttö' synonyymina), mutta myös aikuista naista. Jälkimmäisessä tapauksessa sanan ilmaisukyky on voimakkaampi, usein sillä on ironinen tai jopa uhkaava luonne, jolla puhuja osoittaa ylivoimaisen asemansa. Usein se voi sellaisessa tapauksessa esiintyä teitittelyn yhteydessä.

Useimmiten kääntäjät käyttivät käännösvastineena yhdyssanaa *kislány* eli sanojen pieni ja tyttö yhdistelmää. Tämä käännösratkaisu esiintyi 82 kertaa, yhdessä tapauksessa se oli muodossa *kisleány*. Toiseksi käytetyin oli neutraali ilmaisu *lány* 'tyttö', joka esiintyi kahdeksan kertaa. Kahdessa tapauksessa esiintyi myös deminutiivimuotoinen *lányka* 'pikkutyttö' (44), joka on johdettu neutraalista ilmaisusta *lány* perusdeminutiivijohtimella *ka*.

- (44) “Prosím tě, co se ti stalo?” řekla holčička klidně. (MK:S)
 Mi a csoda történt veled - kérdezte a lányka békésen.
 “Mikä ihmettä sinulle tapahtui“, kysyi tyttö rauhallisesti.

Kolmanneksi käytetyin oli käännöksen puuttuminen. Tämä vaihtoehto esiintyi viisi kertaa. Yleensä se esiintyi silloin, kun oli kontekstista selvää, kenestä on puhe. Yhden kerran deminutiivimuoto oli korvattu hahmon nimellä. Kahdessa tapauksessa esiintyi käännösvastineena adjektiivi *kicsim* 'pikkuiseni, kultaseni' (45). Sen lisäksi oli yhden kerran käytetty sanaa *nő* 'nainen', joka esiintyi silloin kun *holčičkaa* oli käytetty aikuisen naisen merkityksessä. Samoin yhden kerran esiintyi sana *gyerek* 'lapsi', silloin kun johdos oli merkityksessä 'pikkutyttö'.

- (45) Nevím, holčičko, nevím. (KČ:M)
 Nem vagyok benne biztos, kicsim.
 En ole varma, kultaseni.

Vaikka ekvivalentin käyttö oli pieni ryhmä ja esiintyi vain kolmessa tapauksessa, siinä käytettiin käännösvastineita, jotka olivat erittäin mielenkiitaisia. Kääntäjät päättivät käyttää erilaisia, hyvin idiomattisia ilmaisuja tämän deminutiivimuodon kääntämiseksi. Yksi sanoista oli *kicsaj* 'pikkutyttö' (46), jota oli käytetty – ei pikkutytön merkityksessä – vaan ironisessa, halventavassa merkityksessä. Erittäin mielenkiintoinen on ilmaisun *kis béka* 'pieni sammakko' (47) käyttö.

Vastaava ilmaisu on myös tšekissä, ja samoin kuin tässä unkarin kielen tapauksessa se tarkoittaa nuorta, kokematon, naiivia naista. Viimeinen ekvivalentti oli *pulykatojás* 'kalkkunan muna', joka on hyvin idiomattinen. Tällä ilmaisulla osoitetaan nuorta pisamaista kasvoa eli kuvaannollisesti nuorta naista tai pikkutyttöä.

- (46) (...) holčičky blily ... (...) (JT)
 (...) rókáztak a kiscsajok ... (...)
 (...) naiset oksensivat ... (...)
- (47) “Nějakou holčičku vždycky najdou, která to dosvědčí.“ (MK:N)
 Egy kis békát mindig találnak, aki ezt bizonyítani fogja.
 “He löytävät aina kokemattoman tytön, joka todistaa sen.”

Taulukon nro 23 tietojen perusteella on selvää, että deminutiivijohdoksen käytetyin käännösvastine (79 %) on yhdyssana *kislány*. Toiseksi käytetyin käännösratkaisu – neutraalin ilmaisun käyttö – esiintyi vain kahdeksassa prosentissa tapauksista, ja kolmanneksi käytettyä käännöksen puuttumista oli käytetty vain viidessä prosentissa tapauksista. Idiomaattista ilmaisua oli käytetty vain kolmessa prosentissa kaikista tapauksista. Deminutiivimuotoinen *lánya* esiintyi käännösvastineena vain kahdessa prosentissa tapauksista. Muiden käännösratkaisujen käyttö oli hyvin poikkeuksellista.

Taulukko 23. Deminutiivijohdoksen *holčička* käänösvaihtoehdot

Käänösvastine	Esiintyminen	Osuus
<i>kislány/kisleány</i>	82	79 %
neutraali ilmaisu (<i>lánya</i>)	8	8 %
ei käännetty	5	5 %
idiomi (<i>kiscsaj</i> jne.)	3	3 %
deminutiivi (<i>lánya</i>)	2	2 %
<i>kicsim</i>	2	2 %
<i>nő</i>	1	1 %
<i>gyerek</i>	1	1 %
Yhteensä	104	100 %

5.14 *chlapík* 'hyvä tyyppi' ja *chlápek* 'ikävä tyyppi'

Kuten mainitsin jo luvussa 4.3, päätin tutkia deminutiivijohdoksia *chlapík* ja *chlápek* yhdessä, koska molemmat on johdettu samasta kantasana *chlap* 'mies' kilpailevilla ensimmäisen asteen deminutiivijohtimella *ik* ja *ek*. Vaikka molemmat on johdettu samasta substantiivista ensimmäisen asteen deminutiivijohtimella, on niiden merkityksessä huomattava ero. Johdoksen *chlapík* merkitys on positiivisempi, sitä käytetään, kun puhutaan mukavasta miehestä, tai kun halutaan sanoa, että tietty mies on tehnyt jotain hyvin (48). Toisaalta johdoksen *chlápek* merkitys on negatiivisempi, sitä käytetään, kun puhutaan ikävästä miehestä, oudosta tyypistä tai jopa sellaisesta miehestä, joka on vaarallinen (49).

- (48) Ano, Mirek byl správný chlapík na svém místě. (JF)
 Igen, Mirek nagyszerű fiú volt, ember a talpán.
 Kyllä, Mirek oli hieno kaveri, mies jaloillaan.

- (49) (...) přišli tři a v tý chvíli jsem zapomněl jméno hledanýho chlápka (...) (JT)
 (...) hárman odajöttek hozzám, és abban a pillanatban elfelejtettem a keresett pofa nevét
 (...)
 (...) kolme tuli ja sillä hetkellä unohdin halutun rikollisen nimen (...)

Toinen ero näiden deminutiivimuotojen välillä on se, että *chlapík*-muoto esiintyi tutkitussa alakorpuksessa huomattavasti enemmän, 102 kertaa. Johdos *chlápek* esiintyi vain 55 kertaa eli puolet harvemmin, ja sen ipm-arvo oli vain 41,91. Johdoksella *chlapík* oli ipm-arvo 77,72. Vertailun vuoksi korpuksessa *SYN2020* oli molempien deminutiivimuotojen ipm-arvo huomattavasti matalampi, vain 16,37 tapauksessa *chlapík* ja 17,42 tapauksessa *chlápek*. Molemmat muodot siis esiintyvät useammin kaunokirjallisissa teksteissä. Kuitenkin on kiinnostavaa, että *SYN2020*-korpuksessa esiintyy deminutiivimuoto *chlápek* useammin kuin *chlapík*, vaikka ero ei ole kovin iso. Kuten mainitsin jo kappaleen alussa, alakorpuksessa esiintyy deminutiivijohdos *chlapík* huomattavasti enemmän kuin *chlápek*.

Molemmissa tapauksissa oli käytetyin käännösvastine deminutiivimuotoinen *fickó* (50), joka on muodostettu lyhennetystä kantasanan *fiú* 'poika' muodosta *fi*, liittämällä marginaalisten deminutiivijohtimien yhdistelmä *c+kó* (*fiú* → *fi* → *fi-c* → *fic-kó*). Vaikka tämä muoto on muodostettu deminutiivijohtimella, sen merkitys ei ole hellittelyä eikä pienempää kokoa ilmaiseva vaan se on tuttavallinen. Muoto siis voidaan kääntää kaveri, poju, veikko, jätkä tai kundi -sanoilla. Tämä käännösratkaisu oli molemmissa tapauksessa hallitseva. *Chlapíkin* tapauksessa se esiintyi 45 kertaa kaikista 102 esiintymästä. *Chlápekin* tapauksessa se esiintyi 27 kertaa kaikista 55 esiintymästä.

- (50) Člověče, to je chlapík, ten Krolmus. (KČ:T)
 Barátom, ez a Krolmus belevaló fickó.
 Mies, tämä on kaveri, tuo Krolmus.

Suunnilleen sama esiintymien osuus esiintyi myös neutraalin ilmaisun *fiú* 'poka' käännösvaihtoehdon käytössä. Molemmissa tapauksissa oli käännösvastineina käytetty myös muita deminutiivimuotoja kuten *pasi* 'jätkä, hemmo, heppu', *hapsi* 'jätkä, kundi', *faszi* 'tyyppi, heppu, jätkä'. *Pasi* on muodostettu substantiivista *pasas* 'toveri, kaveri' perusdeminutiivijohtimella *i*. *Pasas* esiintyi myös yhden kerran käännösratkaisuna *chlápek*-johdoksen yhteydessä. Myös *faszi* on muodostettu perusdeminutiivijohtimella *i*, kantasana *fasz* 'mulkku, dorka'. Viimeinen mainittu deminutiivimuoto on muodostettu joko kantasana *haver* 'kamu, kaveri' lyhentämällä ja liittämällä deminutiivijohdin *si* tai yhdistämällä substantiivi *haver* ja *pasi*. On kiinnostavaa, että vaikka nämä muodot on muodostettu deminutiivijohtimella, samalla kuin *fickó* tapauksessa niiden merkitys ei ole deminutiivinen eikä hellittelevä, vaan ne ovat tuttavallisia ja joissakin tapauksissa

jopa vulgaareja muotoja. On huomattava, että vaikka tšekissä on *chlapík* ja *chlápek* -muotojen välillä merkitysero, yllä mainittuja deminutiivimuotoisia unkarin käännösvaihtoehtoja on käytetty suunnilleen yhtä usein sekä *chlápek* että *chlapík* -sanojen yhteydessä.

Edellisessä kappaleessa mainittujen käännösvastineiden lisäksi esiintyi molempien johdoksien käännösratkaisuna myös muita samoja vaihtoehtoja kuten substantiivit *ürge* 'tyyppi, veikko', *alak* 'hahmo, figuuri', *figura* 'figuuri, vartalo' tai *férfi* 'mies'. Kuitenkin niiden käytön välillä voi *chlapíkin* ja *chlápekin* tapauksessa esiintyä eroja, esimerkiksi substantiivien *alak* ja *figura* käyttö on yleisempi *chlápekin* käännösratkaisuna kuin *chlapíkin* tapauksessa. Toisaalta substantiivien *ürge* ja *férfi* käyttö oli molemmissa tapauksissa lähes yhtä yleistä.

Käännösratkaisujen joukossa, joita oli käytetty deminutiivijohdoksien *chlapík* ja *chlápek* käännösvastineina, esiintyi myös vaihtoehtoja, joita oli käytetty vain yhden johdoksen yhteydessä. Niistä käytetyin oli *légeny* 'kaveri, poikamies', joka esiintyi vain johdoksen *chlapík* käännösvastineena. Löysin sen alakorpuksesta yhdeksän kertaa. Saman johdoksen vastineena esiintyivät myös substantiivit *ember* 'ihminen', joka esiintyi neljä kertaa, ja *fiatalember* 'nuorimies', *pucce* 'sotilaspalvelija', *apafej* 'iso isukki', *öregem* 'vanhukseni', jotka kaikki esiintyivät vain yhden kerran ja hyvin erityisessä kontekstissa. Sen lisäksi kahdeksassa tapauksessa deminutiivimuodon *chlapík* käännös puuttui kokonaan. Tämä käännösratkaisu esiintyi vain silloin, kun oli kontekstin perusteella selvää, kenestä puhutaan, kuten muidenkin tutkittujen deminutiivimuotojen tapauksissa. Mitkään näistä käännösratkaisuista eivät esiintyneet *chlápek*-johdoksen käännösvaihtoehtona.

Vain *chlápek*-deminutiivijohdoksen kohdalla esiintyi käännösvastineena substantiivi *krapek* 'kundi, kaveri', joka esiintyi kaksi kertaa, ja myös sanat *arc* 'naama', *pofa* 'kasvot, naama' *férj* 'aviomies' ja jo mainittu *pasas* 'toveri, kaveri', jotka kaikki esiintyivät vain yhden kerran erityisissä konteksteissa.

Taulukosta nro 24 voi nähdä kaikki deminutiivijohdoksien *chlapík* ja *chlápek* käännösvaihtoehdot. Vaikka joissakin tapauksissa johdoksilla esiintyi hyvin erilaisia käännösvastineita, samanlaisia käännösratkaisuja kuitenkin esiintyi huomattavasti useammin. Tämä tulos on erittäin mielenkiitoinen aiemmin mainitun tutkittujen sanojen merkityseron kannalta.

Taulukko 24. Deminutiivijohdoksien *chlapík* ja *chlápek* käänösvaihtoehdot

<i>Chlapík</i>			<i>Chlápek</i>		
Käänösvastine	Esiintyminen	Osuus	Käänösvastine	Esiintyminen	Osuus
deminutiivi (<i>fickó</i>)	45	44 %	deminutiivi (<i>fickó</i>)	27	49 %
<i>legény/fiatalember</i>	10	10 %	<i>pasi/hapsi/ürge</i>	7	12 %
<i>pasi/hapsi/ürge</i>	10	10 %	<i>alak/figura</i>	7	12 %
ei käännetty	8	8 %	neutraali ilmaisu (<i>fiú</i>)	4	7 %
neutraali ilmaisu (<i>fiú</i>)	8	8 %	<i>faszi</i>	2	4 %
<i>férfi</i>	7	7 %	<i>férfi</i>	2	4 %
<i>ember</i>	4	4 %	<i>krapek</i>	2	4 %
<i>alak/figura</i>	4	4 %	<i>arc/pofa</i>	2	4 %
<i>faszi</i>	3	2,5 %	muut (<i>férj, pasas</i>)	2	4 %
erilaiset ilmaisut	3	2,5 %	Yhteensä	55	100 %
Yhteensä	102	100 %			

5.15 *chlapeček* 'pikkupoika'

Viimeinen tutkittu deminutiivimuoto on *chlapeček* 'pikkupoika', joka esiintyi alakorpuksessa 57 kertaa ja jonka ipm-arvo oli 43,43. Korpuksessa *SYN2020* saman johdoksen ipm-arvo oli vain 11,79. Myös tämä muoto on siis yleisempi kaunokirjallisissa teksteissä. Melkein puolessa tapauksissa (26 kertaa) tämä deminutiivimuoto esiintyi vain Milan Kunderan *Žert* 'Tšekkiläinen pila' teoksessa. Seuraavissa kappaleissa voidaan nähdä, että tällä oli vaikutusta tutkimustuloksiin.

Tämä johdos on, samoin kuin molemmat deminutiivimuodot edellisessä luvussa, johdettu kantasana *chlap* 'mies'. Tämä johdos on kuitenkin toisen asteen deminutiivi. Deminutiivimuotoa käytetään sekä pientä poikaa eli lasta että aikuista miestä kuvaamaan. Jälkimmäisessä tapauksessa ilmaisulla on vahva ironinen merkitys samoin kuin johdoksen *holčička* 'pikkutyttö' sanalla.

Useimmiten kääntäjät päättivät käyttää deminutiivimuodon *chlapeček* käänösvastineena adjektiivin *tejfölösszájú* 'maitosuinen' ja substantiivin yhdistelmää, joka esiintyi 17 kertaa. Kuitenkin on huomattava, että tämä käänösratkaisu esiintyi vain Kunderan *Žert* 'Tšekkiläinen pila' teoksessa. Se esiintyi 14 kertaa *tejfölösszájú parancsnok* 'maitopartakomentaja' -muodossa ilmaisun *chlapeček-velitel* 'poikakomentaja' käänösvastineena. Yhdessä tapauksessa *tejfölösszájú* esiintyi substantiivin *legény* 'poikamies' kanssa, substantiivin *kisfiú* 'pikkupoika' kanssa ja etunimen Alexej kanssa. Vaikka tällä käänösvaihtoehdolla on eniten esiintymiä, sen merkitys ei ole kovin suuri deminutiivimuodon käänösvastineiden tutkimuksen kannalta, koska se esiintyi vain yhdessä teoksessa. Tässä tapauksessa on siis enemmänkin kyse tulosten vääristämisestä.

Edellisessä kappaleessa mainittujen tosiasioiden perusteella voidaan siis sanoa, että johdoksen *chlapeček* yleisin käännösvastine on deminutiivimuodon käyttö, joka esiintyi 15 kertaa. Molemmat alakorpuksessa esiintyvät deminutiivimuodot ovat hellittelevässä merkityksessä, ja ne on johdettu kantasana *fiú* 'poika' perusdeminutiivijohtimella *cska*. Muodon *fiacska* (51) tapauksessa, joka esiintyi 11 kertaa, oli kantasana *fiú* possessiivimuodossa *fiá* 'hänen poikansa'. Suoraan neutraalista ilmaisusta muodostettu deminutiivijohdos *fiúcska* (52) esiintyi vain neljä kertaa.

(51) A sem už nechod', můj chlapečku. (KČ:M)

És ide ne gyere be többé, fiacskám.

Ja älä tule tänne enää, poikani.

(52) (...) a že si tam právě nějací chlapečkové hráli před vilou na Indiány, (...) (JH)

(...) és valami fiúcskák éppen indiánosdit játszottak a villa előtt, (...)

(...) ja että jotkut pienet pojat leikkivät intiaaneja huvilan edessä, (...)

Hyvin usein oli käännösvastineena käytetty myös yhdyssanaa *kisfiú* 'pikkupoika', joka on muodostettu adjektiivin *kis* 'pikku, pieni' ja substantiivin *fiú* 'poika' yhdistelmällä. Tämä vaihtoehto esiintyi 12 kertaa. Säännöllisesti esiintyi käännösratkaisuna myös neutraali ilmaisu *fiú* 'poika', jonka löysin alakorpuksesta 11 tapauksessa. Tämä käännösvaihtoehto esiintyi, kun alkuperäisessä tekstissä oli deminutiivimuoto *chlapeček* merkityksessä 'aikuinen mies', kuten esimerkkilauseessa nro 53. Muut käännökset esiintyivät vain harvoin. Yhden kerran oli käännösvastineena käytetty substantiivia *srác* 'poika, nuori mies' ja yhden kerran *süvölvény* 'hyödytön, löhöilevä teini.'

(53) (...) abych ho obdivovala, ošklivoučký chlapeček, (...) (MK:Ž)

(...) hogy megcsodáljam, csúnyácska fiú, (...)

(...) hän halusi minun ihailevan häntä, ruma poika, (...)

Käännösvastineista on selvä, että deminutiivimuoto *chlapeček* oli alkuperäisissä teksteissä useimmiten käytetty merkityksessä 'pieni poika'. Taulukosta nro 25 käy ilmi, että deminutiivijohdoksen *chlapeček* käytetyin käännösvastine (30 %) on adjektiivin *tejfölösszájú* 'maitosuinen' ja substantiivin yhdistelmä, tosin tämä vastine esiintyi vain yhdessä teoksessa. Jos alakorpuksen materiaalissa ei olisi Kunderan *Žert*-teosta, olisi käytetyin käännösvastine deminutiivimuoto: *fiacska* ja *fiúcska* (26 %). Hyvin usein oli käännösvastineeksi valittu yhdyssana *kisfiú* (21 %) ja neutraali ilmaisu *fiú* (19 %). Muiden käännösvastineiden käyttö oli hyvin poikkeuksellista. Deminutiivimuodon *chlapeček* käännösratkaisut ovat siis hyvin homogeeniset.

Taulukko 25. Deminutiivijohdoksen *chlapeček* käännösvaihtoehdot

Käännösvastine	Esiintyminen	Osuus
<i>tejfölösszájú</i> + substantiivi	17	30 %
deminutiivi (<i>fiacska/fiúcska</i>)	15	26 %
<i>kisfiú</i>	12	21 %
neutraali ilmaisu (<i>fiú</i>)	11	19 %
muut (<i>srác</i> jne.)	2	4 %
Yhteensä	57	100 %

5.16 Alkuperäisten tekstien ja käännöksiä vertailu

Tämän graduni osan päätehtävänä oli testata luvussa 4.1 oleva Káňin oletus, että todellinen deminutiivi vastaa usein deminutiivia tai sen yhteistä vastinetta myös toisessa kielessä. Samalla halusin saada selville, millä eri tavalla deminutiivimuoto voidaan kääntää tšekistä unkariin.

Tutkimukseni perusteella voin sanoa, että ottaen huomioon unkarin deminutiivijärjestelmän laajuuden ja mahdollisuudet (lisää tietoja löytyy luvusta 3.1) muotojen käyttö käännösvastineena tšekinkielisille deminutiivimuodoille kaunokirjallisissa teksteissä on kuitenkin suhteellisen rajallista. Elottomien tarkoitteiden ja henkilöihin viittaavien termien välillä silti esiintyi eroa.

Elottomien tarkoitteiden ryhmässä ei yhdessäkään tutkittujen tšekin deminutiivimuotojen tapauksessa esiinny sen käytetyimpänä unkarin käännösvastineena deminutiivimuotoa. Päinvastoin yleisin on neutraalin ilmaisun käyttö, joka oli joissakin tapauksissa hallitseva, esimerkiksi deminutiivijohdoksen *knížka* 'kirjanen' -tapauksessa neutraalia ilmaisua oli käytetty käännösvastineena 88 %:ssa kaikista esiintymistä. Johdoksen *chvilka* 'hetkinen' kohdalla deminutiivimuotoinen käännösvastine puuttui unkarin käännöksestä kokonaan. Silti useammassa tapauksessa oli deminutiivimuotoa käytetty käännösvastineena suhteellisen usein, se oli jopa toiseksi käytetyin käännösratkaisu esimerkiksi johdoksien *knížka* 'kirjanen', *stoleček* 'pikkupöytä', *domeček* 'pikkutalo' jne. kohdalla. Deminutiivimuodon funktio oli näissä tapauksissa ilmaista pienempää kokoa. Usein oli käännösvastineen osana käytetty adjektiivia 'pieni'. Se esiintyi joko sanayhdistelmänä (useimmiten) neutraalin ilmaisun kanssa tai yhdyssanan osana. Hyvin usein oli käännösvastineena käytetty myös sanan ekvivalenttia. Usein se oli synonyymi neutraalille ilmaisulle, ja joissain tapauksissa tämä ekvivalentti oli deminutiivimuodossa, esimerkiksi *písnička* 'laulu' -sanana käännösvastineena esiintyi deminutiivimuotoinen *mondóka* ja *versike*. Käännöksen pois jättäminen ei myöskään ollut harvinaista.

Henkilöihin viittaavien termien ryhmä oli vähän toisenlainen. Perhesuhteisiin viittaavien termien yhteydessä esiintyi hyvin usein erilaisia positiivista suhdetta ilmaisevia ilmaisuja, jotka olivat

esimerkiksi johdosten *maminka* 'äiti, äiskä', *tatínek* 'isä, iskä' ja *babička* 'isoäiti, mummo' hallitsevia muotoja. Kuitenkin myös niiden yhteydessä esiintyi deminutiivimuotoisia käännösvastineita, vaikka niiden käyttö ei ole yhtä yleistä kuin positiivista suhdetta ilmaisevien muotojen käyttö. Esimerkiksi *maminka* ja *tatínek* -tapauksissa oli käytetty jopa useampaakin kuin yhtä deminutiivimuotoa, esimerkiksi johdoksen *maminka* kohdalla esiintyivät käännösvastineina seuraavat deminutiivimuodot: *anyuka*, *anyu*, *anyuska*, *anyácska*. *Maminka*-johdoksen yhteydessä esiintyivät käännösvastineina myös positiivista suhdetta ilmaisevasta *mama*-muodosta johdetut deminutiivijohdokset: *mamuska* ja *mamika*. Näiden deminutiivimuotojen päämerkitys on hellittely. Toisaalta *babičkan* tapauksessa deminutiivimuoto ei esiinny käännösvastineena ollenkaan. Sen lisäksi sekä *babička* että *dědeček* 'isoisä, pappa'-sanojen kohdalla esiintyi käännösvastineita, jotka tarkoittavat vanhaa naista tai miestä (ukkoa), joka liittyy sanojen toiseen merkitykseen. Samoin kuin elottomien tarkoitteiden ryhmässä ei tässäkin joukossa ollut käännöksen pois jättäminen harvinaista.

Henkilöihin viittaavien termien ryhmästä löytyi neljä sanaa, joiden päättehtävänä on osoittaa nuorta, pientä tyttöä tai poikaa tai ironisesti, halventavassa merkityksessä osoittaa aikuista naista tai miestä. *Holčička* 'pikkutyttö' ja *chlapeček* 'pikkupoika' -tapauksissa oli käännösvastineena käytetty neutraalia ilmaisua, adjektiivia merkityksessä pieni ja myös johdoksen ekvivalenttia (synonyymia), joka yleensä esiintyi silloin kuin deminutiivijohdoksia käytettiin ironisessa merkityksessä. Molemmissa tapauksissa esiintyi käännösvastineena myös deminutiivimuoto, kuitenkin *holčičkan* tapauksessa sen käyttö oli harvinaista, *chlapečekin* tapauksessa sen käyttö oli lähes hallitseva. Näiden johdoksien yhteydessä esiintyi deminutiivimuoto sekä hellittelyä että pienempää kokoa ilmaisevassa merkityksessä.

Viimeiset deminutiivimuodot, jotka tutkitussa alakorpuksessa esiintyivät, ovat *chlapík* 'mukava mies' ja *chlápek* 'ikävä tyyppi'. Niitä tutkin yhdessä, koska ne on johdettu samasta kantasanasta *chlap* eri ensimmäisen asteen deminutiivijohdoksilla. Vaikka niiden välillä on ero, niiden käännösratkaisut olivat suunnilleen samanlaisia. Yleisin käännösvastine oli molemmissa tapauksissa deminutiivimuotoinen *fickó*, kuitenkin se ei esiinny hellittelevässä eikä positiivista suhdetta ilmaisevassa eikä pienempää kokoa ilmaisevassa merkityksessä, vaan sen merkitys on enemmän tuttavallinen. Sen lisäksi tässä sanaparissa esiintyi käännösvastineina neutraali ilmaisu ja pääasiassa erilaisia synonyymejä. Monet niistä oli muodostettu myös deminutiivijohtimien avulla, kuitenkin samoin kuin *fickón* tapauksessa on niiden merkitys enemmän tuttavallinen ja joissakin tapauksissa jopa humoristisesti vulgaari, esim. *faszi* 'mulkku'.

Korpusaineiston analyysistä siis kävi ilmi, että vaikka unkarin kielen deminutiivimuotojen järjestelmä on lähes yhtä laaja kuin tšekin deminutiivijärjestelmä, muotojen käyttö käännösvastineena ei ole kovin yleistä, paria poikkeusta lukuun ottamatta, kuten jo mainitsin aiemmin tässä luvussa. On kuitenkin mahdollista, että tähän tulokseen vaikuttaa sekä kääntäjän kieli että käännöksen kieli, jossa jotkin lähdekielen erityisominaisuudet katoavat tai estyvät (lisää tietoa löytyy luvusta 2.2).

Halusin siis luoda toisen alakorpuksen *Beletrie hu-cs*, jossa alkuperäiset unkarinkieliset kaunokirjallisuuden tekstit olisi käännetty tšekiksi. Sillä tavalla halusin verrata kaikkia unkarin deminutiivimuotoja, jotka esiintyivät *Beletrie cs-hu 2022*-alokorpuksessa, niihin käännösvastineisiin, joita käyttivät tšekin kielen kääntäjät *Beletrie hu-cs*-alokorpuksessa ja saada selville, kuinka erilainen oikeasti on deminutiivimuotojen käyttöfrekvenssi molemmissa kielissä. Valitettavasti tämän alakorpuksen koko oli vain 75 568 paikkaa ja siihen sisältyi ainoastaan yksi teos, Imre Kertészin *Sorstalanság* 'Kohtalottomuus', jonka Kateřina Pošová käänsi tšekiksi nimellä *Člověk bez osudu* 'Mies ilman kohtaloa'. Koska alakorpuksen *Beletrie hu-cs* aineisto on erittäin rajallinen, päätin, että lopuksi en yritä saada selville deminutiivimuotojen käyttöfrekvenssin eroja molemmissa kielissä. Kuitenkin tällainen tutkimus voisi tuottaa erittäin mielenkiintoisia ja tärkeitä tuloksia, ja siksi olisi hienoa tehdä tämä osa tutkimuksesta uudelleen, kun tarvittava korpusmateriaali laajenee.

6 Lopuksi

Pro graduni tavoitteina oli saada selville, miten muodostetaan ja käytetään deminutiivimuotoja sekä unkarissa että tšekissä, ja samalla selvittää, käytetäänkö tšekistä unkariksi käännettyissä kaunokirjallisissa teksteissä deminutiiveja vai muita käännösvastineita. Ennen varsinaisen tutkimuksen aloittamista kuitenkin keskityin ensin kontrastiivisen analyysin ja käännösteorian kuvaukseen, jotka molemmat muodostivat tutkimukseni perustan.

Tutkimukseni ensimmäisessä osassa keskityin tšekin ja unkarin deminutiivimuotojen muodostamis- ja käyttöjärjestelmien vertailuun. Alaluvut 3.1.1 ja 3.1.2 osoittivat, että sekä unkarilla että tšekillä on suhteellisen runsaasti mahdollisuuksia muodostaa deminutiiveja. Molemmissa kielissä deminutiiveja muodostetaan liittämällä deminutiivijohtimet kantavartaloon. Tämä voi joskus, mutta ei aina, aiheuttaa molemmissa kielissä kantavartalon muutoksia, esim. loppuvokaalin muutoksia jne., jotka ovat useimmiten säännöllisiä. Deminutiivisuffiksien järjestelmät ovat hyvin laajoja, ja kaikki deminutiivijohtimet ovat jo tuttuja, niille ei enää synny uusia variantteja. Kuitenkin joillakin deminutiivisuffiksilla voi olla muitakin kuin vain deminutiivisia funktioita. Sekä unkarissa että tšekissä toimii kantasana useimmiten substantiivi. Kuitenkin unkarissa on deminutiivimuotojen muodostaminen hieman säännöllisempää kuin tšekissä.

Molempien kielten välillä esiintyy myös merkittäviä eroja, jotka aiheutuvat pääasiassa tšekin ja unkarin kielten typologisista eroista. Esimerkiksi tšekissä deminutiivijohdokset jaetaan kielitieteellisen suvun ja deminutiiviaseteiden mukaan. Eniten käytettyjä ovat tšekissä ensimmäisen asteen deminutiivit eli *ne*, jotka päättyvät *ek*, *ik*, *ka* ja *ko* -suffikseihin. Unkarissa kielitieteellistä sukua ei ole, eikä deminutiivisuffiksien välillä esiinny merkityseroja vaan frekvenssieroja (perus- ja marginaaliset deminutiivijohtimet). Unkarissa käytetään eniten perusjohtimia *cska*, *ka* ja *i*. Sen lisäksi unkarissa deminutiivijohtimien liittämistä ohjailee vokaaliharmonia. Kävi siis ilmi, että vaikka deminutiivien muodostamistapa on suhteellisen samanlainen, on tšekin ja unkarin deminutiivijärjestelmien välillä pari suurta eroa.

Toisaalta deminutiivijohdosten merkityksessä ja toiminnassa on paljon samankaltaisuuksia, minkä totesin alaluvuissa 3.2.1 ja 3.2.2. Molemmissa kielissä deminutiivijohdokset ovat hyvin produktiivisia ja niitä käytetään usein monissa eri tilanteissa. Samalla sekä tšekissä että unkarissa on deminutiivijohdoksilla sekä pienennys- että hellittelymerkitys. Sen lisäksi on mahdollista käyttää deminutiivijohdoksia esimerkiksi halventavassa, ironisessa tai jopa pejoratiivisessa merkityksessä (tutkitussa aineistossa esim. sanat *chlapik* 'hyvä tyyppi', *chlápek* 'ikävä tyyppi' tai *holčička* 'pikkutyttö'). Erittäin kiinnostavaa on, että deminutiivimuotojen pejoratiivisuus tai negatiivisuus

voi sekä tšekissä että unkarissa toimia joissakin tilanteissa positiivisesti, siis se voi saada vähän ystävällisemmän eikä niin kriittistä merkitystä kontekstista riippuen. On siis selvä, että deminutiivien merkitys voi vaihdella positiivisesta negatiiviseen, rakkautta ilmaisevasta tyytymättömyyttä ilmaisevaan tai lastenpuheesta pejoratiivisuuteen. Deminutiivimuotojen merkitys on siis molemmissa kielissä joko semanttinen tai pragmaattinen. On kuitenkin huomattavaa, että muotojen käyttöä (ja siten myös niiden merkitystä) ohjaa puhujan subjektiivisuus, ja se riippuu puhujan tunteista. Sen lisäksi on mainittava, että molemmissa kielissä on mahdollista käyttää deminutiivijohtimia lempinimien muodostamiseen. Viimeinen iso samankaltaisuus on, että molemmissa kielissä esiintyy ns. johdosten leksikalisaatio. Deminutiivien tarkoituksen ja toiminnan erot johtuvat pääasiassa jo mainitusta unkarin ja tšekin kielen eri kielityypeistä.

Hypoteesini, että Unkarin ja Tšekin pitkäaikaiset historialliset, kulttuuriset ja taloudelliset suhteet mahdollisesti vaikuttaisivat kieleen ja siksi molempien kielten välillä voisi esiintyä yhtäläisyyksiä deminutiivimuotojen luomisessa ja/tai käytössä, piti siis osittain paikkansa.

Tutkimukseni toisessa osassa keskityin tutkimaani korpusmateriaaliin. Korpuksesta sain lajittelemalla, mitä on kuvattu luvussa 4, 16 deminutiivimuotoa, joiden käänkösvastineiden etsimisestä tuli luvun 5 perusta. Nämä 16 sanaa jaoin kahteen kahdeksan sanan ryhmään riippuen siitä, viittaavatko ne elottomiin tarkoitteisiin vai ihmisiin. Deminutiivimuotojen ja niiden käänkösvastineiden perusteella voin sanoa, että ottaen huomioon unkarin deminutiivijärjestelmän laajuuden ja mahdollisuudet on deminutiivimuotojen käyttö käänkösvastineena kaunokirjallisissa teksteissä hyvin rajallinen.

Analyysistä siis selviää, että käänkösvastineena käytetyin deminutiivijohdin on *cska*-perusjohdin (*könyvecske* 'kirjanen' tai *fiacska* 'pikkupoika'), jolla on suurin frekvenssi kaikista unkarin deminutiivijohtimista, mikä liittyy siihen, että sitä voidaan käyttää lähes ilman rajoituksia. Toinen unkarin kielen perusjohtimista *ka* (*darabka* 'palanen' tai *lánya* 'pikkutyttö'), esiintyi käänkösvastineena monissa tapauksissa, mutta ei yhtä usein. Viimeinen perusjohtimien joukossa on *i*. Tämäkin johdin esiintyi aineistossani käänkösvastineena, mutta vain henkilöihin viittaaviin termien yhteydessä (*pasi* 'jätkä, hemmo, heppu'), jolloin se erottuu kahdesta muusta perusjohtimesta, jotka esiintyivät molemmissa ryhmissä. Tämä ei ole yllättävää, koska tätä päätettä käytetään useammin lempinimien muodostamiseen. Marginaalisia deminutiivimuotoja on käytetty vain muutamissa tapauksissa ennen kaikkea henkilöihin viittaavien termien ryhmässä (esim. *anyuka* 'äiskä').

Deminutiivimuoto esiintyi käytetyimpänä käännösvastineena ainoastaan jo mainittujen johdosten *chlapík* ja *chlápek* kohdalla. Se oli deminutiivimuotoinen *fickó*, joka on muodostettu marginaalisten deminutiivijohdinten *c* ja *kó* yhdistelmällä: *ckó*. Johdoksen *chlapík* tapauksessa oli deminutiivimuodon *fickó* osuus käännösvastineista 44 %, *chlápekin* kohdalla jopa 49 %. Kääntäjät kuitenkin valitsivat yleensä tšekin kielen deminutiivimuodon käännösvastineeksi neutraalin ilmaisun, joka esiintyi käytetyimpänä käännösvastineena, esim. *knížečka* 'kirjanen' (*könyv* 'kirja'), *okénko* 'pikkuikkuna' (*ablak* 'ikkuna') tai *dědeček* 'isoisä, pappa' (*nagyapa* 'isoisä'). Näissä tapauksissa neutraalin unkarilaisen termin osuus kaikista käännösratkaisuista oli yli 80 %. Unkarin kääntäjät käyttivät deminutiivimuotoa hyvin usein seuraavien deminutiivijohdinten käännösvastineena: *ulička* 'kuja' (*utcácska*), *stolek* 'pikkupöytä' (*asztalka*), *domek* 'pikkutalo' (*házacska*), *písnička* 'laulu' (*dalocska*), *maminka* 'äiti, äiskä' (*anyuka*), *tatínek* 'isä, iskä' (*apuka*), *chlapík* 'hyvä tyyppi' ja *chlápek* 'epämukava tyyppi' (*fickó*), *chlapeček* 'pikkupoika' (*fiacska/fiúcska*). Deminutiivimuotoisen käännösvastineen osuus oli näissä sanoissa noin 10–26 %. Edellä mainitun deminutiivimuodon *asztalka* osuus käännösvastineena oli 39 %.

Monissa tapauksissa kääntäjät etsivät ja käyttivät käännösvastineena muita ilmaisuja, jotka ovat semanttisesti lähellä perussanaa eli ekvivalentteja tai synonyymejä, joilla on esimerkiksi erilainen tyyli- tai joiden merkitys on tarkennettu ja vastaa paremmin tšekin deminutiivin merkitystä. Esimerkiksi *domek* 'pikkutalo' deminutiivimuodon käännösvastineena esiintyi useita kertoja ilmaisu *házikó* 'mökki', joka käännetään tšekiksi enimmäkseen virkistykseen tarkoitetuksi puurakennukseksi. Kuitenkin *A magyar nyelv értelmező szótáran* mukaan *házikó* tarkoittaa myös 'pieniä yksikerroksista taloa, jossa pääosin asuu perhe'.

Joissakin tapauksissa oli käännösvastineena käytetty neutraalin ilmaisun ja adjektiivin *kis* 'pieni' yhdistelmää, esim. *okénko* 'pikkuikkuna' → *kis ablak* 'pieni ikkuna'. Joskus oli adjektiivi *kis* yhdyssanan osana, esim. *holčička* 'pikkutyttö' → *kislány* 'pieni tyttö', joiden osuus käännöksessä oli 79 %. Sen lisäksi henkilöihin viittaavissa termeissä esiintyivät yhtenä yleisimmin käytetyistä käännösratkaisuista myös positiivista suhdetta ilmaisevat muodot, esim. *maminkan* tapauksessa *mama* 'äiskä', jonka osuus oli 60 %.

Toinen hypoteesini, joka perustui Káňan (2016: 65) tutkimukseen – eli se, että deminutiivi lähdekielellä vastaa deminutiivia myös kohdekielellä – ei osoittautunut täysin oikeaksi. Yllä kuvatuista tuloksista käy ilmi, että joissakin tapauksissa käännetään deminutiivimuoto vastaavalla deminutiivimuodolla useinkin, mutta se ei todellakaan ole hallitseva käännösratkaisu. On kuitenkin

huomattava, että tutkittu aineisto oli suhteellisen rajallinen, vain 16 teosta, mikä todennäköisesti vääristeli tuloksia, esim. deminutiivimuotojen *ulička* 'kuja', *maminka* 'äiti' jne. tapauksissa.

Tämän gradun laajuus ei mahdollistanut kaikkien korpuksessa esiintyvien deminutiivien käsittelemistä. Lisäksi valitsin tutkimukseen yleisimmät deminutiivimuodot, jotka kuitenkin useiden käyttötapojen vuoksi mahdollisesti osittain neutralisoituvat ja joiden deminutiivinen sävy häviää. Voidaan siis olettaa, että vähemmän yleisten deminutiivimuotojen käännökset tarjoaisivat laajemman valikoiman mahdollisia ratkaisuja ja luultavasti myös suppeamman määrän neutraaleja ilmaisuja unkarinkielisessä käännöksessä.

Deminutiivit ovat hyvin monipuolinen alue, joka tarjoaa monia kysymyksiä ja tapoja lähestyä niitä. Pro gradu -tutkielmani edustaa ensimmäistä asiaa koskevaa tutkimusta tšekkiläis-unkarilaisessa kieliympäristössä, ja sitä voitaisiin jatkaa tulevaisuudessa. Jatkotutkimuksessa voitaisiin keskittyä siihen, miten unkarin kielen deminutiivien käännökseen vaikuttaa tietyn kääntäjän tyyli tai aika, jolloin alkuperäinen teos tai sen käännös on luotu, tai voitaisiin keskittyä deminutiivimuotoihin, joiden esiintymisfrekvenssi on pienempi tai muihin sanaluokkiin (kuten deminutiivimuotoisiin adjektiiveihin jne.). Tällä kertaa deminutiivimuotoiset erisnimet jätettiin sivuun, sillä ne edustaisivat toista hyvin erityistä tutkimusmateriaalia. Viimeisenä mutta ei vähäisimpänä, olisi mahdollista keskittyä sanaryhmään, joka on deminutiivimuotojen antonyymi: augmentatiiveihin eli suurempaa kokoa tai intensiteettiä tai liioittelua kuvaaviin sanoihin.

Lähteet

Aineistolähteet

Křen, Michal et al 2020. *SYN2020: reprezentativní korpus psané češtiny*. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha. Saatavissa: <http://www.korpus.cz/>

Rosen, Alexander et al 2022. *Korpus InterCorp – čeština, verze 14 ze 31. 1. 2022*. Ústav Českého národního korpusu, FF UK, Praha 2022. Saatavissa: <https://kontext.korpus.cz/>

Kolmanová, Simona 2022. *Korpus InterCorp – maďarština, verze 14 ze 31. 1. 2022*. Ústav Českého národního korpusu, FF UK, Praha 2022. Saatavissa: <https://kontext.korpus.cz/>

Tutkimuslähteet

A. Jászó, Anna 2004. *A magyar nyelv könyve*. Trezor Kiadó, Budapest. [Online.] [Viitattu 11.12.2020.] Saatavissa:

http://gepeskonyv.btk.elte.hu/adatok/Magyar/31Lakatos/Digi_TK_v2/Szokepzes/szokepzes_es.htm

A magyar nyelv értelmező szótára [Online.] Akadémiai kiadó. Saatavissa:

<https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/>

Bílková, Jana 2012. Pseudodeminutiva v češtině. *Gramatika a korpus 2012*. [Verkkolehti.] Hradec Králové. [Viitattu 11.9.2020.] Saatavissa: <http://www.ujc.cas.cz/vedavyzkum/vyzkum/gramatika-a-korpus/proceedings-2012/proceedings-gac-2012.html>

Chesterman, Andrew 2003. Contrastive Textlinguistics and Translation Universals. – Dominique Willems, Bart Defrancq & Timothy Collerman (toim.), *Contrastive Analysis in Language*. Palgrave Macmillian, London.

Csepregi, Márta 1991. *Unkarin kielioppi*. Finn Lectura, Helsinki. ISBN 951-8905-39-8.

Dokulil, Miloš et al 1986. *Mluvnice češtiny 1: Fonetika. Fonologie. Morfonologie a morfemika. Tvoření slov*. Academia, Praha.

Dušková, Libuše 2017. Kontrastivní lingvistika a paralelní korpusy. *Časopis pro moderní filologii* 99/2, s. 193–213. Filozofická fakulta University Karlovy, Praha.

É. Kiss, Katalin – Kiefer, Ferenc at al 2003. *Új magyar nyelvtan*. [Online.] [Viitattu 11.12.2020.] Saatavissa:

https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_520_uj_magyar_nyelvtan/ch02s03.html

Jokela, Hanna 2012. *Nollapersoonalause suomessa ja virossa: Tutkimus kirjoitetun kielen aineistosta*. University of Turku, Turku. ISBN 978-951-29-4912-0

Káňa, Tomáš 2012. Česká substantivní deminutiva ve světle korpusových dat. *Gramatika a korpus 2012*. [Verkkolehti.] Hradec Králové. [Viitattu 14.9.2020]. Saatavissa: <http://www.ujc.cas.cz/veda-vyzkum/vyzkum/gramatika-a-korpus/proceedings2012/proceedings-gac-2012.html>

Káňa, Tomáš 2016. Česká deminutiva nejmenných slovních druhů s přihlédnutím k jejich protějškům v němčině a angličtině. *Jazykové paralely. Studie z korpusové lingvistiky*, s. 65-94. Toim. Anna Čermáková Anna, Lucie Chlumská ja Markéta Malá. Nakladatelství Lidové noviny. ISBN 978-80-7422-557-4.

Kiefer, Ferenc 2004. Morphopragmatic phenomena in Hungaria. *Acta Linguistica Hungarica, Vol. 51 (3-4)*, s. 325-349.

Kiefer, Ferenc et al 2011. *Magyar nyelv*. [Online.] [Viitattu 11.12.2020.] Saatavissa: https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_536_MagyarNyelv/ch03s06.html

Korchmáros, Valéria M 2007. *Lépésenként magyarul = Unkaria : askel askeleelta. Unkarin kielioppi – muillekin kuin unkarilaisille*. SZTE, Szeged. ISBN 978-963-482-820-4.

Krejčí, Pavel 2015. *Srbská frazeologie v českém a bulharském překladu : kontrastivní analýza*, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, Brno. ISBN 978-80-210-8004-1.

KS = Kielitoimiston sanakirja [Online.] Kotimaisten kielten keskus. Saatavissa: <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/#/>

Levý, Jiří 2012. *Umění překladu*. Miroslav Pošta – Apostrof, Praha. ISBN 978-80-87561-15-7.

Lindroos, Hilikka 1984. *Suomi-Tšekki-Suomi taskusanakirja*. WSOY, Juva, 1984. ISBN 951-0-08745-9.

Němec, Igor (1980). Význam deminutiv a jejich spojitelnost s jinými slovy v kontextu. *Naše řeč. 1980, 63 (3)*, str. 134-139. [Verkkolehti.] [Viitattu 22. 9. 2020]. Saatavissa: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=6190>

Newmark, Peter 2003. *A Textbook of Translation*. Pearson Education : Longman, London. ISBN 0-13-912593-0.

Ping, Ke 2019. *Contrastive Linguistics*. Peking University Press, Beijing. ISBN 978-981-13-1385-1.

Redfoxsanakirja [Online.] Redfox Languages Oy. Saatavissa: <https://redfoxsanakirja.fi/fi/sanakirja>

Rounds, Carol 2001. *Hungarian: An Essential Grammar*. Routledge, London. ISBN 0-203-46519-9.

Szűcs Tibor 2017: A kicsinyítés–becézés szemantikai–pragmatikai funkciói és nyelvtani formái. *THL2: A Magyar nyelv és kultúra tanításának szakfolyóirata 2017: (1-2)*, s. 145–157.

Šimandl, Josef 2016. *Slovník afixů užívaných v češtině*. Karolinum, Praha. ISBN 978-80-246-3544-6.

Štícha, František 1978. Substantiva deminutivní formy s lexikalizovaným významem. *Naše řeč. 1978, 61 (3)*, s. 113–127. [Verkkolehti.] [Viitattu 26. 9. 2020.] Saatavissa: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=6051>

Štícha, František et al 2018. *Velká akademická gramatika spisovné češtiny. I. Morfologie: Druhy slov / Tvoření slov – Část 1*. Academia, Praha. ISBN 978-80-200-2719-1.

T. Somogyi, Magda 2017. Kicsinyítő-becéző képzőink történetéről. *A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei, (9)*, s. 287–302. ISBN 963-482-366-1.

Tudásbázis sulinet 2012. *Magyar nyelv, A morfémaszint, A képző*. Sulinet Expressz Program [Online.] [Viitattu 11.12.2020.] Saatavissa: <https://tudasbазis.sulinet.hu/hu/magyar-nyelv-es-irodalom/magyar-nyelv/magyar-nyelv/a-morfemaszint/a-kepzo>

Tudásbázis sulinet 2012. *Magyar nyelv, Gyűjtemények, Fogalomgyűjtemény, Kicsinyítő képző*. Sulinet Expressz Program [Online.] [Viitattu 11.12.2020.] Saatavissa: <https://tudasbазis.sulinet.hu/hu/magyar-nyelv-es-irodalom/magyar-nyelv/magyar-nyelv/2/fogalomgyujtemeny/kicsinyito-kepzo>

Tieteentermi pankki [Online.] leksikaalistuminen. Saatavissa: <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Kielitiede:leksikaalistuminen>

Törkenczy, Miklós 2002. *Practical Hungarian Grammar*. Corvina Books Ltd., Budapest. ISBN 963-13-5131-9.

Liitteet

Liite 1. Korpukseen sisältyvät kaunokirjalliset teokset

Luettelo alakorpukseen *Beletrie cs-hu 2022* sisältyvistä kaunokirjallisista teoksista

Alkuperäisteokset

	Kirjailija	Teos	Julkaisuvuosi	Koko	Kirjailijan osuus
1	Čapek, Karel	Matka	1938	24 955	14 %
2	Čapek, Karel	Továrna na absolutno	1922	46 501	14 %
3	Čapek, Karel	Trapné povídky	1921	36 855	14 %
4	Čapek, Karel	Válka s mloky	1936	81 482	14 %
5	Foglar, Jaroslav	Záhada hlavolamu	1941	72 829	6 %
6	Fučík, Július	Reportáž psaná na oprátce	1945	29 566	2 %
7	Hašek, Jaroslav	Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války	1923	246 881	19 %
8	Kundera, Milan	Nesnesitelná lehkost bytí	1984	83 602	19 %
9	Kundera, Milan	Směšné lásky	1969	61 524	19 %
10	Kundera, Milan	Žert	1967	110 213	19 %
11	Páral, Vladimír	Katapult	1967	70 040	11 %
12	Páral, Vladimír	Soukromá vichřice	1966	48 432	11 %
13	Páral, Vladimír	Veletrh splněných přání	1964	27 411	11 %
14	Poláček, Karel	Bylo nás pět	1946	66 837	5 %
15	Topol, Jáchym	Sestra	1994	241 581	18 %
16	Viewegh, Michal	Báječná léta pod psa	1992	63 658	5 %

Käännökset

	Teos	Julkaisuvuosi	Kääntäjä	Kääntäjän osuus
1	Az anya	1959	Szeberényi, Lehel	2 %
2	Abszolútum-gyár	1978	Rubin, Péter	12 %
3	Kínos történetek	1980	Zádor, András	5 %
4	Harc a szalamandrakkal	1986	Szekeres, László	6 %
5	Sündisznó a ketrecben	1971	Czagány, Iván	6 %
6	Üzenet az élőknek	1950	Peéry, Rezső	2 %
7	Švejk: Egy derék katona kalandjai a világháborúban	1973	Réz, Ádám	19 %
8	A lét elviselhetetlen könnyűsége	1994	Körtvélyessy, Klára	6 %
9	Nevetséges szerelmek	1996	Zádor, Margit	16 %
10	Tréfa	1989	Rubin, Péter	12 %
11	Katapult vasúti, vízi és légi menetrend a Paradicsomba	1988	Zádor, Margit	16 %
12	Vihar a lombikban: laboratóriumi jelentés a rovarok életéről	1967	Zádor, Margit	16 %
13	Teljesült kívánságok vására	1978	Zádor András, Zádor Margit	5 %; 16 %
14	Öten voltunk cimborák	1957	Tóth, Tibor	5 %
15	Nővérem	1998	Koroszár, Péter	18 %
16	Varázsos évek pórázon	1994	Szirmay, Ágnes	5 %

Liite 2. Lemmat, jotka päättyvät haettuihin suffikseihin

Luettelot lemmoista, jotka päättyvät haettuihin suffikseihin *ek*, *ik*, *ka* ja *ko*. Ei-diminutiivisten lemموjen osalta kerron syyn, miksi jätin ne tutkimuksen ulkopuolelle. Luettelot sisältävät vain lemموja, joilla on yli 50 esiintymää. Luetteloista löytyvät myös kaikkien lemموjen suomennokset. Valitut deminutiivijohdokset on lihavoitu.

ek-johtimeen päättyvät lemmat

	Lemma	Suomennos	Esiintyminen	Puuttumisen syy
1	Jacek	x	629	nimi
2	Mirek	x	521	nimi
3	tatínek	iskä	387	
4	dědeček	pappa	194	
5	pořádek	järjestys	188	suffiksin eri funktio
6	ježek	siili	172	ei ole <i>ek</i> -suffiksi
7	Červenáček	x	163	nimi
8	kousek	palanen	146	
9	Marek	x	127	nimi
10	Jarek	x	119	nimi
11	stolek	pikkupöytä	110	
12	zbytek	lopun/loppu	101	suffiksin eri funktio
13	domék	pikkutalo	101	
14	písek	hiekkä	94	ei ole <i>ek</i> -suffiksi
15	začátek	alku	94	suffiksin eri funktio
16	lístek	lippu	92	leksikalisaatio
17	drahoušek	rakas, kulta	89	pseudodeminutiivi
18	článek	artikkeli	83	suffiksin eri funktio
19	Zemánek	nimi	83	nimi
20	spánek	uni	78	suffiksin eri funktio
21	obrázek	pieni kuva	74	leksikalisaatio
22	žaludek	mahalaukku	73	ei ole <i>ek</i> -suffiksi
23	zámek	linna	72	ei ole <i>ek</i> -suffiksi
24	mozek	aivot	72	ei ole <i>ek</i> -suffiksi
25	miláček	kulta, rakas	67	pseudodeminutiivi
26	vzteč	raivo	62	ei ole <i>ek</i> -suffiksi
27	dobytek	karja	60	ei ole <i>ek</i> -suffiksi
28	dědek	vanha mies	60	leksikalisaatio (halventava merkitys)
29	smutek	surullisuus	59	suffiksin eri funktio
30	chlapeček	pikkupoika	57	
31	chlápek	ikävä tyyppi	55	
32	Pepek	x	52	nimi

ik-johtimeen päättyvät lemmat

	Lemma	Suomennos	Esiintyminen	Puuttumisen syy
1	nadporučík	yliluutnantti	471	suffiksin eri funktio
2	poručík	luutnantti	281	suffiksin eri funktio
3	důstojník	upseeri	223	suffiksin eri funktio
4	dobrovolník	vapaaehtoinen	206	suffiksin eri funktio
5	plukovník	eversti	173	suffiksin eri funktio
6	mladík	nuorimies	171	suffiksin eri funktio
7	Ludvík	x	142	nimi
8	deník	päiväkirja/lehti	124	suffiksin eri funktio
9	desátník	alikersantti	109	suffiksin eri funktio
10	chlapík	hyvä tyyppi	102	
11	náčelník	päällikkö	91	suffiksin eri funktio
12	chodník	jalkakäytävä	64	suffiksin eri funktio
13	dělník	työmies/työntekijä	61	suffiksin eri funktio
14	úředník	virkamies	59	suffiksin eri funktio
15	oběžník	joukkokirje	55	suffiksin eri funktio
16	četník	poliisi	51	suffiksin eri funktio
17	číšník	tarjoilija	51	suffiksin eri funktio
18	knoflík	nappi	50	ei ole <i>ik</i> -suffiksi

ka-johtimeen päättyvät lemmat

	Lemma	Suomennos	Esiintyminen	Puuttumisen syy
1	ruka	käsi	1726	ei ole <i>ka</i> -suffiksi
2	matka	äiti	971	ei enää pidetä johdoksena
3	láska	rakkaus	480	ei ole <i>ka</i> -suffiksi
4	maminka	äiti	443	
5	válka	sota	393	suffiksin eri funktio
6	dívka	tyttö	327	ei enää pidetä johdoksena
7	babička	isoäiti	267	
8	holka	tyttö	255	ei ole <i>ka</i> -suffiksi
9	otázka	kysymys	245	suffiksin eri funktio
10	Lenka	x	235	nimi
11	myšlenka	ajatus	228	suffiksin eri funktio
12	řeka	joki	227	ei ole <i>ka</i> -suffiksi
13	Rychlonožka	x	169	nimi
14	Lenička	x	165	nimi
15	Bohunka	x	164	nimi
16	knížka	kirjanen	150	
17	chvilka	hetkinen	136	
18	Jarka	x	126	nimi
19	ulička	kuja	119	

20	stránka	sivu	115	leksikalisaatio
21	Jaruška	x	106	nimi
22	holčička	pikkutyttö	104	
23	puška	kivääri	93	ei ole <i>ka</i> -suffiksi
24	Joska	x	86	nimi
25	dálka	etäisyys	86	suffiksin eri funktio
26	pohovka	sohva	84	suffiksin eri funktio
27	obálka	kirjekuori	84	suffiksin eri funktio
28	kočka	kissa	82	ei enää pidetä johdoksena
29	poznámka	muistinlappu	81	suffiksin eri funktio
30	vzpomínka	muisto	77	suffiksin eri funktio
31	taška	laukku	77	ei ole <i>ka</i> -suffiksi
32	manželka	vaimo	76	suffiksin eri funktio
33	Vodička	x	75	nimi
34	deska	lauta	73	ei ole <i>ka</i> -suffiksi
35	špička	kärki	72	ei ole <i>ka</i> -suffiksi
36	sklenka	lasi	70	
37	deka	peitto	69	ei ole <i>ka</i> -suffiksi
38	látka	kangas/aine	68	ei ole <i>ka</i> -suffiksi
39	doktorka	naislääkäri	67	suffiksin eri funktio
40	milenka	rakastajatar	64	suffiksin eri funktio
41	lavička	penkki	63	leksikalisaatio
42	stovka	sata	63	suffiksin eri funktio
43	písnička	laulu	59	
44	ředitelka	naisjohtaja	59	suffiksin eri funktio
45	polévka	keitto	58	suffiksin eri funktio
46	schůzka	tapaaminen	58	leksikalisaatio
47	památka	muistelu	58	suffiksin eri funktio
48	lebka	pääkallo	57	ei ole <i>ka</i> -suffiksi
49	maska	naamio	57	ei ole <i>ka</i> -suffiksi
50	baterka	taskulamppu	56	suffiksin eri funktio
51	přestávka	tauko	56	suffiksin eri funktio
52	pohádka	satu	54	ei ole <i>ka</i> -suffiksi
53	herečka	naisnäyttelijä	54	suffiksin eri funktio
54	Micka	x	53	nimi
55	zkouška	koe	53	suffiksin eri funktio
56	Laosanka	x	52	nimi
57	procházka	kävely	52	suffiksin eri funktio
58	politika	politiikka	50	ei ole <i>ka</i> -suffiksi

ko-johtimeen päättyvät lemmat

	Lemma	Suomennos	Esiintyminen	Puuttumisen syy
1	oko	silmä	1184	ei ole <i>ko</i> -suffiksi
2	vojsko	armeija	119	ei ole <i>ko</i> -suffiksi
3	Jacko	x	89	nimi
4	mléko	maito	65	ei ole <i>ko</i> -suffiksi
5	sluchátko	kuuloke	52	pseudodeminutiivi
6	okénko	pikkuikkuna	52	
7	Rakousko	Itävalta	51	nimi

Liite 3. Luettelo kaikista löydetyistä deminutiivijohdosten käännösvastineista

Luettelo haettujen deminutiivijohdoksien käännösvastineista (alakorpuksen *Beletrie cs-hu 2022* materiaalin mukaan).

Ilmoitan esiintymien lukumäärän sulkeissa; jos numeroa ei anneta, termillä oli vain yksi esiintymä. Ø-merkki tarkoittaa, että deminutiivin suora käännös puuttuu.

knížka (134): könyv (118), könyvecske (9), kötet (4), Ø (3)

kousek (104): darab (51), Ø (24), darabka (9), szelet (4), kis (3), szemernyi, rész, szakasz, ing, cserép, csepp, mű, példány, apró, parányi kis, kis darab, egy keveset, egy kicsit

kousíček (4): kis darab (2), darabka, egy kicsit

chvilka (136): pillanat (32), Ø (10), egy ideig (9), egy perc (8), egy kicsit (7), előbb (5), perc (5), egy darabig (4), pár perc (4), néhány perc (4), egy percig (4), nemsokára (4), egypár perc (3), kis idő (3), egy pillanatnyi (3), mindjárt (2), majd (2), pár percnyi (2), rövid (2), egy csöppet (2), miután egy ideje, újból, egyszer, rögtön, eleinte, hamarosan, időnként, csak már csak, most, imént, aztán, nemrég, kevéssel utóbb, már, egy percnyi, néhány percig, egy idő, egy kis idő, idő, jó idő, egy-kettőre

ulička (80): utca (30), kis utca (23), síkátor (11), utcácska (9), Ø (3), apró utca (2), út, negyed

stolek (96): asztal (43), asztalka (34), kisasztal (3), íróasztal (3), játékasztal (3), kis asztal (2), Ø (2), nem túl nagy asztal, sakkasztal, sakkasztalka, dohányzóasztal, íróasztalka, játékasztalka

stoleček: asztal

domek (101): ház (44), házacska (21), házikó (11), bungaló (7), kis ház (4), Ø (3), viskó (2), faházikó (2), szülőház, munkásház, kis házikó, otthon, kunyhó, barakk, parastház

domeček (6): házacska (2), házikó (2), ház, bódé

písnička (59): dal (35), dalocska (6), népdal (4), Ø (3), sláger (2), gúnydal (2), versike, gúnyvers, nóta, szöveg, mondóka, népdalocska, katonadal

okénko (51): ablak (43), ablakocska (2), kis ablak (2), kisablak (2), Ø (2)

okýnko: ablak

maminka (443): mama (267), anyuka (102), anya (29), Ø (17), édesanya (15), anyjuk (7), anyácska (2), mamuska, mamika, anyuska, anyu

tatínek (387): papa (264), apa (62), apuka (37), Ø (8), édesapa (7), apu (4), atya (2), apuska, tata, nagyapa

tatíček (2): apa, apuka

babička (266): nagymama (244), öregasszony (7), nagyanya (5), Ø (5), öreganya (2), öreg anya, mámi, anyós

babka (10): öregasszony (5), nyanya, öreg néni, öreglány, öreg banya, öreganya

dědeček (194): nagyapa (163), nagypapa (20), öregapa (2), nagyapó (2), apóka (2), bácsi, bácsika, aggastyán, tata, Ø

dědoušek (2): tata, nagypapi

holčička (104): kislány (81), lány (8), Ø (5), kicsim (2), lányka (2), kisleány, nő, kis béka, kiscsaj, gyerek, pulykatojás

chlapík (102): fickó (45), legény (9), fiú (8), Ø (8), férfi (7), pasi (4), hapsi (4), ember (4), fasz (3), alak (3), ürge (2), fiatalember, puccer, figura, apafej, öregem

chlápek (55): fickó (27), fiú (4), pasi (4), figura (4), alak (3), férfi (2), krapek (2), hapsi (2), faszi (2), férj, ürge, pasas, arc, pofa

chlapeček (57): tejfölösszájú parancsnok (14), kisfiú (12), fiacsk (11), fiú (11), fiúcska (4), srác, süvölvény, tejfölösszájú legény, tejfölösszájú